

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ *SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1980 SONRASI TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VEDAT CENGİZ

ANABİLİM DALI : İKTİSAT
PROGRAMI : İKTİSAT POLİTİKASI

DANIŞMAN : YRD. DOÇ. DR. SEYFETTİN ERDOĞAN .

KOCAELİ, 2001

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ *SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1980 SONRASI TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ SORUNU

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
BOKÜMANTASYON MERKEZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

107129

Tezi Hazırlayan: VEDAT CENGİZ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No:4.7.2001, 2001-10

Yrd.Doç.Dr. Seyfettin
Erdoğan

Yrd.Doç.Dr. Nurhayat
Önkök

Yrd.Doç.Dr. İ. Güran
Yumuşak

KOCAELİ, 2001

ÖNSÖZ

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere göre niçin geri kaldığı sorusu sorulduğunda, hemen bu ülkelerin dış ülkelere karşı olan aşırı borçları karşımıza çıkmaktadır. Dış borç sorunu dünya gündemine 1970' li yıllarda girmiş ve 1980'li yıllarda da gündemden hiç eksik olmamıştır. Bu sorun yine günümüzde de global ekonomik ve finans problemlerinin en başında gelmektedir. Dış borç sorunu gelişmekte olan ülkelerin büyümelerini, yatırımlarını ve yaşam seviyelerini engelleyen bir faktör olmuştur. Sorunların giderilmesi amacıyla, gelişmiş G7 ülkeleri temsilcileri, uluslararası mali kuruluşlar ve gelişmekte olan ülkeler tartışmalar yapmakta ve çeşitli girişimlerde bulunmaktadır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan dış borçlar, ülkemizde de gündemde olan konudur. Bir tarafta dış borçlarımızın çok olduğu ve ülke ekonomik sorunlarının çözümünde faydalı olmayacağı ileri sürülürken, diğer taraftan sağlanan her yeni dış borç başarı olarak görülmektedir. Çalışmada bulunabilecek hataların hoşgörüle karşılanacağını umuyorum. Ayrıca çalışmanın gerçekleşmesinde yardımlarını esirgemeyen başta tez hocam Yrd. Doç. Dr. Seyfettin ERDOĞAN'a ve Yrd. Doç. Dr. Bülent KANTARCI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs 2001

Vedat CENGİZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖZET.....	viii
ZUSAMMENFASSUNG.....	ix
KISALTMALAR.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM GENEL OLARAK DIŞ BORÇLAR.....	4
1.1. DIŞ BORCUN TANIMI VE ÖNEMİ	4
1.2. DIŞ BORÇ VE DIŞ YARDIM AYIRIMI	7
1.3. DIŞ BORÇ TÜRLERİ.....	8
1.3.1. Proje Kredileri.....	8
1.3.2. Program Kredileri	9
1.3.3. Serbest ve Bağlı Krediler	10
1.3.4. İhracat(Satıcı) Kredileri	11
1.3.5. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri	12
1.4. DIŞ BORÇLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	13
1.4.1. Ödemesi Yapılan Para Cinsine Göre Dış Borçlar	13
1.4.2. Vadelerine Göre Dış Borçlar	14
1.4.3. Borçlananın Hukuki Statüsüne Göre Dış Borçlar	14
1.4.4. Yapıldığı Kaynaklara Göre Dış Borçlar	15
1.4.5. Borçlulara Göre Dış Borçlar	16
1.5. DIŞ BORÇLARIN NEDENLERİ	17

1.5.1. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Almasının Nedenleri	17
1.5.1.1. İç Tasarrufların Yetersizliği	17
1.5.1.2. Cari İşlemler Açığı ve Döviz İhtiyacı.....	20
1.5.1.3. Bütçe Açıklarının Finansmanı	21
1.5.1.4. Büyük Felaketler ve Savunma Giderlerinin Finansmanı	23
1.5.1.5. Dış Borçların Refinansmanı	23
1.5.1.6. Uluslararası Likidite Sorunlarının Giderilmesi.....	24
1.5.2. Gelişmiş Ülkelerin Borç Vermelerinin Nedenleri	24
1.5.2.1. Siyasi ve Askeri Nedenler	24
1.5.2.2. Ekonomik Nedenler	25
1.5.2.3. Kültürel ve Tarihi Nedenler	27
1.5.2.4. İnsancıl ve Ahlaki Nedenler.....	27
1.6. DIŞ BORÇ KAYNAKLARI.....	28
1.6.1. Uluslararası Mali Kuruluşlar	28
1.6.1.1. Uluslararası Para Fonu (IMF).....	29
1.6.1.2. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)	31
1.6.1.3. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA).....	32
1.6.1.4. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC).....	33
1.6.1.5. Avrupa Yatırım Bankası (EIB)	34
1.6.1.6. Avrupa Kalkınma Fonu.....	35
1.6.1.7. İslam Kalkınma Bankası.....	36
1.6.1.8. Asya Kalkınma Bankası.....	37
1.6.2. Uluslararası Finansal Piyasalar	37
1.6.2.1. Uluslararası Sermaye Piyasalarından Sağlanan Finansman..	38
1.6.2.1.1. Tahviller	39
1.6.2.1.2. Hisse Senetleri.....	40
1.6.2.1.3. Portföy Yatırımları	40
1.6.2.2. Sendikasyon Kredileri	41
1.6.2.3. Uluslararası Para Piyasaları.....	42

İKİNCİ BÖLÜM	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ SORUNU....	44
2.1.	1982 ULUSLARARASI BORÇ KRİZİ.....	44
2.1.1	1982 Borç Krizinin Nedenleri	45
2.1.1.1.	Dışsal Nedenler.....	46
2.1.1.1.1.	Petrol Fiyatlarının Yükselmesi.....	46
2.1.1.1.2.	Kredi Riski Yeterince Araştırılmadan Ticari Bankalarca Borçlu Ülkelere Fazla Kredi Sağlanması.....	47
2.1.1.1.3.	Uluslararası Finansal Piyasalarda Faizin Yükselmesi ve Doların Değer Kazanması	50
2.1.1.1.4.	Gelişmekte Olan Ülke Mallarına Olan Talebin Azalması.....	52
2.1.1.2.	İçsel Nedenler	53
2.1.2.	Uluslararası Borç Krizinin Çözümüne Yönelik Öneriler.....	55
2.1.2.1.	Baker Planı.....	56
2.1.2.2.	Brady Planı.....	57
2.2.	1990'LI YILLARDA GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DIŞ BORÇLARI....	59
2.2.1.	Borçlu Gelişmekte Olan Ülkelerin Sınıflandırılması	60
2.2.2.	Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçlarındaki Gelişmeler.....	63
2.2.3.	Düşük ve Orta Gelirli Ülke Gruplarının Dış Borç Rasyoları.....	65
2.2.4.	Seçilmiş Bazı Ülkelerin Dış Borç Rasyoları.....	67
2.3.	BORÇ AZALTMA TEKNİKLERİ.....	68
2.3.1.	Borçların Geri Satın Alınması.....	69
2.3.2.	Borç-Özsermaye Değişimi.....	70
2.3.3.	Borç-Doğa Değişimi	73
2.3.4.	IDA'dan Borç Azaltma Kolaylığı	76
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI	79
3.1.	1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI	79
3.1.1.	Osmanlı'nın Son Dönemleri ve Düyunu Umumiye	80

3.1.2. Cumhuriyetin Kuruluşundan 2. Dünya Savaşına Kadarki Dönem....	83
3.1.3. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasını Kapsayan Dönem	84
3.1.4. 1950-1960 Dönemi.....	85
3.1.4.1. Devlet borçları	87
3.1.4.2. Ariyere Borçlar	89
3.1.4.3. Kamu Sektörü Kredili İthalat Borcu	90
3.1.5. 1960 - 1970 Dönemi.....	91
3.1.6. 1970 - 80 Dönemi.....	93
3.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI VE EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ	96
3.2.1. 24 Ocak 1980 Kararları	96
3.2.2. Türkiye'nin Dış Borç Stokunda Görülen Gelişmeler.....	98
3.2.3. Alacaklılara Göre Türkiye'nin Dış Borçları	100
3.2.4. Borçlulara Göre Türkiye'nin Dış Borçları.....	102
3.2.5. Borç Faiz Ödemeleri ve Devlet Bütçesi İçindeki Yeri.....	105
3.2.6. Türkiye'nin Dış Finansman İhtiyacı ve Dış Borçlanmanın Dış Finansman İçindeki Yeri.....	108
3.2.7. Türkiye'nin Dış Borçlarında Artışa Yol Açan Çeşitli Faktörler	111
3.2.7.1. Cari İşlemler Açığı.....	113
3.2.7.2. Dış Borçlarda Yapılan Ayarlamalar	114
3.2.7.2.1 Garantisiz Ticari Borçlarla İlgili Ayarlama	114
3.2.7.2.2. Dış Borç Stoklarında 1984 Yılında Yapılan Ayarlamalar	115
3.2.7.2.3. Dünya Bankası Havuz Sistemi Nedeniyle Yapılan Ayarlama	115
3.2.7.2.4. FMS Kredilerinin Refinansmanı	116
3.2.7.2.5. OECD Faiz Ertelemeleri.....	117
3.2.7.3. Kur Farkları Nedeniyle Ortaya Çıkan Artış	117
3.2.7.4.1980 Öncesi Dönemde Yapılan Dış Borç Ertelemeleri	120
3.2.7.5. 32 Sayılı Kararname ve Sıcak Para Girişi.....	121
3.2.8. Dış Borçların Ekonomi Üzerindeki Etkileri.....	127

3.2.8.1. Dış Borçların Reel Ekonomi Üzerindeki Etkileri	128
3.2.8.2. Dış Borçların Kamu Ekonomisi Üzerindeki Etkileri.....	134
3.2.8.3. Dış Borçların Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri.....	138
3.2.8.3.1. Dış Borçlanma ve Ödemeler Dengesi	138
3.2.8.3.1.1. Cari İşlemler Dengesi.....	138
3.2.8.3.1.2. Sermaye İşlemleri Dengesi	139
3.2.8.3.2. Dış Borçların Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri....	139
3.2.9. Rasyo Analizleri İle Türkiye'nin Dış Borçları	143
3.2.9.1. Toplam Dış Borç/ GSMH Rasyosu	143
3.2.9.2. Toplam Dış Borç/ Toplam Döviz Gelirleri Rasyosu	145
3.2.9.3. Toplam Dış Borç/ İhracat Rasyosu.....	146
3.2.9.4. Dış Borç Servisi/ GSMH Rasyosu	147
3.2.9.5. Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri Rasyosu	149
3.2.9.6. Dış Borç Servisi / İhracat Rasyosu.....	150
3.2.9.7. Faiz Servisi / İhracat Rasyosu.....	151
3.2.9.8. Uluslararası Rezervler / Toplam Dış Borç Rasyosu	153
3.2.10. İç Borçların Dış Borçlarla İkama Edilebilirliği	154
3.2.11. Günümüzde Türkiye'nin Dış Borçları.....	157
SONUÇ	159
YARARLANILAN YAYINLAR.....	172
ÖZGEÇMİŞ.....	180

**KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

1980 SONRASI TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇ SORUNU

ÖZET

Bir devletin, en öncelikli görevlerinden birisi de kendi ülkesinde yaşayan insanların hayat standartlarını yükseltmektir. Bu nedenle bir ülkenin ekonomik kalkınması büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmalarının önünde iki temel problemle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu ülkelerdeki tasarruf oranları ve döviz gelirleri yeterli büyüklükte bulunmamaktadır. Bu nedenle dışardan borçlanmak zorunda kalmaktadırlar.

Dış borçlanma ile, kişi başına düşen gayri safi milli hasılda artış ortaya çıkmaktadır. Bu faydasına karşılık dış borçların yüksek bir düzeye ulaşması ve beraberinde de borç servis yükümlülüklerini arttırması ile ilerde problem olabilmektedir. 1980 sonrası, Türkiye'nin 1980 sonrası dış borç sorunu, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada, Şu sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır: Türkiye'nin dış borçlarının artmasında hangi faktörler etkili olmuştur ? Dış borçların ekonomi üzerindeki etkileri neler olmuştur ? Türkiye'nin borçlanma düzeyi ne durumdadır ?

Uluslararası kriterlere göre Türkiye, çok borçlu ülkeler grubuna girmektedir.

Türkiye'nin dış açıklarının ve dış borçlarındaki artışın, en önemli nedeni kamu açıklarıdır.

Dış borçlar, verimli ve döviz getirecek yatırımlarda kullanılmalıdır.

**KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI**

AUSLANDSVERSCHULDUNGSPROBLEM DER TÜRKEİ NACH 1980

ZUSAMMENFASSUNG

Es ist eine der vornehmsten Aufgaben eines Staates, die Lebensqualität seiner Bürger zu verbessern. Deswegen ist es wichtig welchen Stand die wirtschaftliche Entwicklung erreicht hat. Die Entwicklungslander haben zwei grundsatzliches Problem vor ihren Wirtschaftsentwicklungs. In diesen Landern sind die Sparquoten und Deviseneinkommen nicht gross genug. Deswegen sollen die Entwicklungslander von den auslandischen Quellen verschulden.

Die Ausladsverschuldung macht Zunahme an der Bruttosozialprodukt je Einwohner. Aber gegen diesen Vorteile kann die Auslandsverschuldung künftig ein Problem sein, wenn die Auslandsverbindlichkeit eines Landes hohes Niveau erreicht und hieraus die Verpflichtungen erwachsen.

Die vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit der Thema, Verschuldungsproblem der Türkei nach dem Jahr 1980. In diesem Arbeit wird versucht folgende Fragen zu beantworten. Was sind die Ursachen der Zunahme Auslandsverbindlichkeit der Türkei ?. Welche Auswirkungen hat die Auslandsverschuldung auf Wirtschaft ?. Wie ist die Verschuldungsniveau der Türkei

Nach den internationalen Verschuldungskriterium ist die Türkei in der Gruppe der hochverschuldeten Lander.

Die wichtigste Ursprung der Zahlugsbilanzdefizit und Auslandsverschuldung der Türkei ist die Budgetdefizite.

Die Auslandsverschulden müssen an produktiven und devizbringende Investitionen verwendet werden.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Bkz.	: Bakınız
DÇM	: Döviz Çevrilebilir Türk Lirası Mevduat Hesabı
DTH	: Döviz Tevdiat Hesapları
DRF	: Borç Azaltma Olanağı
DRS	: Dünya Bankası Borç Rapor Sistemi
ECU	: Avrupa Para Birimi
EİB	: Avrupa Yatırım Bankası
EMA	: Avrupa Para Anlaşması
EPU	: Avrupa Ödeme Birliği
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HDTM	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
HM	: Hazine Müsteşarlığı
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası)
İDB	: İslam Kalkınma Bankası
İDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
İFC	: Uluslararası Finans Kurumu
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KKFA	: Kamu Kesimi Finansman Açığı
LİBOR	: Londra Bankalararası Faiz Oranı
MB	: Merkez Bankası
MILICs	: Orta Borçlu Düşük Gelirli Ülkeler
MIMICs	: Orta Borçlu Orta Gelirli Ülkeler
NA	: Veri yok
NGOs	: Ülkelerden Bağımsız Organizasyonlar
NİBOR	: Newyork Bankalararası Faiz Oranı
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
PL-480	: Artık Gıda Maddeleri Yardımı
SDR	: Özel Çekme Hakkı
SILICs	: Ağır Borçlu Düşük Gelirli Ülkeler
SIMICs	: Ağır Borçlu Orta Gelirli Ülkeler
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜSIAD	: Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği
KVSH	: Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri

TABLolar

Tablo-1 : Borçlu Ülkelerin Borç Servisi Ödemeleri(1977- 1985).....	51
Tablo-2 : Brady Planı Paketinin İlk Altı Ülke Borçlarına Etkisi.....	58
Tablo-3 : G.O.Ü.'in Kişi Başına Gelir ve Borç Göstergelerine Göre Sınıflandırılması	60
Tablo-4 :Dünya Bankası DRS Sistemine Göre Borçlu Ülkelerin Sınıflandırılması	62
Tablo-5 : Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Dış Borçları (1980 ve1990-1998).....	64
Tablo-6 : Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Dış Borçlarındaki Ort. Artış(%).....	64
Tablo-7 : Borç- Doğa Değişimi İşlemleri (1992-1997).....	75
Tablo-8 : IDA Borç Azaltma Olanağıyla Gerçekleştirilen Borç Azaltmaları	78
Tablo-9 : 1960 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye'nin Dış Borçları.....	86
Tablo-10: ABD'den Sağlanan Bağış ve Krediler (1950 -1960).....	87
Tablo-11: 1958 Yılı İstikrar Programı Destekleme Kredileri.....	89
Tablo-12: BBYKP Döneminde Kullanılan Konsorsiyum Kredileri.....	92
Tablo-13: İBYKP Döneminde Kullanılan Konsorsiyum Kredileri.....	92
Tablo-14: 1964-1970 Dönemi Kredi Kullanımları ve Borç Servisi.....	93
Tablo-15: Dış Borç Stokunda Gelişmeler (1970-1979).....	94
Tablo-16: Türkiye'nin Dış Borç Stokunda Görülen Gelişmeler (1980-2000).....	98
Tablo-17: Alacaklılara Göre Dış Borç Stoku (1996-2000)	102
Tablo-18: Borçlulara Göre Dış Borç Stoku (1996-2000).....	103-104
Tablo-19: Borç Faiz Ödemeleri ve Konsolide Bütçe Dengesi.....	106
Tablo-20: Türkiye'nin Dış Fin. İhtiyacı ve Dış Borçlanmanın Dış Fin. İçindeki Yeri...	110
Tablo-21: Dış Borç Artışının Nedenleri	112-113
Tablo-22: Dış Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu (%).....	118
Tablo-23: Türkiye'ye Yönelik Kısa Vad. Ser. Hareketleri ve Portföy Yatırımları.....	125
Tablo-24 :Ekonominin Genel Dengesi İle İlgili Göstergeler.....	129
Tablo-25 :Kamu Kesimi Genel Dengesi.....	136
Tablo-26: Cari İşlemler Dengesi, Rezerv ve Dış Borç Artışı.....	142
Tablo-27: Toplam Dış Borç/ GSMH Rasyosu.....	144
Tablo-28: Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirler.....	145
Tablo-29: Toplam Dış Borç / İhracat.....	147
Tablo-30: Dış Borç Servisi / GSMH.....	148
Tablo-31: Dış Borç Servisi/ Toplam Döviz Gelirleri.....	149
Tablo-32: Dış Borç Servisi / İhracat.....	151
Tablo-33: Faiz Servisi / İhracat.....	152
Tablo-34: Uluslararası Rezervler / Toplam Dış Borç	153
Tablo-35: Türkiye'de Devlet Borçları (1984-2000) (GSMH'ya Oranı).....	156

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirerek gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik farkını kapatmak istemektedirler. Bununla, toplumsal refahı arttırarak kendi ülkelerinde yaşayan insanlara daha iyi yaşama koşulları sunmayı amaçlamaktadırlar. Buna karşılık sözkonusu ülkeler, yıllardan beri süregelen ve günümüzde de devam eden sermaye yetersizliği problemiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu problem gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmaları için yapılması gerekli yatırımları sınırlamakta ve bu ülkelerin dışarıdan sermaye ithal etmelerini zorunlu kılmaktadır.

Dış borçlanma, dışarıdan sermaye elde etmenin başlıca yollarından birisidir. Diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, Türkiye de ekonomik kalkınmasını gerçekleştirerek gelişmiş bir ülke haline gelebilmek için dışarıdan borçlanma yoluna gitmektedir. Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar önemli sayılabilecek bir borçlanma yapmamıştır. 1950'lerden sonra dış kaynaklara dayalı bir kalkınma politikası izlemiştir. Bu politika, yurtiçi tasarrufların ve ihracat gelirlerinin yetersizliği nedeniyle planlı dönemde de devam etmiştir. İthal ikame politikasının izlenmesi ve iki defa petrol krizinin yaşanması nedeniyle, 1970'li yıllar büyük miktarlarda ödemeler bilançosu açıklarıyla karşılaşılan yıllar olmuştur. Buna bağlı olarak dış borçlarda önemli artışlar olmuş ve 1978 ve 1979 yıllarında kısa vadeli borçların toplam borçlar içerisindeki payı % 50'yi aşmıştır. Sonuçta Türkiye vadesi gelen borçları ödeyemez duruma gelmiştir.

Ekonomide yaşanan bu olumsuz gelişmelerin bir sonucu olarak 1980 yılında "24 Ocak Kararları" olarak bilinen bir dizi ekonomik istikrar önlemleri alınmış ve uygulamaya koyulmuştur. Ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması, ekonominin dış kaynak ihtiyacının azaltılması ve dış borçların aksatılmadan ödenmesi bu programın öncelikli amaçları arasında yer almıştır. Bu amaçları

gerçekleştirmek için ithal ikame politikası terkedilerek ihracata yönelik, dışa açık politikalar izlenmeye başlanmıştır. Ancak 1980 yılı sonrasında da dış borçlar hızlı bir şekilde artmaya devam etmiş ve 2000 yılı itibariyle 114.3 milyar dolara ulaşmıştır.

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'nin özellikle 1980 sonrasındaki dış borçları ile ilgili sorunlarını incelemektir. İncelemenin özellikle 1980 yılı sonrasını kapsamasının nedeni, bu yılda ekonomi politikasında yaşanan değişmeyle birlikte dış borçlanma politikasında da değişmelerin ortaya çıkmış olmasıdır. Çalışmamızda, Türkiye'nin 1980 sonrası dış borçları nasıl bir gelişme göstermiştir, dış borçların artmasına hangi faktörler yolaçmıştır, dış borçların ekonomi üzerindeki etkileri neler olmuştur, dış borçların günümüzde ulaşmış olduğu boyut nedir gibi sorulara cevap aranacaktır.

Bu amaçla, üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde, dış borçlar teorik olarak incelenmiştir. Bu çerçevede dış borcun tanımı ve önemi, dış borç türleri, dış borçların sınıflandırılması, gelişmekte olan ölkelerin dış borç almalarının nedenleri, gelişmiş ölkelerin dış borç vermedeki beklentileri ve dış borç kaynakları ele alınmıştır.

İkinci bölümde gelişmekte olan ölkelerin dış borç sorununa yer verilmiştir. 1970'li yıllarda gelişmekte olan ölkelerin aşırı borçlanmaları sonucu 1982 yılında patlak veren uluslararası borç krizinin nedenleri ve krizin çözümlüne yönelik ortaya atılan öneriler ele alınmıştır. Daha sonra, Dünya Bankası tarafından 1997 yılında yapılmış olan, gelişmekte olan ölkelerin borçluluk derecelerine ve kişi başına gelir düzeylerine göre sınıflandırılmasına yerverilmiş ve bu sınıflandırmalar çerçevesinde sözkonusu ölkelerin 1990'lı yıllarda dış borçlarındaki gelişmeler incelenmiştir. Bu bölümün sonunda ise dış borç sorununun yaşanmaması için, dış borçların azaltılmasında kullanılan piyasa temelli teknikler ele alınmıştır.

Çalışmamızın ana temasını oluşturan üçüncü bölümde ise Türkiye'nin dış borçları incelenmiştir. Önce 1980 öncesi dönem, Osmanlı'nın son dönemini de içine alacak şekilde tarihsel bir süreç içerisinde ele alınmıştır. Ardından 1980 sonrası dönem ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin dış borçlarındaki gelişmeler, borç faiz ödemelerinin devlet bütçesi içerisindeki yeri, ülkenin dış finansman ihtiyacı, dış borçların artmasına yol açan faktörler, dış borçların reel ekonomi, kamu ekonomisi ve ödemeler bilançosu üzerindeki etkileri incelenmiştir. Daha sonra bu dönemdeki dış borçlarımızın çeşitli rasyo analizleri yapılmıştır. Bölümün sonunda ise 2000 yılı istikrar programı çerçevesinde uygulanan iç borçların dış borçlarla ikame edilmesi stratejisi ve uygulama sonuçları incelenerek, dış borçlarımızın günümüzde gelmiş olduğu nokta değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK DIŞ BORÇLAR

1.1. DIŞ BORCUN TANIMI VE ÖNEMİ

Dış borç, ülke içindeki yerleşik kuruluş ve kişilerin, ülke dışındaki yerleşik kuruluş ve kişilerden sağladıkları kaynaklardır¹. Dış borcun diğer bir tanımı ise şöyledir; Dış borç, taksit ve faizleriyle belli bir program çerçevesinde geri ödenmesi şartıyla ithal edilen sermayedir².

Bu tanımlardan anlaşıldığı gibi, bir uluslararası sermaye hareketi olan dış borçlanma ile dışarıdan ülkeye bir kaynak girişi sözkonusu olmaktadır. Buna karşılık, borç alan ülkenin, taraflar arasında yapılan anlaşmalarda belirtilen vadenin gelmesi ile alınan borca ilave olarak belli bir faiz oranını karşılık olarak geri ödeme zorunluluğu bulunmaktadır. Dış borçlar döviz olarak alınmaktadır. Dış borç, alındığında ülke ekonomik kaynaklarında bir artış sağlarken, faiziyle birlikte geriye ödendiğinde ülke içinden dışarıya kaynak çıkışına neden olmaktadır³.

Dış borçların, gelişmekte olan ülkeler açısından önemi, bu ülkelerin ekonomik kaynaklarının yetersiz olmasından ileri gelmektedir. Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınma çabalarını gerçekleştirerek gelişmiş ülkeler ile aralarındaki gelişmişlik farkını kapatabilmek ve toplumsal refahlarını arttırmak suretiyle kendi ülkelerinde yaşayan insanlara daha iyi yaşam koşulları sunabilmek amacıyla çeşitli harcama yapmaktadır⁴. Ancak sözkonusu ülkelerin içerisinde buldukları ekonomik koşullar, yüksek düzeyde kaynak gerektiren

¹ Tülay Evgin, "Dış Borçlarımız", Hazine Dergisi, Sayı:4 (Ekim 1996), s.71

² Rifat Yıldız, Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçlarının Tahlili, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basınevi, 1988, s.7

³ Osman Pehlivan, Kamu Maliyesi, Trabzon: Derya Kitabevi, 1998, s.227

⁴ Osman N. Zillioğlu, Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu, Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları No: 17, 1984, s.2

ve her geçen yıl daha da artmakta olan bu harcamaların karşılanmasında yetersiz kalmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde, iç tasarrufların kalkınma için gerekli olan yatırımları karşılayacak boyutta olmaması, teknoloji yokluğu, teknik bilgi, makine, teçhizat gibi ihtiyaçların varolması ve bunların ithalatı için gerekli dövizin yetersiz olması, bu ülkelerin dış borçlanma yoluna başvurmalarını zorunlu bir hale getirmektedir⁵. Örneğin, eğer gelişmekte olan bir ülkede, yüksek bir büyüme hızı hedef alınmışsa ve bu hedefe ulaşmak için gerekli yatırım oranı bütünüyle yurt içi tasarruflarla karşılanamıyorsa, aradaki fark dış borçlanma ile karşılanabilmektedir⁶.

Hemen hemen bütün kalkınma teorileri kalkınma süreci içerisinde yatırımlara önem vermekte ve bu yatırım olanaklarını arttırması açısından dış borçlanmaya vurgu yapılmaktadır⁷. Ancak dış borçlar kalkınmanın başlangıç devresinde faydalı olmakta, kalkınmanın sürdürülebilirliği için dış borçlara bağımlılığın azaltılması gerekmektedir. Aksi takdirde ödemeler dengesi sorunlarının ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır⁸.

Gelişmekte olan ülkeler iki tür açık ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bunlardan birincisi iç açıktır ki, bu açık yatırımların iç tasarruflardan büyük olmasından kaynaklanmaktadır. İkincisi ise dış açıktır. Bu açık ise ithalat ile ihracat arasındaki ithalat lehine olan farkı ifade etmektedir. İşte dış kaynaklar, bir taraftan iç tasarruflara ek kaynak olarak katkıda bulunmak, diğer taraftan da ülkenin döviz açığını kapatmak üzere iki önemli rol üstlenmektedir⁹

⁵ Türkmen Derdiyok, *Türkiye'de Dış Borç Yönetimi*, Ankara: HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 1993, s. 11

⁶ Ziya Öniş, *Türkiye'de Dış Ticaret Politikaları ve Dış Borç Sorunu*, İstanbul: ITO Yayın No:1989-33, 1989, s.93

⁷ Pınar Öner Türk, "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", *Maliye Dergisi*, Sayı 38(Mart-Nisan 1979), s. 59

⁸ Ahmet Ulusoy, *Maliye Politikası*, Trabzon: LEGA Kitabevi, 1999, s.239

⁹ Turgay Erpul, *Planlı Dönemde Türkiye'de Kamu Borçlarının Yükü (1963-1985)*, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1987, s. 38

İç açık ile dış açık arasındaki ilişkinin kurulması açısından milli gelir denklemi aşağıdaki gibi ifade edilebilir¹⁰.

$$(1) \quad Y + M = X + C + I \quad \text{veya} \quad Y = C + I + (X - M)$$

Bir ekonomide mevcut toplam kaynaklar, yani mal ve hizmetler, yurtiçi üretim (Y) ve ithalattan (M) sağlanmaktadır. Bu kaynakların kullanımını tüketim (C) , yatırım (I) ve ihracata (X) yönelik olarak gerçekleşmektedir.

$$(2) \quad Y = C + S$$

Yurtiçi üretimin eşit olduğu toplam gelir (Y), tüketim (C) veya tasarrufa (S) yönelir.

(1) ve (2) numaralı denklemi birleştirdiğimizde

$$(3) \quad C + S = C + I + X - M \quad \text{eşitliğini elde ederiz.}$$

Eşitliğin her iki tarafında sadeleştirme yaptığımızda da

$$(4) \quad I - S = M - X \quad \text{sonucunu elde ederiz.}$$

Bu eşitlik, yatırım - tasarruf açığının, cari işlemler bilançosu açığına eşit olduğunu gösterir. Her iki açık dış tasarrufla özdeşir ve ülkenin dış finansman ihtiyacını göstermektedir. Bir ülkenin dış finansman ihtiyacını gidermesinde kullandığı finansman araçlarının başında ise dış borçlanma gelmektedir.

¹⁰ Zafer Başak, Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1977, s. 26

1.2. DIŞ BORÇ VE DIŞ YARDIM AYIRIMI

Kavram olarak, uygulamada dış borçların ve dış yardımların kesin bir şekilde ayrılmadığı görölmekte ve çoğu zaman bu iki kavram aynı anlamda kullanılmaktadır. Böyle olmakla birlikte bu iki kavram arasında anlam yönünden önemli farklılıklar bulunmaktadır¹¹.

Dış yardım, ekonomik kalkınma çabası içerisindeki az gelişmiş ölkelerin ekonomik kalkınma çabalarının desteklenmesi amacıyla gelişmiş ölkeler veya uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan kaynaklardır. Dış yardımlar, karşılıksız veya piyasa koşullarından daha uygun koşullarla sağlanmaktadır¹².

Bu tanımdan anlaşıldığı gibi dış yardım, karşılıksız veya piyasa koşullarından çok daha uygun koşullarda sağlandığından dolayı, gelişmekte olan ölkeler bundan büyük fayda sağlamaktadırlar. Buna karşılık dış borç sözkonusu olduğunda, bundan gelişmekte olan ölkeler gibi borç veren ölkelerde fayda sağlamaktadır. Çünkü borç veren ölkeler, vadesi geldiğinde verdikleri borçlarla birlikte belli bir faiz oranını da geri almaktadırlar.

Dış borç ve dış yardım kavramlarının iç içe oluşu nedeniyle, bağış ağırlığı taşıyan dış yardımlar dışında kalan kredilerin dış borç olduğu kabul edilmektedir¹³. Zira, faizleriyle birlikte geri ödenen krediler için "yardım" deyiminin kullanılmasının yanlışlığı ortadadır. Eğer bu tür kredilere dış yardım denilecek olsa idi, bunu veren kuruluşların da hayır kurumu olarak anılması gerekirdi.

¹¹ Macit İnce, *Devlet Borçlanması (Kamu Kredisi)*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, 1996, s.84

¹² Önerürk, a.g.m., s. 55

¹³ Figen N. Altuğ, "Gelişmekte Olan Ölkeler Yönünden Dış Borçlanmanın Ekonomik Önemi ve Türkiye'nin Dış Borçlanması", (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986), s. 63

Her ne kadar gelişmiş ülkeler, geliştirmekte olan ülkelere sağladıkları kredileri genelde dış yardım olarak nitelendirmekte olsalar da, gelişmiş ülkelerin bunu kendilerine pazar bulmak, siyasal etkinlik sağlamak veya ekonomik çıkarları doğrultusunda değişik amaçları gerçekleştirmek için kullandıklarını unutmamak gerekir¹⁴.

1.3. DIŞ BORÇ TÜRLERİ

Dış borçlar, alındıkları kaynaklar, alınma şekilleri, alınma amaçları ve harcanma koşulları itibariyle çok çeşitli şekillerde gruplandırılabilir. Alındıkları kaynaklara göre dış borçlar, iki taraflı ve çok taraflı olmak üzere iki bölümde ele alınabilir. İki taraflı borçlar, bir ülkeden başka bir ülkeye doğrudan doğruya verilen borçlardır. Çok taraflı borçlar ise uluslararası kuruluşlar tarafından verilen borçlardır¹⁵. Dış borçları ilk etapta iki taraflı ve çok taraflı olmak üzere ikiye ayırdıktan sonra, diğer borç türlerini de aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

1.3.1. Proje Kredileri

Proje kredileri, geliştirmekte olan ülkelerin kamu sektörüne ve özel sektöre ait yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla verilen kredilerdir¹⁶. Kullanım alanları belli bir proje ile sınırlı olup, genellikle geliştirmekte olan ülkelerin verimli veya altyapı yatırım projelerine yöneliktirler¹⁷.

Proje kredileri çoğunlukla, çok taraflı yardımlar çerçevesinde uluslararası kuruluşlar tarafından verilmektedir. Böylece sağlanan kredilerin verimli alanlarda kullanılıp kullanılmadığı bu kuruluşlarca gözetim altına alınmış olmaktadır¹⁸.

¹⁴Faruk Yılmaz, Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar, İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996, s.19

¹⁵İnce, a.g.e., s.101

¹⁶Zillioğlu, a.g.e., s.25

¹⁷Cahit Kayra, Dış Finansman Teknikleri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1970, s.79

¹⁸Zillioğlu, a.g.e., s.25

Kredi talep eden ülkeler, gerçekleştirmek istedikleri yatırımlarla ilgili ayrıntılı projeler hazırlayıp bu projeleri, krediyi verecek olan ülke veya kuruluşa gönderirler. Kredi veren devlet veya kuruluşlar da bu projeleri uygun buldukları takdirde kredi açarlar¹⁹.

Proje kredileri ABD tarafından geliştirilen bir yöntemdir. Kredi anlaşması krediyi alan ülke hükümetiyle yapılmaktadır. Borç taksitleri ve faiz ödeme zorunluluğunu üstlenen hükümet, projeyi gerçekleştirecek olan özel veya kamu kuruluşuna söz konusu krediyi devretmekte, fakat kredi anlaşmasında saptanmış olan faiz oranından daha yüksek bir oran uygulamakta ve ödeme süresini projenin olanaklarına göre belirlemektedir²⁰. Böylece devlet gelirlerine olumlu bir katkı sağlanmış olmaktadır.

1.3.2. Program Kredileri

Program kredileri, gelişmekte olan ülkelerin ithalat programlarının finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verilen kredilerdir. Genellikle ülkeye veya mala bağlı olarak verilen bu krediler, serbest kredi şeklinde de verilebilmektedir²¹. İlgili ülkeler bu kredileri, yıllık ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan hammaddelerin, yarı mamül veya mamül malların satın alınması için ayırabilirler.

Daha çok ikili anlaşmalar çerçevesinde temin edilen bu krediler genellikle verildikleri yıllar için kullanılırlar. Belli bir projeye bağlı olmadığından dolayı, kullanılması proje kredilerinden daha esnektir. Ayrıca daha liberal koşullara sahip olduğu için, gelişmekte olan ülkeler tarafından bu krediler daha fazla talep edilmektedir²².

¹⁹ Metin Erdem, *Devlet Borçları*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1996, s.60

²⁰ Başak, a.g.e., s.33

²¹ Kayra, a.g.e., s.77

²² Zillioğlu, a.g.e., s.26

1.3.3. Serbest ve Bağlı Krediler

Krediler, kullanım koşullarına göre bağlı krediler ve serbest krediler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin, kullanımına sunulan kredileri istedikleri şekilde kullanabilme serbestisine sahip olmaları durumunda, serbest krediler sözkonusudur. Krediyi alan ülke, bu krediyi kullanırken herhangi bir koşulla karşı karşıya değildir. Bu kredileri kullanan ülkeler, kalkınmalarının finansmanı için gerekli olan mal ve hizmetleri, uluslararası piyasadan kendilerine en uygun gelen koşullarla ve en ucuz bir şekilde elde etme olanağına sahip olmaktadır²³.

Kullanıma sunulan kredilerin, belirli bir ülkede veya belirli mal ve hizmetler için kullanılmasının şart koşulması durumunda ise bağlı krediler sözkonusudur. Bağlı kredi türleri de kendi aralarında ikiye ayrılmaktadır. Krediyi veren ülkede kullanılması şartı ile verilen kredilere ülkeye bağlı krediler; bu ülkedeki belirli malların ithalatında kullanılması şartı ile verilen kredilere de mala bağlı krediler denmektedir²⁴.

Bağlı krediler, kredi veren ülkede döviz kaybına neden olmamakta ve bu krediler sayesinde, kredi veren ülkenin ihracatı bir ölçüde desteklenmiş olmaktadır²⁵. Dolayısıyla bu ülkelerin demeler dengesi ve istihdamı, bağlı kredilerden olumlu etkilenmekte ve ayrıca bu sayede uluslararası bir pazar da elde edilmiş olmaktadır.

Kredi veren ülkeler, bağlı krediler sayesinde çeşitli avantajlar elde ederken, kredi alan ülkeler açısından bu krediler bazı sakıncalar doğurmaktadır. Bağlı krediler, gelişmekte olan ülkelerin ağır borç yükü altına girmelerine yol açmaktadır. Nitekim Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırma da bütün

²³ Zıllıoğlu, a.g.e., s.26

²⁴ Kayra, a.g.e., s. 69

²⁵ Başak, a.g.e., s.33

bunları doğrular niteliktedir. Bu araştırma sonucunda, bağlı krediler kullanılarak gerçekleştirilen yatırımların, normal piyasa fiyatlarından %35 daha fazlaya mal olduğu ortaya ıkmıřtır²⁶.

Kredi alan gelişmekte olan ülkeler, krediyi veren ülkeden aldığı malları dünya piyasasından daha ucuza alabileceken, kredi veren ülkeden yüksek fiyatla almak zorunda kalmaktadır. Ayrıca kredi veren ülkelerin, malların kendi ülkelerinin taşıma araçlarıyla taşınmasını ve yine kendi ülkelerinin sigorta şirketleri tarafından sigorta edilmesini şart koşmaları durumunda, bağlı kredinin kredi alan ülkeye olan gerçek maliyeti daha da artmaktadır²⁷. Çünkü, o malı ihraç etme olanakları olan veya malın taşınmasını yapabilecek gelişmekte olan ülkelerin, rekabet gücü azalmaktadır. Bütün bunlardan dolayı, bağlı kredilerin sakıncalı olduğu ileri srlmektedir²⁸.

1.3.4. İhracat(Satıcı) Kredileri

İhracat kredileri, hükümetler tarafından değil, özel kesim tarafından kullanılan kredilerdir²⁹. Krediyi verenler de, gelişmiş ülkelerdeki mal ve hizmet satmak isteyen satıcı firmalardır. Bu firmalar, krediyi, kendilerine teminat veren bazı özel veya yarı kamu kuruluşu niteliğindeki büyük mali kuruluşların denetiminde vermektedir³⁰. Bu mali kuruluşlar, riskin büyük bir kısmını slenmekte, küçük bir kısmı ise satıcı firma üzerinde kalmaktadır. Mali kuruluşlar, yapılan kredi işlemlerinde riskin %80 veya %90'ını kendi üzerlerine almakta, geri kalan %10'luk kısmını ise satıcı üzerinde bırakmaktadır³¹.

²⁶ Kayra, a.g.e., s.73

²⁷ Zillioğlu, a.g.e., s.26

²⁸ İnce, a.g.e., s.104

²⁹ Kayra, a.g.e., s. 87

³⁰ İnce, a.g.e., s.105

³¹ Kayra, a.g.e., s. 87-88

İhracat kredileri, daha çok ticari amaçlı ve özellikle bazı sanayi yatırımlarının finansmanında kullanılmaktadır. Vadeleri genellikle 3-5 yıl arasında değişmektedir. Bununla birlikte, çok nadir de olsa vadelerin on yılı aştığı da görülmektedir³². Bu kredilerin faiz oranlarının, diğer kredilerle karşılaştırıldığında, daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna sigorta giderleride eklenince, bu kredi türünün gelişmekte olan ülkelere yüklediği maliyet, küçünmeyecek ölçüde yüksek olabilmektedir³³.

Bütün bu sakıncalarına rağmen, sağlanan kredinin verimli yatırımlarda kullanılması, kaynak israfı yapılmaması ve iki taraf arasındaki koşulların dengeli saptanması halinde, bu kredilerin faydalı olduğu söylenebilir³⁴.

1.3.5. Borç Ertelemeleri ve Röfinansman Kredileri

Röfinansman kredileri, vadesi geldiği halde ödenmeyen borcun karşılanması amacıyla alınan kredilerdir. Vadesi gelen bir borcun ödenmesinin, ilk kredi faizine göre daha düşük bir faiz oranı karşılığında daha sonraki yıllara ertelenmesine ise borç erteleme denilmektedir³⁵. Borç ertelemelerinde, vadesi gelen borç ödenmeyerek ertelenmektedir. Röfinansman işleminde ise vadesi gelen ve ödenmesi gereken borç, alacaklı ülke tarafından yapılan yeni bir finansman ile ödenmekte ve bu yeni finansman yeni bir borç sayılmaktadır.

Bu krediler, gelişmekte olan ülkelerin artan borçlarının geri ödenmesinde sorunlar başgösterdiğinde önem kazanmaktadır. Böyle bir durumda, başlatmış oldukları büyük projelerin yarım kalmaması veya içinde buldukları ödemeler dengesi zorluklarının aşılması açısından, gelişmekte olan ülkelerin bu kredilere başvurmaları kaçınılmaz olmaktadır. Borçlu ülke, bu yolla içinde bulunduğu sıkışık durumdan geçişi de olsa kurtulmaktadır. Ayrıca bu sayede, iki ülke

³² Ince, a.g.e., s. 105

³³ Kayra, a.g.e., s. 89

³⁴ Ince, a.g.e., s. 105

³⁵ Zilliroğlu, a.g.e., s.28

arasındaki ticari, ekonomik, siyasal ilişkilerin gerilemesinin de önüne geçilmiş olmakta ve bu da özellikle alacaklı ülke açısından yararlı bir sonuç doğurmaktadır³⁶.

1.4. DIŞ BORÇLARIN SINIFLANDIRILMASI

Dış borçların sınıflandırılması, bir ülkenin dış borçlarının çeşitli yönleriyle ayrıntılı bir şekilde görünmesini sağlamaktadır. İyi bir sınıflandırma ile dış borç yönetiminde daha etkin hareket etme, dış borçların ekonomik ve mali sonuçlarını daha rasyonel değerlendirebilme imkanı elde edilmiş olur. Dış borçlar genelde ödemesi yapılan para cinsine, vadelerine, borçlananın hukuki statüsüne, dış borçlanmanın yapıldığı kaynaklara, borçlulara ve amaçlarına göre sınıflandırılmaktadır³⁷.

1.4.1. Ödemesi Yapılan Para Cinsine Göre Dış Borçlar

Dış borçlanma, uluslararası platformda gerçekleştiği için çeşitli ülkeler, uluslararası kuruluşlar ve piyasalar gibi borcun sağlandığı kaynağa göre farklılık gösterebilir. Borçlanma ve geri ödeme, genellikle bu farklılıklara bağlı olarak çeşitli ülke parasıyla yapılmakla birlikte, bazı durumlarda Avrupa Para Birimi (ECU), Özel Çekme Hakkı (SDR) gibi uluslararası para birimi cinsinden de yapılmaktadır. Türkiye ve gelişmekte olan ülkeler açısından dış borçlanma, daha çok ABD Doları, Japon Yeni ve Alman Markı ile yapılmaktadır³⁸.

Ülke para birimine göre dış borçların sınıflandırılması, borçlanılan para biriminde, uluslararası piyasalarda oluşan değişimleri görebilme ve ilerde hangi para birimine göre borçlanma yapılması gerektiğini belirleyebilme açısından önem taşımaktadır³⁹.

³⁶ İnce, a.g.e., s.106

³⁷ Bu konuda Bkz. Derdiyok, a.g.e., ss.24-29

³⁸ Derdiyok, a.g.e., s. 24

³⁹ Derdiyok, a.g.e., s. 25

1.4.2. Vadelerine Göre Dış Borçlar

Bir dış borcun vadesi, kredinin kredinin anlaşma tarihi ile son anapara ödeme tarihi arasında geçen süredir. Dış borçlar, vadelerine göre kısa, orta ve uzun vadeli olarak ayırma tabi tutulabildiği gibi; sadece kısa ve uzun vadeli ayırımı da yapılmaktadır. Ülkemizde dış borçlar vadelerine göre, kısa vadeli dış borçlar ve orta - uzun vadeli dış borçlar şeklinde iki grupta incelenmektedir. Vadeleri bir yıla kadar olan dış borçlar kısa, vadeleri bir yıldan uzun olan borçlar ise orta ve uzun vadeli dış borç olarak değerlendirilmektedir⁴⁰. Dünya Bankası tarafından yapılan sınıflandırmada ise vadeleri bir yıla kadar olan dış borçlar kısa, vadeleri bir yılı geçenler ise uzun vadeli olarak kabul edilmektedir⁴¹.

Kısa vadeli dış borçlar daha çok ülkenin likidite ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak sağlanmaktadır. Yurt dışındaki yerleşik kişiler tarafından Merkez Bankasının'da açılan kredi mektuplu döviz tevdiat hesapları, ticari bankalarda açılan mevduatlar, kısa dönemli poliçeler, kabul kredileri ve akreditifler kısa vadeli borçlanma araçlarından bazılarıdır. Ayrıca ihracat prefinansman kredileri de bu borç kapsamına girmektedir. Orta ve uzun vadeli dış borçların en çok görülen türleri ise program ve proje kredileridir⁴².

1.4.3. Borçlananın Hukuki Statüsüne Göre Dış Borçlar

Borçlananın hukuki statüsüne göre dış borçlar; hazine dış borçları, hazine garantili dış borçlar ve garantisiz özel dış borçlar olmak üzere üç ana gruba ayrılabilir. Hazine dış borçlarına, kamu dış borçları veya devlet dış borçları; hazine garantili dış borçlara, kamu garantili veya devlet garantili dış borçlar da denilmektedir.

⁴⁰ Mehmet Akçay, "Türkiye'nin Dış Borç Yönetim Sistemi", TCMB. Ekonomiyi İzleme ve İstatistik Çalışmaları, Üç Aylık Bülten, 1988/IV(Ekim-Aralık), s.100

⁴¹ www.worldbank.org/data/working/def3.html

⁴² Akçay, a.g.e., ss. 100-101

Hazine dış borçları sınıflandırılmasına, doğrudan devlet adına yapılan dış borçlar dahildir. Bu borçların kullanılması ve geri ödemelerinde, hazine doğrudan sorumludur. Borç kullanımları, bütçe kanunlarındaki hükümler doğrultusunda genel ve katma bütçe harcamalarında veya bazı durumlarda özel sektörde gerçekleşirken, geri ödemeler doğrudan genel ve katma bütçe aracılığıyla yapılmaktadır.

Hazine garantili dış borçlanmada, dış borç anlaşması devlet adına yapılmamaktadır. Hazinenin kefil durumunda olduğu anlaşmanın tarafı, dış borcu kullanan ve geri ödemesinden sorumlu olan devletin diğer kurum ve kuruluşlardır. Garantisiz özel dış borçların kullanım ve geri ödemelerinden, özel kesim kurum ve kuruluşları sorumlu bulunmaktadır⁴³.

1.4.4. Yapıldığı Kaynaklara Göre Dış Borçlar

Yapıldığı kaynaklara göre dış borçlar, resmi kaynaklı ve özel kaynaklı dış borçlar olmak üzere iki gruba ayrılabilir⁴⁴.

Resmi kaynaklı dış borçlanmada, dış borç anlaşmasına taraf olan, uluslararası hukuk alanında resmi bir kurum veya kuruluş niteliği taşımaktadır. Bu borçlar da kendi arasında, uluslararası mali kuruluşlardan yapılan dış borçlar ve ikili anlaşmalar çerçevesinde devletlerden yapılan dış borçlar şeklinde alt gruplara ayrılabilir.

Özel kaynaklı dış borçlanmada ise borçlanmaya taraf olarak, devlet veya uluslararası bir mali kuruluş değil, özel yabancı kurum, kuruluş veya kişiler bulunmaktadır. Uluslararası özel sermaye piyasalarından yapılan dış borçlanmalar da bu gruba dahildir⁴⁵.

⁴³ Derdiyok, a.g.e., s.26

⁴⁴ Derdiyok, a.g.e., s.26

⁴⁵ Derdiyok, a.g.e., s.27

1.4.5. Borçlulara Göre Dış Borçlar

Dış borçların, borçlulara göre sınıflandırılması ile, dış borç anapara ve faiz geri ödemelerinin hangi kurum ve kuruluşlar tarafından yapıldığının görülebilmesi imkanı elde edilmektedir. Bu sınıflandırma, dış borçların, borçlanan ülkenin hangi ekonomik birimlerine dağıtılmış olduğunun görülebilmesi açısından önem arz etmektedir. Böylece, dış borçların ekonomiye olan etkilerinin analizini yapabilme imkanı elde edilebilmektedir.

Türkiye’de uzun vadeli dış borçlar, dış borç geri ödemelerinden sorumlu kurum ve kuruluşlara göre üç ana gruba ayrılmaktadır⁴⁶;

-Devlet Bütçesinden Ödenecek Dış Borçlar

-Bütçe Dışı Kamu Sektöründe Ödenecek Dış Borçlar

-Özel Sektörde Ödenecek Dış Borçlar

Devlet bütçesi dış borçları, genel bütçeden ödenecek dış borçlar, katma bütçeden ödenecek dış borçlar ve iadeli devlet bütçesinden ödenecek dış borçlar olarak kendi içinde üç ana gruba ayrılmaktadır.

Bütçe dışı kamu sektöründe ödenecek dış borçların büyük bir çoğunluğunu, Merkez Bankası ve İktisadi Devlet Teşekkülleri oluşturmaktadır. Diğer borçlar ise, Devlet Yatırım Bankası aracılığıyla kullanılan borçlar ile mahalli idarelerin borçlarıdır. Özel sektör tarafından ödenecek dış borçlara ise, doğrudan özel sektör ekonomik birimleri tarafından yapılan dış borçlar dahildir⁴⁷.

⁴⁶ Derdiyok, a.g.e., s.27

⁴⁷ Derdiyok, a.g.e., s.28

1.5. DIŞ BORÇLARIN NEDENLERİ

Bir dış borçlanma ilişkisinde, dış borç veren taraf ile dış borç alan taraf olmak üzere iki taraf bulunmaktadır. Genellikle dış borç alan taraf gelişmekte olan ölkeler, dış borç veren taraf ise gelişmiş ölkelerdir. Gelişmekte olan ölkelerin dış borç almalarındaki temel neden, kalkınmalarını gerçekleştirerek gelişmiş bir öлке haline gelmek iken, gelişmiş ölkelerin borç vermelerindeki temel neden ise siyasi ve ekonomik çıkarlardır. Bu temel nedenlerden hareket ederek bu bölümde, gelişmekte olan ölkelerin dış borç almalarının ve gelişmiş ölkelerin dış borç vermelerinin nedenleri ele alınacaktır.

1.5.1. Gelişmekte Olan Ölkelerin Dış Borç Almasının Nedenleri

1.5.1.1. İç Tasarrufların Yetersizliği

Bilindiği gibi, gelişmekte olan ölkelerin belli bir kalkınma hızını gerçekleőtirebilmeleri için belli bir düzeyde yatırım yapmaları gerekmektedir. Ancak, çoğu kez sözkonusu ölkelerin iç tasarrufları, hızlı kalkınma için gerekli olan yatırımlara yetecek düzeyde gerçekleőmemektedir⁴⁸.

Bu ölkelerde reel gelirin düşük olması, düşük düzeyde tasarruf yapılmasına yol açmaktadır. Düşük düzeydeki iç tasarruflara bağlı olarakta yeterince sermaye birikimi gerçekleştirilememekte, istenilen düzeyde yatırım yapılamamaktadır. Bunun sonucunda da, düşük gelir artışı ortaya çıkmaktadır. Böylece, düşük gelir düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan düşük tasarruf, düşük yatırım ve düşük gelir artışı zinciri bir kısır döngü oluşturmakta ve bu da azgeliőmiőliđi sürekli kılmaktadır⁴⁹.

⁴⁸Hüseyin Avni Egeli, "Türkiye'nin Dış Borç Yapısının Analizi (1980-1990)", AÜ SBF Dergisi, Cilt 47, Sayı 3-4 (Aralık 1992), s.123

⁴⁹Halime Oygur, "Kalkınmanın Finansmanında Kaynaklar ve Kaynak Sorunu", HÜ İİBF Dergisi, Cilt 3, Sayı 1-2 (1985), s.329

Gelirleri düşük olduğu için istenilen kalkınma hamlesini kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştiremeyen gelişmekte olan ülkelerin, bu kısır döngüden kurtulup, kendi kendini finanse edecek büyüme hızına ulaşmalarının ancak dış kaynak temini ile mümkün olabileceği gözükmektedir. Dolayısıyla, iç tasarrufların yetersiz olması gelişmekte olan ülkelerin dış borç almalarının en önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır⁵⁰.

Gelişmekte olan ülkelerde tasarruf seviyesinin düşük olması çeşitli faktörlere bağlıdır. Bunlardan birisi de bu ülkelerde mevcut olan hızlı nüfus artışıdır. Bu ülkelerdeki nüfus artış hızının yüksek olması, sosyal yatırımların toplam yatırımlar içindeki payının artmasına, buna karşılık sanayi yatırımlarının payının ise azalmasına yol açmaktadır. Bu durumdan imalat sanayi olumsuz etkilenmekte ve sanayi kesiminin katma değeri düşmektedir. Buna bağlı olarak kişi başına düşen gelir azalmakta ve dolayısıyla tasarruflar yetersiz kalmaktadır.⁵¹

Diğer taraftan üretimde yer alan emek faktörünün niteliğinin düşük olması, emeğin sermaye yerine ikamesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle üretim daha çok sermaye yatırımlarıyla artırılmaya çalışılmakta, bu da yüksek bir tasarruf artışının gerçekleşmesini engellemektedir⁵².

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu hızlı nüfus artışının bir sonucu olarak üretimin büyük bir kısmı tüketilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu ülkelerde gelir dağılımının bozuk olması ve halkın büyük bir kesiminin asgari geçim düzeyinde yaşaması, diğer taraftan yüksek gelir guruplarında gösteriş tüketiminin yaygın olması, tüketim eğiliminin yüksek olmasına yol açmaktadır. Bundan dolayı gelirden tasarrufa ayrılan pay düşük düzeyde kalmaktadır⁵³.

⁵⁰ Ahmet Ulusoy, Yakup Küçükkale, "Türkiye'de Dış Borçların İktisadi Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkileri", UÜ İİBF Dergisi, Cilt 15, Sayı 2 (1994), s.45

⁵¹ Türkel Minibaş, Azgelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye, İstanbul: İÜ İktisat Fak. Yayını, 1989, s.12

⁵² Minibaş, a.g.e., ss.22,23

⁵³ Minibaş, a.g.e., s.20

Gelişmekte olan ülke tasarruflarının düşük olmasının diğer bir nedeni de halkı tasarrufa teşvik edecek kurumlaşmanın yeterince sağlanamamış olmasıdır. Zira, tasarruflar ancak verimli bir şekilde değerlendirilebildiği sürece artacaktır. Ancak, bu ülkelerin çoğunda sermaye piyasası gelişmemişken, bir kısmında hiç kurulmamıştır. Dolayısıyla tasarruflar ya iddihar edilmekte veya yüksek enflasyon nedeniyle süpekülatif alanlara yönelmektedir. Sonuçta girişimciler, yatırımlar için gerekli kaynakları, sermaye piyasasından sağlama olanağı bulamamakta ve böylece sermaye birikimi engellenmiş olmaktadır⁵⁴.

Gelişmekte olan ülkelerde, etkin bir vergi kontrol mekanizmasının kurulmamış olması ve dolayısıyla vergi kaçakçılığının yaygın olması, finansman amacı taşıyan bir vergi politikasının tek başına başarılı olmasını engellemektedir. Para politikaları ise bu ülkelerde, anti-enflasyonist kararları getirmek suretiyle iç tasarruf mekanizmasını işletip, tasarruf birikimi sağlayarak ekonomiyi yatırıma yöneltmesi açısından önemli olmakla birlikte, günümüz dünyasında salt para politikalarıyla finansman sorununa çözüm bulunamayacağı yapılan ampirik çalışmalarla desteklenmiş bulunmaktadır⁵⁵.

Bütün bu nedenlerden dolayı, gelişmekte olan ülkelerde, gerek zorunlu tasarruf yolları ve gerekse gönüllü tasarruf yolları, gerekli tasarruf seviyesini oluşturmakta yetersiz kalmaktadır. Düşük seviyede oluşan iç tasarruflar, planlanan büyüme hızlarını gerçekleştirmekte yetersiz kalmaktadırlar. Planlanan tasarruflarla, ülke içinde gerçekleşen tasarruflar arasındaki fark, bize bu ekonomilerin iç kaynak açığını göstermektedir. Böyle bir açığın varlığı ve bu açığın kolaylıkla kapatılamaması, dışardan kaynak sağlanmasını bir ihtiyaç haline getirmektedir⁵⁶.

⁵⁴ Minibaş, a.g.e., s.23

⁵⁵ Minibaş, a.g.e., s.18

⁵⁶ Zıllıoğlu, a.g.e., s.6

1.5.1.2. Cari İşlemler Açığı ve Döviz İhtiyacı

Gelişmekte olan ülkeler, yapısal özelliklerinden dolayı genellikle döviz gelirleri döviz giderlerinden az, yani ihracatları ithalatlarından düşük olan ülkelerdir. Genel olarak tarım ürünleri ve hammadde üretilip ihraç eden bu ülkeler, karşılığında, kalkınmalarında gerekli olan yatırımları yapmak amacıyla gelişmiş ülkelere ağırlıklı olarak yatırım malları ithal etmektedirler. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin ihraç ürünlerini çeşitleyememeleri ve dış ticaret hadlerinin bu ülkelerin aleyhine gelişmekte olması, dünya ticareti içindeki paylarının azalmasına yol açmaktadır⁵⁷.

İhracatı tarımsal ağırlıklı olan gelişmekte olan ülkeler, tarım ürünlerinin gelir elastikiyetinin düşük olması nedeniyle doğal olarak dış talebi etkileyememektedirler. Buna karşılık, ithal ettikleri ara ve yatırım malları elastikiyetinin yüksek olması, bu ülkelerin dış ticaret açıklarının giderek büyümesine neden olmaktadır. Ayrıca çağımızda yaşanan hızlı teknolojik gelişme sonucu sentetik ürünlerin hammaddelerin yerini almış olması ve gelişmiş ülkelerin uyguladıkları korumacılık politikaları, bu ülkelerin ihracatlarını arttırmalarını engellemekte ve dış ticaret açıklarının kapatılmasını daha da zorlaştırmaktadır⁵⁸.

Bütün bu nedenlerden dolayı gelişmekte olan ülkelerde döviz kaynakları kıttır ve bu kaynağın yurt dışından borç olarak elde edilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Zira, gelişmekte olan ülkeler kalkınmalarını gerçekleştirmelerinde gerekli olan yatırımları yapmak için gelişmiş ülkelere yatırım malları ithal etmek zorundadırlar. Bu da döviz kullanımını gerektirmektedir. Bu nedenle dış ticaret hacmini yeterli ölçüde büyütmek suretiyle ihracat arttırılmalı ve tüketim malları ithalatı azaltılarak daha çok yatırım malları ithalatı gerçekleştirilmelidir⁵⁹.

⁵⁷ Zıllıoğlu, a.g.e., s.7

⁵⁸ Minibaş, a.g.e., ss.47-48

⁵⁹ Erdem, a.g.e., s.52

1.5.1.3. Bütçe Açıklarının Finansmanı

Devlet bütçesi, ekonomide çok çeşitli kanallarla temsil edilmektedir. Türkiye'de de devlet bütçesi; konsolide bütçe, yerel yönetimler, fonlar, döner sermayeli kuruluşlar ve kamu iktisadi teşekkülleri şeklinde beş ayrı kanaldan ekonomiye girmektedir. Devlet bu beş kanaldan gelir toplayıp harcama yapmaktadır⁵⁷.

Son yıllarda üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi olan bütçe açığı, bütçenin gider kısmının gelir kısmından fazla olmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle kamu gelirlerindeki eksiklik bütçe açığı demektir. Devlet, vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılamaya yetmediği durumlarda, gereksinim duyduğu geliri sağlamak için başka yollara başvurmaktadır⁵⁸.

Bütçe açığının finanse edilme yolları iç veya dış borçlanma veya para basma ile sınırlıdır. Kullanılan finansman yöntemine bağlı olarak ekonomide farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Kamu açıklarının karşılanmasında dış borçlanmaya başvurulması durumunda, borçlanmanın yapıldığı dönemde ülkeye döviz girdisi olmakta ve faiz hadlerinin frenlenmesi sağlanmaktadır⁵⁹. Bu alternatiflerden hangisinin kullanılacağı, politika belirleyicisinin tercihi kadar piyasa koşulları, mevcut yasal ve kurumsal düzenlemeler ve iktisadi gelenek tarafından belirlenmektedir⁶⁰.

⁵⁷ İzzettin Önder, Hülya Kirmanoğlu ve Yeşim Kartallı, **Kamu Açıkları ve Kamu Borçları: Teori ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler**, Ankara: Türkiye Harb-İş Sendikası, 1995, s.7

⁵⁸ Laurence Ball and N. Gregory Mankiw, "What Do Budget Deficit Do", **Budget Deficits And Debt: Issues And Options**, A Symposium Sponsered By The Federal Reserve Bank of Kansas City: 1995, s.95, İnce, a.g.e., s.29.

⁵⁹ İzzettin Önder ve Diğerleri, **Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s.39

⁶⁰ TÜSIAD, **Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçlanması: Mali Disiplin Gereği Üzerine Gözlem ve Öneriler**, İstanbul: Yayın No: TÜSIAD-T/96-1/190, 1996, s.35

Klasik maliyeciler, devlet bütçelerinin denk olarak hazırlanıp, denk olarak uygulanmasını önermektedir. Onlara göre, bütçe açık veya fazlalıkları mali istikrarı bozmakta ve bundan paranın kararlılığı olumsuz etkilmektedir. Buna karşılık, Keynes ve onu izleyenler tarafından ileri sürülen "devri bütçe" görüşüne göre, bütçe denklığı yıllık değil daha geniş bir zaman devresi itibariyle gözönüne alınmalıdır. Kriz dönemlerinde açık bütçe politikası izlenmeli, kriz sona erdikten sonra ise gerektiği takdirde tekrar yıllık bütçe denklığıne dönülmelidir⁶⁴.

Günümüzde gerek kriz nedeniyle, gerekse ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla açık bütçe politikası izlenebilmekte ve dış borçlanma hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, bütçe açıklarının kapatılmasında bir bütçe finansman aracı olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda dış borçlanmaya yüklenen görev, bütçe tasarruf açığının giderilmesidir⁶⁵.

Bütçe açıklarının finansmanında, genellikle iç borçlanmada sıkışıklık yaşandığı durumlarda dış borçlanma yoluna gidilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, sermaye piyasaları zayıf ve iç borçlanma olanakları sınırlı olduğu için bütçe açığı ile dış borçlanma arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Bütçe açığındaki artışa bağlı olarak dış borç stoku da artış göstermektedir⁶⁶. Dış borç stokunun artmasıyla birlikte borç anapara geri ödemeleri ve faiz yükü de artmakta ve sonuçta bütçe açıkları önemli boyutlara ulaşmaktadır. Bu süreç içerisinde, artan borçların anapara ve faiz yükünün vergi gelirleriyle karşılanamaması, borç sarmalı denilen borcun borçla ödenmesi sürecine girilmesine yol açmaktadır⁶⁷.

⁶⁴ Emine Orhaner, *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 1997, s.222

⁶⁵ Derdiyok, a.g.e., s.7

⁶⁶ Mahmut Duran, "Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı", *Kamu Kesimi Finansman Açıkları*, İstanbul: İ.Ü. Yayın No:554, 1996, s.450

⁶⁷ Duran, a.g.e., s.436

1.5.1.4. Büyük Felaketler ve Savunma Giderlerinin Finansmanı

Büyük felaketler ve savaşlar, ülke ekonomik kaynaklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Ülke bir savaş tehlikesi ile karşı karşıya kalabileceği gibi bir savaş veya terör ortamı içinde de bulunabilir. Günümüzde savunma harcamalarının maliyetinin çok yüksek olması ve her geçen gün daha da pahalılaşması, ülkelerin savunma giderlerinin finansmanı için bütün kaynaklarının yanında dış borçlanmadan da yararlanmalarına neden olmaktadır⁶⁸.

Gerek büyük felaketler gerekse savaşların ardından ekonominin yeniden imarı için devletin yapacağı harcamalar artmaktadır. Savaş ve felaket nedeniyle ülkenin ekonomik kaynakları büyük ölçüde tükenmiş olacağından, bu harcamaların karşılanmasında büyük ölçüde dış kaynaklara başvurulacaktır. Nitekim, 2. Dünya Savaşı sonunda savaştan zarar gören Avrupa'nın yeniden imar edilmesi ve üretimin yeniden başlayabilmesi, uluslararası sermayeyi zorunlu kılmış ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın kurulmasında önemli rol oynamıştır⁶⁹.

1.5.1.5. Dış Borçların Refinansmanı

Her geçen gün, dış borç miktarının büyümesi ve kamu giderlerinin artması, vadesi gelen borçların ödenmesinde zorlukların yaşanmasına yolaçmaktadır. Ekonomik şartların uygun olmadığı bu gibi durumlarda, yeniden borçlanmak suretiyle vadesi gelen borçları ödemek daha uygun olmaktadır. Dış borçların refinansmanı, borçlu için geçici bir rahatlama sağlamakta ancak, genellikle faiz yükünün daha da artmasıyla sonuçlanmaktadır⁷⁰.

⁶⁸ Ince, a.g.e., s.35

⁶⁹ Derdiyok, a.g.e., s.7

⁷⁰ Ince, a.g.e., s.36

1.5.1.6. Uluslararası Likidite Sorunlarının Giderilmesi

Bir ülkenin sahip olduğu uluslararası rezervler, gerek kendi kasalarında gerekse uluslararası kuruluşlarda bulunan altın ve konvertibl döviz varlıklarından oluşmaktadır. Uluslararası rezervler, ülkenin dış satınalma gücünü ve dış yükümlülüklerini karşılama gücünü gösterir. Bu açıdan uluslararası rezevlerin belli bir seviyede tutulması önemlidir. Dolayısıyla herhangi bir likitide sorunuyla karşılaşmamak amacıyla uluslararası rezervlerin belli seviyede tutulması çabası dış borçlanmayı gerekli kılabilir⁷¹.

1.5.2. Gelişmiş Ülkelerin Borç Vermelerinin Nedenleri

1.5.2.1. Siyasi ve Askeri Nedenler

Dış borçların en önemli özelliklerinden birisi de, uluslararası siyasi ilişkilerle çok sıkı bir şekilde bağlı olmaları ve bazı durumlarda da özellikle siyasi hesaplar sonucunda doğmalarıdır. İşte siyasi hesaplar sonucunda doğan, diğer bir ifadeyle özellikle ya da daha çok siyasi çıkar amacıyla verilen borçlara siyasi borçlar denilmektedir⁷².

Hükümetler, dış borçları ülkenin dış siyasetinin yürütülmesinde bir araç olarak kullanmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerin, verdikleri dış borç karşılığında çeşitli siyasi çıkarlar elde etme çabaları yaygınlaşmıştır⁷³. Sözü edilen bu siyasi çıkarlar, ekonomik açıdan güçsüz olan ülkelerin kendi ittifaklarına çekilmesi veya ittifaktan ayrılmamasının sağlanması, herhangi bir savaş durumunda savaşa kendi saflarında katılmasının sağlanması, o ülkenin siyasi açıdan kontrol altında tutulmasının sağlanması şeklinde olabilmektedir⁷⁴.

⁷¹ Derdiyok, a.g.e., s.7

⁷² Memduh Yaşa, *Devlet Borçları*, İstanbul: Sermet Matbaası, 1965, s.68

⁷³ Feyza Atabek, "Dış Yardım ve Etkileri", *İSO Dergisi*, Sayı 303 (Mayıs 1991), s.41

⁷⁴ Erdem, a.g.e., s.54

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra sıcak savaşlar yerini, bloklar arasındaki soğuk savaşlara bırakmıştır. Ekonomileri geri kalmış ülkelerin paylaşılmasının silah gücüyle kesin sonuçlar vermeyeceğinin anlaşılmasından sonra, bu yöntem terkedilerek bu ülkelerin başka yollarla bloklara katılmaları yönünde büyük çabalar sarfedilmiştir. Büyük bloklar sözkonusu ülkeleri kendi taraflarına çekebilmek için yoğun propaganda yapmışlar, kültürel ve ekonomik baskı unsurları geliştirmiş ve gerektiğinde bu unsurları askeri darbelerle desteklemişlerdir⁷⁵. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD ve Sovyet Rusya arasında batılı ve doğulu küçük devletlere borç verme yarışı başlamıştır. Bu yarış aslında bu ülkeleri kendi himayeleri altına çekme yarışından başka bir şey değildir⁷⁶.

Gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere dış borç vermelerinin nedenlerinden bir diğeri de askeri nedenlere dayanmaktadır. Siyasi nedenlerle verilen borçlar ile paralellik gösteren bu tip borçlar genellikle gizli verilmektedir. Bundan dolayı miktar ve koşulları pek bilinmemektedir. Gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere savunma amacıyla verdiği askeri malzeme ve teçhizat şeklindeki borçlar yanında, özellikle 1970 sonrasında verdikleri askeri kredilerde önemli boyutlarda oluşmuştur.

1.5.2.2. Ekonomik Nedenler

Gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere dış borç vermelerinin nedenlerinden biri de ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkeler kalkınmadıkça, gelişmiş ülke ekonomilerinin büyümelerine devam etmeleri mümkün değildir. Uluslararası istatistikler üzerinde yapılan iktisadi tahliller, gelişmiş ülkelerin büyümelerini devam ettirebilmelerinin gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine bağlı hale geldiğini göstermektedir.

⁷⁵ Erdem, a.g.e., s.53

⁷⁶ İnce, a.g.e., s.92

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarıyla birlikte, bu ülkelerin dar olan piyasalarının genişlemesinin ve milli gelir düzeylerinin yükselmesinin etkisiyle, uluslararası ticaret de artacaktır. Bu durum gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş ülkelerin de yararınadır. Gelişmiş ülkeler, bu sayede üretmiş oldukları ürünlere talep bulmuş olacak ve böylece bu ülkelerde işsizliğin ortaya çıkması önlenmiş olacaktır⁷⁷.

Kredilerin bağlı olması durumunda, gelişmiş ülkeler verdikleri kredi karşılığında gelişmekte olan ülkenin kendi ülkesinden mal alması koşulunu ileri sürmektedir. Gelişmiş ülke bu sayede, ürettikleri mallar için yeni pazarlar elde etmekte ve ayrıca yeni hammadde kaynakları da kazanmış olmaktadır. Bu da gelişmiş ülkenin ihracatının artmasını ve ödemeler dengesinin iyileşmesini, işsizliğin önlenmesini ve kendi teknolojilerinin gelişmekte olan ülkelere yerleşmesini sağlamaktadır⁷⁸.

Gelişmiş ülkelerin borç vermelerinde etkili olan diğer bir ekonomik neden de, gelişmekte olan ülke ekonomileri ile aralarındaki gelişmişlik düzeyinin açılmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmalarını yalnız kendi öz kaynaklarıyla gerçekleştirememektedirler. Böyle bir durum gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki servet ve gelir dağılımı dengesizliklerini gittikçe daha da artıracaktır. Ülkeler arasında meydana gelecek olan böyle bir dengesizlik, şüphesiz sakıncalı bir durumdur. Çünkü, bir ülke ekonomisinde kişiler ve bölgeler arasında dengeli bir gelir ve servet dağılımı ne kadar arzulanır ise, ülkeler arasında da dengeli bir gelir ve servet dağılımı o kadar arzulanır. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler verdikleri borçlarla ülkeler arasındaki sosyal barışı da artırmış olmaktadır⁷⁹.

⁷⁷ İsmail Türk, Maliye Politikası, 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998, s.278

⁷⁸ Erdem, a.g.e., s.56

⁷⁹ Türk, a.g.e., s.277

1.5.2.3. Kültürel ve Tarihi Nedenler

Kültürel ve tarihi bağlar, ülkelerin siyasal ve ekonomik ilişkilerinde önemli derecede rol oynayan faktörler arasında yer almaktadır. Ülkeler arasında zamanla kültür, eğitim, dil ve din beraberlikleri oluşmuştur. Örneğin; Belçika, Fransa, İtalya, Hollanda ve İngiltere gibi, zamanla sömürgeleri olmuş ülkeler, sömürgeciliğin sona ermesine rağmen eski sömürgelerine yardım yapmışlardır. Sömürgeci ülkelerin eski sömürgelerine yaptıkları bu yardımların bir nedeni de din, dil ve kültür bağlarının korunması olmuştur⁸⁰.

1.5.2.4. İnsancıl ve Ahlaki Nedenler

Dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu açlık ve yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bu durum ise dünya barışını tehdit etmektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkeler ve uluslararası yardım kuruluşları bu ülkelere yardımda bulunmaktadır. Özellikle başta Birleşmiş Milletler ve bağlı kuruluşlar, gelişmekte olan ülke insanların belirli bir yaşam düzeyine ulaşması amacını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu yardımlaşma örnekleri başta deprem, su baskını ve benzeri doğal afetlerin yaşandığı dönemlerde daha yaygın olarak görülmektedir⁸¹.

Bütün insanların zorunlu ihtiyaçlarını sağlayacak düzeye ulaştırılması amacıyla yapılan insani ve ahlaki yardımlar, dünyadaki teknik gelişmeler sonucu daha etkin bir duruma gelmeye başlamıştır. İnsanoğlunun dünyada barış içinde yaşaması, ancak birbirleriyle yardımlaşmalarıyla mümkün olabilir⁸².

⁸⁰ Erdem, a.g.e., s.56

⁸¹ İnce, a.g.e., s.101

⁸² Erdem, a.g.e., s.57

1.6. DIŞ BORÇ KAYNAKLARI

1.6.1. Uluslararası Mali Kuruluşlar

İkinci Dünya Savaşın'dan sonra, savaş yıkıntılarının giderilmesi ve geri kalmış ülkelerin kalkınmaları için gerekli yatırımların yapılması ön plana çıkmıştır. Bundan sonra zamanla uluslararası ilişkiler hızlanmış ve uluslararası mali kuruluşlar kurulmaya başlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin, dış borç sağlama olanağı bulduğu uluslararası mali kuruluşların niteliklerinin incelenmesi, dış borçların gelişimi açısından önem arz etmektedir.

Kuruluşu ve sermayesine birden fazla ülkenin katıldığı, mali faaliyetlerinden de yine birden fazla ülkenin faydalandığı kuruluşlara, uluslararası mali kuruluşlar denir⁸³. Uluslararası Mali Kuruluşlar, fon ve banka şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır⁸⁴. Kaynakları üyeleri tarafından aidat şeklinde sağlanan mali kuruluşlara fon denilmektedir. Banka ise sermayeleri bir defaya mahsus olmak üzere üye ülkeler tarafından sağlanan mali kuruluşlardır. Sermaye arttırımı söz konusu olduğunda üye ülkelere yeniden başvurulmaktadır. Bunun dışında, bankanın kendisi sermaye piyasalarından ilave kaynak sağlamaktadır.

Gerek dünya çapında gerekse bölgesel nitelikte olsun, bütün uluslararası mali kuruluşlar aşağıdaki amaçları gerçekleştirmek için kurulmuŐlardır⁸⁵

1- Uluslararası mal alış veriŐindeki ödeme güçlüklerinin ortadan kaldırılması ve uluslararası likidite sağlanması

2- Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarının desteklenmesi

⁸³ Z. Sacit Önen, *Uluslararası Mali Kuruluşlar*, 2. Baskı, Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Yayını, 1990, s.3

⁸⁴ Selim Tarlan, *Uluslararası Mali Kuruluşlar*, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No:195, 1979, ss. 11-12

⁸⁵ Tarlan, a.g.e., s.3

3- Ekonomik birleşme, serbest ticaret ve işbirliği ilişkilerinin pekiştirilmesiyle, ülkelerin ortak iktisadi karar almaya veya daha sıkı iktisadi işbirliğine teşvik edilmesi

Çalışmamızda, Uluslararası Mali Kuruluşlar'dan; Uluslararası Para Fonu, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası veya kısa adıyla Dünya Bankası, Dünya Bankası'nın yan kuruluşları olan Uluslararası Kalkınma Birliği ve Uluslararası Finansman Kurumu, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa Kalkınma Fonu, İslam Kalkınma Bankası ve Asya Kalkınma Bankası alınacaktır⁸⁶.

1.6.1.1. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Bretton Woods Konferansı ile başlayan hareketin neticelerinden birisi olarak, 1944'de kurulması kararlaştırılan Uluslararası Para Fonu, 1947 Mart'ında faaliyete geçmiştir. Uluslararası Para Fonu, para politikası alanında uluslararası işbirliğini geliştirmek, uluslararası ticaretin serbestçe gelişmesine yardımcı olmak, ülkelerin kambiyo istikrarını sağlamak, kambiyo kısıtlamalarını kaldırmak ve çok taraflı ödeme anlaşmalarını yaygın bir duruma getirmek amacıyla kurulmuştur⁸⁷.

Uluslararası Para Fonu'nun önemli görevlerinden birisi de, üye ülkelerin ödemeler dengesi bilançolarındaki kronik dengesizlikleri gidermektir. Fon bu amaçla üye ülkelerin likidite ihtiyaçlarını karşılamak üzere kısa vadeli kredi vermektedir⁸⁸. Son yıllarda makroekonomik politikalara yönelik olarak, sınırlı ölçüde de olsa orta vadeli kredi verdiği de görülmektedir⁸⁹.

⁸⁶ Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Önen, a.g.e., ss.17-221

⁸⁷ Tarlan, a.g.e., s.41

⁸⁸ Tarlan, a.g.e., s.44, Beyhan Ataç, *Maliye Politikası*, Eskişehir: Anadolu Üni. Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yay. No: 118, 1999, s.212

⁸⁹ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası Finans*, 2. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 1997, ss.38-39

Fon'un sermayesi, üye ülkelerin kotaları toplamından oluşmakta ve her üye ülke kendisine ayrılan kota miktarınca Fon'a katılabilmektedir. Kotalar ülkelerin milli gelirleri, toplam rezervleri ve dış ticaret hacimlerine bağlı olarak belirlenmekte ve arttırmaya gerek görüldüğü takdirde, bu beş yılda bir yapılabilmektedir⁹⁰. Ülkeler, üyeliğe ilk girişte, Fon'a, kendilerine ayrılan kotaların %25 oranını uluslararası rezerv paralarla, geri kalan %75'ini de kendi ulusal paralarıyla ödemektedirler. Uluslararası rezerv paralar, Fon tarafından kabul edilen ekonomisi güçlü ülke paralarıyla, IMF tarafından kağıt üzerinde oluşturulan ve karşılığı olmayan Özel Çekme Hakları'ndan (SDR) oluşmaktadır.⁹¹

Uluslararası Para Fonu'ndan kaynak sağlaması belirli şartlara bağlı bulunmaktadır. Fon'a üye ülkeler kendilerine tanınan kota dahilinde, kendi parası karşılığında, fondan yabancı ülke parası alabilmektedirler. Her üye ülke kotasının %25'ne kadar olan kısmını, yerine kendi ulusal parasını ödemek suretiyle hemen çekebilmektedir⁹². Çekilebilen bu dilim, bunun karşılığı kadar olan diğer bir ülkenin parasıdır. Diğer bir ülkenin parasını satın alan ülke, bunun karşılığında %5 oranında komisyon ödemek zorundadır.

Üye ülkenin çekebileceği toplam dilim sayısı beş ve toplam para kotasının %150'sidir. %25'lik altın dilimini ve bunun dışındaki ilk dilimi hemen çekebilen üye ülkeler, bundan sonraki dilimler için IMF ile stand-by anlaşmasına gitmeleri gerekmektedir⁹³. Rezerv diliminden çekilen fonlar dışında, IMF kredilerinin hepsi koşullu niteliktedir.

Stand-by anlaşması üye ülkelerle IMF arasında varılan bir uzlaşma sonunda imzalanır. Bu anlaşmanın amacı, dış ödeme güçlüğü içinde olan ülkelere IMF kaynaklarının aktarılması suretiyle yardımcı olmaktır. IMF kaynakları,

⁹⁰ Seyhun Doğan, IMF İstikrar Programları ve Türkiye, İstanbul: Işık Yayınları, 1997, s.17

⁹¹ Doğan, a.g.e., s.19

⁹² Zillioğlu, a.g.e., s.31

⁹³ Altuğ, a.g.e., s.69

uygulanacak olan istikrar programına bağlı olarak ve belirlenmiş bir takvime göre aktarılmaktadır. Fon'dan kredi almak isteyen ülke, ülkenin alacağı önlemler ile uygulayacağı istikrar programını ayrıntılı olarak açıklayan bir niyet mektubunu fona sunmak ve onunla anlaşmak zorundadır.

IMF Yönetim Kurulu'nun, niyet mektubu ile izlemeyi taahhüt ettiği politikaları kabul ettikten sonra, IMF ile ye ülke arasında niyet mektubundaki konuları kapsayan stand-by anlaşması imzalanmaktadır. İlgili ülkeye kullanılacak kaynaklar bir takvime dökülmektedir. Bu kaynakların sırasıyla kullanılması, ülkenin niyet mektubunda yer alan istikrar programının tam ve kesintisiz bir biçimde uygulamasına bağlı bulunmaktadır⁹⁴.

1.6.1.2. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası veya kısa adıyla Dünya Bankası (World Bank) 1944 yılında toplanan Bretton Woods Konferansı'nın meydana getirdiği uluslararası kuruluşlardan birisidir. Banka, 1945 yılında Uluslararası Para Fonu ile birlikte kurulmuş ve 25 Haziran 1946 tarihinde faaliyete başlamıştır. Statü itibariyle Uluslararası Para Fonu gibi Birleşmiş Milletler Teşkilati'nin özel bir organizasyonudur. Uluslararası Para Fonu'na ye olmayan lkeler, Dünya Bankası'na katılamamaktadır. Daha sonra oluşturulan Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) ve Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), Dünya Bankasına bağlı yan kuruluşlar arasında bulunmaktadır.

Dünya Bankası, İkinci Dünya Savaşı sırasında zarar görmüş olan ülkelerin yeniden inşa ve imarını gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştur. Nisbeten geçici olan bu amacının yanında devamlı arz eden ikinci amacı ise; üretimin artırılması ve kaynakların geliştirilmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarına gereken ilgi ve yardımların gösterilmesidir.

⁹⁴ Cem Alpar ve Tuba Ongun, *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, 1985, ss.139-140

Dünya Bankası'nın mali kaynakları; üye ülkelerin sermayeye olan iştirakleri, para piyasalarından sağlanan borçlar ve toplanan fonların işletilmesinden elde edilen net gelirden oluşmaktadır. Dünya Bankası, sadece kendisine üye ülkelere ve bu ülkelerin ekonomik kalkınmasında üst derece öncelikli proje ve programlarına kredi vermektedir. Krediler genellikle 4 ile 6 yılı ödemesiz dönem olmak üzere orta ve uzun vadeli kredi şeklinde olmaktadır. Alınan kredi hangi para cinsinden alınmışsa yine o para ile geri ödenmektedir.

Banka kredi verirken, ülkede istikrarsızlık ve belirsizlik olup olmadığı ve ülkenin siyasi durumunu dikkate almaktadır. Ayrıca finanse edilecek yatırım projesi ayrıntılı bir şekilde incelenip değerlendirilmekte, krediyi kullanacak kurumun ileride mali yükümlülüklerini yerine getirip getiremeyeceği de araştırılmaktadır. Bu araştırma ve değerlendirmeden sonra proje finansman için uygun bulunduğu takdirde, banka ile ülke temsilcileri görüşmeler yapmak için bir araya gelmekte ve meclisin onayından sonra anlaşma imzalanmaktadır. Anlaşmanın imzalanmasıyla, bankanın görevi bitmemekte, Banka uzmanları, ülkeye yaptıkları periyodik ziyaretlerle proje ile ilgili faaliyetleri, muhasebe kayıtlarını ve proje yönetimini denetlemektedirler.

Dünya Bankası'nın faaliyetlerinin ayrılmaz parçalarından birisi de, teknik yardımlardır. Gelişmekte olan ülkelerin yatırım projelerinin seçimi ve hazırlanmasında, ekonomik durumlarının analizinde, kalkınma politikalarının belirlenmesinde ve sektörel kalkınma çalışmalarının yapılmasında teknik yardımlarda bulunmaktadır⁹⁵.

1.6.1.3. Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)

Uluslararası Kalkınma Birliği, Dünya Bankası'na bağlı bir kuruluş olarak, 26 Eylül 1960 tarihinde kurulmuş ve Kasım 1960'ta faaliyete başlamıştır. Dünya Bankası'nın kalkınma yönündeki amaçlarına yardımcı olmak ve Banka'nın mali

⁹⁵ Önen, a.g.e., ss.39-64

faaliyetlerini tamamlamak amacıyla kurulmuştur. IDA'nın ana görevi, dünyanın gelişmekte olan bölgelerindeki üye ülkelerin ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmaktır. IDA'ya ancak Dünya Bankası'na üye ülkeler katılabilmekte ve dilediğinde de birlikten ayrılabilir. Türkiye'de Uluslararası Kalkınma Birliği'ne üyedir ve Birlik'ten önemli ölçüde kredi sağlamaktadır.

Ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, verimliliği artırmak, gelişmekte olan ülkelerin hayat standartlarını yükseltmek IDA'nın amaçları arasında yer almaktadır. Uluslararası Kalkınma Birliği, kredi talep eden ülkelerin ekonomik kalkınmalarında öncelikli olan projelere kredi vermekte ve bu projeler genellikle yapı, endüstri, tarım ve eğitim alanlarında sözkonusu olmaktadır. Uluslararası Kalkınma Birliği, bunlardan başka, genellikle gelişmekte olan ülkelere, proje hazırlanması ve yönetimi gibi konularda da teknik yardımda bulunmaktadır⁹⁶.

Uluslararası Kalkınma Birliği, kalkınmalarını finanse etmek amacıyla kredi talep eden ülkelere, daha esnek ve dış ödemeler bilançosu üzerine daha az yük getiren koşullarla kredi vermektedir. Örneğin borç süresi 50 yılı, ödemesiz süre 10 yılı bulmakta ve borçlar düşük faizle veya faizsiz, ancak %75 oranında bir taahhüt karşılığında verilmektedir. Geri ödeme çoğunlukla dövizle değil, ülkenin milli parasıyla yapılmaktadır⁹⁷.

1.6.1.4. Uluslararası Finansman Kurumu (IFC)

Dünya Bankası'na bağlı bir kuruluş olan Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), 24 Temmuz 1956 tarihinde, gelişmekte olan ülkelerdeki özel sektörün verimli yatırımlarını desteklemek amacıyla kurulmuştur. Dünya Bankası'na üye olan her ülke, Uluslararası Finansman Kurumu'na da üye olabilmektedir. Dünya Bankası'na üyeliği sona eren ülkelerin bu kurumdaki üyeliği de otomatik olarak sona ermektedir. Türkiye bu kuruma 1956 yılında üye olmuştur.

⁹⁶ Önen, a.g.e., ss.64-74

⁹⁷ Ince, a.g.e., s.111

Uluslararası Finansman Kurumu, gelişmekte olan ÷lkelerde kalkınmaya hizmet edecek özel yatırımları teşvik etmek ve geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Kurum sadece özel teşebb÷slere kredi vermekte, devlet tarafından işletilen kurumlara finanse etmemektedir. Yardım yaptığı kuruluşların y÷netimine fiilen katılmayan kurum, daha çok sınıai kalkınmaya hizmet eden kuruluşlara yardım yapmaktadır. B÷yle olmakla birlikte zirai, ticari, mali ve diğer kuruluşlarda bu imkandan yararlanabilmektedirler.

Uluslararası Finansman Kurumu, 7-20 yıl vadeli kredi açmaktadır. Kurum tarafından sermayeye iştirak şeklinde yapılan yatırımlar, genelde ÷lkenin talep ettiği para cinsinden olmaktadır. Yatırımlara uygulanan belli bir faiz oranı yoktur. Faiz oranı yatırım riski ve elde edilecek hasıllata g÷re tesbit edilmektedir⁹⁸.

1.6.1.5. Avrupa Yatırım Bankası (EIB)

Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye ÷lkeler tarafından, Topluluk'un bir mali organı olarak kurulmuştur. Merkezi Lüksemburg'ta bulunmaktadır. Ortak Pazar'ın dengeli ve s÷rekli gelişmesine katkıda bulunmak ve Topluluk'un ekonomik gelişmesine yardımcı olmak, Avrupa Yatırım Bankası'nın başlıca amaçları arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda Avrupa Yatırım Bankası aşağıda belirtilen projelere finansman sađlamaktadır⁹⁹ :

1- Azgelişmiş b÷lgelerin kalkınmasına y÷nelik projeler

2- Üye ÷lkelerin finansman g÷cünü aşan ve Ortak Pazar'ın gelişmesine katkıda bulunacak yeni faaliyetlerin geliştirilmesine, işletmelerin modernleştirilmesine veya faaliyet değiştirmesine y÷nelik projeler

⁹⁸ Önen, a.g.e., ss.80-88

⁹⁹ Önen, a.g.e., s.147

3- Üye ülkelerin tek başlarına finanse edemedikleri, ortak çıkarlarına uygun olan projeler

Avrupa Yatırım Bankası, hiçbir zaman bir projeyi bütünüyle tek başına finanse etmemektedir. Üyelerine ancak başka kaynaklardan uygun koşullarda kredi bulamadıkları durumlarda üye ülkelerin geri kalmış bölgelerinin altyapı projelerini finanse etmektedir. Banka, uzun vadeli yatırım kredisi vermekte ve faiz oranının tesbitinde sermaye piyasalarındaki dalgalanmalar gözönünde bulundurulmaktadır¹⁰⁰.

1.6.1.6. Avrupa Kalkınma Fonu

Avrupa Kalkınma Fonu, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu meydana getiren Roma Anlaşması ile birlikte kurulmuş ve Haziran 1964 tarihinde faaliyete geçmiştir. Topluluk bünyesi içerisinde özel bir mal varlığı ve özel bir bütçeye sahip olan Avrupa Kalkınma Fonu, Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından yönetilmektedir.

Avrupa Kalkınma Fonu, Ortak Pazar'la ilişkileri olan denizaşırı ülkeler ile ekonomik ilişkileri geliştirmek ve bu ülkelerdeki ekonomik ve sosyal yatırımları desteklemek amacıyla kurulmuştur. Kalkınma Fonu, sadece karayolları, limanlar, elektrik santralleri, su tesisleri gibi ekonomik altyapı tesisleri; okullar, hastaneler gibi sosyal altyapı tesislerinin yatırımlarına yönelik kredi vermektedir.

Avrupa Kalkınma Fonu'nun sağladığı finansmanın kredi şeklinde olan kısmı, Avrupa Yatırım Bankası tarafından yönetilmektedir. Ayrıca fondan faydalanacak projeler Avrupa Topluluğu Komisyonu'na sunulmakta ve proje burada karara bağlanmaktadır.

¹⁰⁰ Önen, a.g.e., s.161

Avrupa Kalkınma Fonu'nun kurulmasının asıl sebebinin ekonomik olduğu yönünde yaygın kanaatler mevcuttur. Zira, topluluk ülkeleri özellikle sanayi hammaddeleri yönünden yardım yapılan ülkelere bağımlıdırlar ve bu ülkelerin sanayi malları için de büyük bir pazar oluşturmaktadırlar. Ayrıca bu finansmandan faydalanan söz konusu ülkeler, Avrupa Topluluğu'na dahil ülkelere gümrük ve ticaret imtiyazları sağlamışlardır. Dolayısıyla, daha önce sömürge olan bu ülkelerin, sağlanan finansman imkanlarıyla Avrupa Topluluğu'na bağımlı bir hale getirildiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır¹⁰¹.

1.6.1.7. İslam Kalkınma Bankası

İslam Kalkınma Bankası, 1975 yılında 22 ülke tarafından kurulmuştur. Kurucuları arasında Türkiye'de bulunmaktadır. Merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde kentidir. Banka, faizsiz banka kurallarına göre çalışmakta olup, verdiği krediler karşılığında "müşteri hizmet payı" adı altında % 2,5 -3 oranında bir pay almaktadır. Kredi verilirken özel sektör veya kamu sektörü ayrımı yapılmamakta ve genellikle uzun vadeli kredi verilmektedir.

İslam ülkelerinin kalkınmasının finansmanının sağlanması, faizsiz bankacılık sisteminin gerçekleştirilmesi, İslam ülkelerinin ekonomik ve sosyal gelişiminin İslam Hukuku'na uygun olarak sağlanması bankanın başlıca amaçları arasında yer almaktadır. İslam ülkelerinin ekonomik ve sosyal gelişimlerini sağlamaya yönelik olarak, bu ülkelerin verimli yatırım projelerine ortak olmak veya mali destek sağlamak, ekonomik ve sosyal alt yapı yatırımlarını desteklemek, İslam ülkelerine yardım yapmak için özel fonlar kurup işletmek, üye ülkeler arasında ticaretin gelişmesine yardımcı olmak, bankanın başlıca faaliyetleri arasındadır. Banka, bunlardan başka üye ülkelere teknik yardımlarda da bulunmaktadır¹⁰².

¹⁰¹ Önen, a.g.e., ss.63-67

¹⁰² Yüksel Karaca, "İslam Kalkınma Bankası: Kuruluş İşleyiş ve Faaliyet Yapısı", Maliye Dergisi, Sayı 124(Ocak-Nisan 1997), s.39, Alpar, a.g.e., ss.114-116, Önen, a.g.e., ss.203-210

1.6.1.8. Asya Kalkınma Bankası

Asya Kalkınma Bankası, 4 Aralık 1965 tarihinde, Filipinler'in başkenti Manila'da kurulmuş ve Aralık 1966 tarihinde de faaliyete başlamıştır. Bölge ülkeleriyle birlikte ABD, Almanya, İtalya ve İngiltere gibi batılı ülkelerde, bankanın üyeleri arasında bulunmaktadır.

Banka, Asya ülkeleri arasında ekonomik ve mali işbirliğini geliştirmeyi ve bu ülkelerin ekonomik büyümelerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Banka tarafından sağlanan krediler, tarım, ulaşım, doğal kaynaklar, havaalanları ve liman inşaatı gibi alanlarda kullanılmaktadır. Asya Kalkınma Bankası, kredi faaliyetlerinden başka birçok üye ülkeye teknik yardımlarda da bulunmaktadır¹⁰³.

1.6.2. Uluslararası Finansal Piyasalar

Uluslararası finansal piyasalar, çeşitli nedenlerle kendi ülkeleri dışındaki piyasalardan finansman sağlamayı amaçlayan devlet veya şirketlerle, tasarruflarını yine çeşitli nedenlerle kendi ülkeleri dışındaki kuruluşlara kullandıran kişi ve kuruluşların biraraya gelerek oluşturdukları piyasalar olarak tanımlanabilir¹⁰⁴.

Finansal piyasaların temel rolü, sermayeyi tasarruf sahiplerinden borç alacaklara aktarmak, sermaye toplamak, projeleri seçmek, riskleri transfer etmek, paylaşmak ve genel olarak bir kombiyo ortamı sağlamaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmeleri için gerekli olan tasarrufların akışkanlığını sağlaması açısından, finansal piyasalar önemli bir rol oynamaktadırlar. Dolayısıyla ekonominin büyüme hızını da etkileyebilmektedir¹⁰⁵.

¹⁰³ Önen, a.g.e., ss.196-200

¹⁰⁴ Abdullah Akyüz, "Uluslararası Finansal Piyasalar ve Türkiye", İktisat İşletme Finans, Sayı 87 (Haziran 1993), s.11

¹⁰⁵ Nurdan Aslan, Uluslararası Özel Sermaye Akımları- Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri, 2. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 1997, s.21

Uluslararası finansal piyasalarda, sermaye girişindeki kısıtlamalar minimum bir düzeydedir ve politik dengesizlik, yani bir anlamda ülke riski çok azdır. Yabancı yatırımcılar için işlem yapılması yaygın ve cazip konumda olan bu piyasalarda, kolaylıkla hem yerli hem yabancı olmak üzere fon arz ve talep edenler karşılaşılır. Uluslararası finansal piyasaların en önemlileri arasında New York, Tokyo ve Londra piyasaları sayılabilir¹⁰⁶.

Uluslararası finansal piyasalardan sağlanan finansman üç ana gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki sermaye piyasalarından sağlanan finansman, ikincisi bankacılık kesiminden sağlanan sendikasyon kredileri, üçüncüsü ise para piyasalarından sağlanan finansmandır¹⁰⁷.

1.6.2.1. Uluslararası Sermaye Piyasalarından Sağlanan Finansman

Son yıllarda, uluslararası sermaye piyasalarında çok hızlı bir globalleşme yaşanmaktadır. Bu piyasaların işlem hacmi yoğun bir şekilde artış göstermiştir. Uluslararası sermaye piyasalarından, menkul kıymet ihraç edilmesi yoluyla finansman sağlanmaktadır. Bunlar tahviller, hisse senetleri ve portföy yatırımlarıdır. Bu piyasalardan sağlanan fonlar, özellikle sabit sermaye gereksinimlerinin karşılanması durumunda faydalı olmaktadır. Hükümetler ve şirketler, fon bulabilmek için iç mali piyasalara bağlı kalmayarak giderek artan bir oranda bu piyasalara yönelmişlerdir¹⁰⁸.

¹⁰⁶ IMKB Araştırma Yayınları, **Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye**, İstanbul: Araştırma Yayınları No: 3, 1994, s.17

¹⁰⁷ Akyüz, a.g.m., s.12

¹⁰⁸ Seyidoğlu, a.g.e., s.259

1.6.2.1.1. Tahviller

Yurt dışından tahvil ihraç edilmesi yoluyla sağlanan finansman, uluslararası tahvil (eurobond) ve yabancı tahvil (foreign bond) ihracıyla gerçekleştirilmektedir¹⁰⁹.

Uluslararası tahvil, ihraç ve satış güvencesi işlevi uluslararası bir kurum tarafından gerçekleştirilen ve aynı anda pekçok ulusal sermaye piyasalarında satışa sunulan uzun vadeli uluslararası bir menkul değerdir¹¹⁰. Yabancı tahvil ise, tek bir ulusal sermaye piyasasında satışa sunulan ve yabancıların da borçlanmasına olanak veren bir menkul değerdir. Bu iki tahvil türünün oluşturduğu piyasaya da, uluslararası tahvil piyasası denmektedir¹¹¹.

İhracı, satışa sunulan ülkenin bankalarından oluşan bir konsorsiyum tarafından gerçekleştirilen yabancı tahvillerin iki ayırıcı özelliği vardır. Bunlardan birincisi, belirli bir yabancı paraya bağlı olarak ve o yabancı paranın ait olduğu ülke piyasalarında satışa sunulmaları, diğeri de ilgili ülkenin yasalarına uygun bir şekilde çıkartılmalarıdır. Kredi konsorsiyumları, ödünç verilen kredinin anapara ve faizinin geri ödenmesi açısından yatırımcıya güvence sağlamaktadır¹¹².

Yabancı tahvillerden farklı olarak, uluslararası tahvil ihracı, uluslararası bir yapıya sahip konsorsiyum aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu konsorsiyum, genellikle çeşitli ülkelere mensup çok sayıdaki ticaret ve yatırım bankaları ile aracı menkul değer firmalarından oluşmaktadır. Aynı anda birçok ülkede satışa sunulabilen uluslararası tahvillerin ihracı, hiçbir ülkenin yasalarına tabi olmadan yapılmaktadır. Ayrıca bu tahviller, ihraç edilecek ülkenin parası dışındaki bir

¹⁰⁹ Akyüz, a.g.m., s.13

¹¹⁰ İhsan Ersan, Euro Pazarlar ve Türkiye, İstanbul: Finans ve Finansal Kurumlar Yönetimi Enstitüsü Yayın No:2, 1979, s.61

¹¹¹ Ersan, a.g.e., s.59

¹¹² Seyidoğlu, a.g.e., s.263

paraya bağlı olarak ıkartılırlar¹¹³.

Bu erevede, Japonya'da Japon yasaları uyarınca ve Japon bankalarından oluşan bir konsorsiyum aracılığıyla, Yen'e bağlı olarak ihraç edilen tahviller, yabancı bir tahvildir. Buna karşılık, hiçbir ülkenin yasal düzenlemesine bağlı olmadan ve uluslararası bir konsorsiyum kullanılarak çeşitli ülkelerde dolara bağlı olarak satışa sunulan tahviller ise uluslararası tahvillerdir.

1.6.2.1.2. Hisse Senetleri

Hisse senetleri satışları da tahviller gibi uluslararası piyasalarda, konsorsiyum aracılığıyla gerekleřtirilmektedir¹¹⁴. Son yıllarda, yabancı hisse senedi piyasalarının hacminde büyük artışlar meydana gelmiş ve bu piyasalarda önemli ölçüde bütünleşme sağlanmıştır. Günümüzde, şirketler ihraç ettikleri hisse senetlerini uluslararası piyasalarda satışa sunmak suretiyle, giderek artan ölçüde fon sağlamaktadırlar.

Dünyadaki menkul kıymet borsalarının hemen hemen hepsi, yerel piyasa koşullarına uymak koşuluyla, yabancı hisse senetlerinin satışına olanak vermektedirler. Nitekim, bazı büyük borsalarda kayıtlı yabancı hisse senetleri oldukça yüksek sayılara ulaşmaktadır. rnek olarak, Alman menkul kıymet borsalarında ikiyzn üzerinde yabancı hisse senedi bulunurken, bu sayı İngiliz borsalarında beşyzn zerindedir¹¹⁵.

1.6.2.1.3. Portföy Yatırımları

Özel yabancı sermaye hareketlerinden biri olan portföy yatırımları, tasarruf sahiplerinin uluslararası sermaye piyasalarında uluslararası politik risk, kambiyo kuru riski, bilgi edinebilme riski gibi ek riskler üstlenmek suretiyle sermaye

¹¹³ Seyidoğlu, a.g.e., s.264

¹¹⁴ Akyüz, a.g.m., s.15

¹¹⁵ Seyidoğlu, a.g.e., ss. 271-272

kazancı ile faiz ve temettü geliri gibi kazançlar elde etmek amacıyla hisse senedi, tahvil ve diğer sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmalarıdır¹¹⁶. Portföy yatırımları uluslararası ve piyasalar arası yapılabilmektedir.

Portföy teorisine göre, yatırımcı, sermaye fonlarını çeşitli menkul değerler arasında belirli bir risk düzeyinde maksimum gelir elde edecek şekilde dağıtmaktadır. Böylece yatırımcı tüm fonlarını bir kaynağa yatırmanın getireceği riskten korunmaktadır¹¹⁷.

Son yıllarda ülkemizde de portföy yatırımlarında önemli artışların olduğu görülmektedir. Bu artışlar, cari işlemler açığının finansmanında portföy yatırımlarının önem kazandığını göstermektedir¹¹⁸.

1.6.2.2. Sendikasyon Kredileri

Sendikasyon kredileri, çeşitli ülkelere mensup bankaların ve mali kurumların oluşturduğu bir grup tarafından, ortak hüküm ve koşullarla, büyük miktarlarda fona ihtiyacı olan bir borçluya sağlanan kredilerdir¹¹⁹.

Kredi veren banka ve mali kuruluşlar kredinin riskini aralarında paylaşmaktadırlar. Hükümetlerin, bankaların ve şirketlerin başvurdukları önemli finansman kaynaklarından birisi olan sendikasyon kredilerinin kaynağını ise uluslararası mevduatlar oluşturmaktadır. Sendikasyon kredilerinin faiz oranları, LIBOR üzerine, büyüklüğü kredi alan kuruluşun riskine göre değişen bir marj konularak belirlenmektedir¹²⁰. Bu kredilerin vadeleri ise üç ile sekiz yıl arasında değişmekle birlikte, onbeş yıla kadar olanları da bulunmaktadır.

¹¹⁶ IMKB Araştırma Yayınları, a.g.e., s.8

¹¹⁷ Aslan, a.g.e., s.52

¹¹⁸ İnce, a.g.e., s.154

¹¹⁹ İlker Parasız. Kemal Yıldırım, *Uluslararası Finansman*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994, s.376

¹²⁰ Akyüz, a.g.m., s.16-17

Kredi itibarı yüksek olmayan ülke ve şirketlere, uluslararası piyasalara girme olanağı sağlaması, bu krediler yoluyla yalnızca bir mali piyasadan sağlanacak fon miktarından çok daha büyük hacimlerde kredi elde edilebilmesi, sendikasyon kredilerinin ödünç alanlar açısından avantajlı yönlerini oluşturmaktadır. Buna karşılık, faiz oranlarının yüksekliği ve yüksek oranda komisyon alınması nedeniyle bu kredilerin maliyetinin yüksek olması da olumsuz yönlerindedir¹²¹.

1.6.2.3. Uluslararası Para Piyasaları

Uluslararası para piyasaları bankalar, şirketler ve hükümetlerin kısa vadeli fon sağladıkları, yatırımcıların ise kısa vadeli fonlarını değerlendirdikleri piyasalardır. Bu piyasalarda işlem gören başlıca araçlar, bankalar için mevduat sertifikaları, şirketler için finansman bonosu, orta vadeli senet ve banka kabul kredileri, hükümetler için ise hazine bonolarıdır¹²².

Uluslararası para piyasalarından borçlanmada temel kaynak, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve özellikle 1960'lardan sonra hızla gelişen Eurodolar piyasalarıdır. Eurodolar kelime olarak, doların ABD dışında, Avrupa'da oluşan piyasasıdır. Bugün ise Eurodolar piyasası, bir ulusal paranın onu çıkartan ülkenin sınırları dışında oluşan piyasasıdır¹²³.

Eurodolar işlemleri, bir ülkenin para biriminin alınarak bir başka ülkedeki bankaya mevduat olarak yatırılması veya mevduatların farklı Euro-merkezlerde bulunan bankalara transfer edilmesi olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. İletişim teknolojisi ile donatılmış bankalararası bir piyasa olan Eurodolar piyasasında, genellikle kısa vadeli fonlar işlem görmektedir. Bankalararası piyasadan borçlanırken veya bu piyasalara fon aktarırken

¹²¹ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, 11. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 1996, s.432

¹²² Akyüz, a.g.m., s.17

¹²³ Seyidoğlu, *Uluslararası Finans*, ss.284-287

uygulanan faiz oranları, Londra ve New York bankalararası piyasalarında geçerli olan LIBOR ve NIBOR faiz oranlarıdır¹²⁴.

Eurodolar işlemleri çok geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır. Bu piyasalarda yasal kısıtlamaların olmaması ve bankalar arasında yoğun rekabetin yaşanması dolayısıyla mali işlemlerde yüksek bir etkinlik söz konusudur. Bu da, bu piyasaların gelişmesinin en önemli bir nedenidir¹²⁵.

¹²⁴ IMKB Araştırma Yayınları, a.g.é., s.28

¹²⁵ Seyidoğlu, Uluslararası Finans, s.288

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DIŞ BORÇ SORUNU

Bilindiği gibi, gelişmekte olan ülkeler açısından dış borçlanma, kalkınma için gerekli olan kaynak ihtiyacının sağlanmasında, yatırım-tasarruf dengesinin kurulmasında, yatırım projelerinin dış finansman ve dış girdi ihtiyacının sağlanmasında yararlanılan vazgeçilmez bir araçtır. Böyle olmakla birlikte, çeşitli nedenlerle gelişmekte olan ülkelerin dış borçlanmalarında büyük boyutta artışlar ortaya çıkabilmekte ve buna bağlı olarak da bu ülkelerde ciddi sorunlarla karşılaşılabilir. Bundan gelişmiş ülkeler de değişik biçimlerde etkilenebilmekte ve sorununun giderilmesi yönünde çeşitli çalışmalar yapılarak, çözüm önerileri ortaya atılmaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkeler, 1970'lerde, dünya ekonomisindeki gelişmelerin etkisiyle yoğun bir şekilde borçlanma yoluna gitmiş ve 1982 yılında dünya borç krizi patlak vermiştir. Bu bölümde önce 1982 yılında patlak veren uluslararası borç krizinin çıkmasının nedenleri ve krizin çözümüne yönelik olarak ortaya atılan öneriler ele alınacaktır. Ardından, gelişmekte olan ülkelerin 1990'lı yıllardaki dış borçlarındaki gelişmelere bakılacak ve daha sonra dış borçların azaltılmasında kullanılan teknikler incelenecektir.

2.1. 1982 ULUSLARARASI BORÇ KRİZİ

Uluslararası borç krizi, 1982 yazında Meksika'nın borç anapara ve faiz ödemelerine devam edemeyeceğini açıklaması, yani moratoryum ilan etmesiyle birlikte başlamıştır. Esasen bir çok ülke daha önceden borç ödeme güçlüğü çekmekteydiler. Meksika'nın borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmesinden sonra Brezilya, Arjantin, Bolivya, Venezuela, Filipinler ve diğer başlıca borçlu ülkelerin de borç ödeme güçlüğü içinde oldukları ortaya çıkmıştır¹²⁶.

¹²⁶ Timur Han Gür, *External Debt and Empirical Models for Country Risk Assessment*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 117, 1998, s.1

1970'li yılların başlarında, gelişmekte olan ülkelerin toplam dış borçları, nominal olarak 100 milyar dolardan daha az düzeylerde bulunmakta iken, 1980'li yılların başlarına kadar 562 milyar dolara ulaşmıştır. Bunun ardından, toplam dış borç stoku, sadece 1980 ile 1983 yılları arasında % 43 oranında artmış ve 1983 yılın itibarıyla 800 milyar doların üzerine çıkmıştır. Kısa vadeli borçlar 1979 yılından sonra çok hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. 1979 ile 1982 yılları arasında, kısa vadeli borçlarda % 100 oranında artış görülmüştür. 1979 ile 1982 yılları arasında kısa vadeli borçlarda görülen yüksek derecedeki bu artış, bir çok analizde borç krizinin en önemli nedeni olarak görülmüştür¹²⁷.

Dış borçlanmada zaman içerisinde ortaya çıkan bu hızlı gelişme, gelişmekte olan ülkelerin dış borç servislerinin ağırlaşmasını da beraberinde getirmiş ve 1982 yılında Meksika'nı borçlarını ödemeyeceğini ilan etmesiyle birlikte uluslararası borç krizi başlamıştır¹²⁸.

2.1.1 1982 Borç Krizinin Nedenleri

1982 Borç krizinin çıkmasıyla ilgili olarak bir çok neden ortaya atılmıştır. Bu nedenlerin krizin çıkmasındaki etkileri değişik ölçülerde olmuştur. Burada borç krizinin nedenleri, dışsal nedenler ve içsel nedenler olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır. Dışsal nedenler başlığı altında, dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlı olarak 1970'li yıllarda ve 1980'lerin başlarında, gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarının ve beraberinde de borç yükümlülüklerinin artmasına yol açan başlıca faktörler ele alınacaktır¹²⁹. İçsel nedenler başlığı altında ise borç krizinin ortaya çıkmasında etkili olan yapısal faktörlere ve bu ülkelerin uygulanmış oldukları yanlış ekonomi politikalarına yer verilecektir.

¹²⁷ Gür, a.g.e., s.2

¹²⁸ Kamil Tüğen, "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borçlanmalar", Maliye Yazıları, Sayı 31(Temmuz-Ağustos 1991), s.28

¹²⁹ Roland Mestel, *Auslandsverschuldung der Entwicklungslander in den 90er Jahren: Marktorientierte Massnahmen zur Schuldenreduktion*, Wiesbaden: DUV Dt. Univ.-Ver., 1999, s.75, Donald J. Donovan, "Ursprung und Art der Schuldendienstprobleme", *Finanzierung und Entwicklung*, (Dezember 1984), s.22

2.1.1.1. Dışsal Nedenler

2.1.1.1.1. Petrol Fiyatlarının Yükselmesi

1970'li yıllar, bütün dünya ekonomisi açısından önemli sonuçlara yol açacak iki petrol fiyatı artışına sahne olmuştur. OPEC, 1973-1974 döneminde gerçekleşen birinci artış sırasında petrol fiyatlarını % 1700 oranında arttırmıştır. 1978-80 yılları arasında ortaya çıkan ikinci fiyat artışı döneminde ise fiyatlar 2.8 kat artmıştır¹³⁰. Petrol fiyatlarındaki bu artışlardan dolayı petrol ithal eden gelişmekte olan ülkeler, 1974-1982 döneminde 260 milyar dolar daha fazla ödeme yapmak durumunda kalmışlardır.

1973-1974 ve 1979-1980 petrol krizleri sonucu petrol fiyatlarında meydana gelen artışlar, petrol rezervi olmayan gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde büyük ölçüde bozulmalara yol açmıştır. Petrol rezervi olmayan gelişmekte olan ülkeler, artan petrol ithalat maliyeti karşısında gerek diğer mal ithalatlarını ve gerekse petrol tüketimlerini kısmayarak cari işlemler açıklarının artmasına izin vermişlerdir¹³¹.

Petrol fiyatlarındaki artışla birlikte 1973 yılından sonra, kalkınmanın finansmanının yerini dış açıkların finansmanı almıştır. Petrol ithal eden gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler açığı çok yüksek boyutlara ulaşmıştır. Söz konusu ülkelerin petrol ithalatından kaynaklanan açıklarının toplam dış ticaret açıklarına oranı 1973 yılında % 36.8 iken, 1977'de % 72.7'ye yükselmiştir¹³².

¹³⁰ Neşecan Balkan, *Kapitalizm ve Borç Krizi*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994, s.97

¹³¹ David Begg, Stanley Fischer and Rudiger Dornbusch, *Economics*, Second Edition, London: Mc. Graw-Hill Book Company, 1987, s.740

¹³² Pascal Amoud, *Üçüncü Dünyanın Borçlanması*, çev. Fikret Başkaya, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992, s. 43-44

Bir çok ülke, ülkeleri için gerekli olan petrol ve petrol ürünleri ithalatının büyük bir bölümünü dışarıdan, özellikle uluslararası ticari bankalardan sağladıkları kredilerle karşılamışlardır. Bunun üzerine gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarında sürekli artış ortaya çıkmıştır. Petrol rezervi olmayan gelişmekte olan ülkelerin dış borçları, 1973 ile 1986 yılları arasında dokuz kat artış göstermiştir¹³³.

Şüphesiz üzerinde durulması gerekli noktalardan birisi de, petrol ihracatçısı gelişmekte olan ülkelerin, petrol fiyatları artışından elde ettikleri kazançlara rağmen borçluluk durumlarının iyileşmemiş olmasıdır. Örneğin, 1979-1981 yılları arasında petrol ihracatından kazanç elde etmesine rağmen Meksika'nın bütçe açıkları 5 milyar dolardan 13 milyar dolara çıkmıştır. Yine aynı dönemde Dünya Bankası'nın değerlendirmesine göre, Meksika'dan 26 milyar dolarlık bir sermaye kaçıışı olmuştur. Benzer gelişmeler Venezuela, Nijerya ve Cezayir gibi diğer petrol ihracatçısı ülkelere de kendisini göstermiştir¹³⁴.

2.1.1.1.2.Kredi Riski Yeterince Araştırılmadan Ticari Bankalarca Borçlu Ükelere Fazla Kredi Sağlanması

Ticari bankalar tarafından, gelişmekte olan ülkelere sağlanan kredilerin artmasının en önemli nedeni, kredi olarak verilebilir fonlardaki büyük artışlar olmuştur. Ticari banka kredi arzının artmasıyla birlikte gelişmekte olan ülkeler yoğun bir şekilde borçlanmışlar ve bu da 1982 yılında patlak veren krizin en önemli nedeni olmuştur.

¹³³ Begg, a.g.e., s.739

¹³⁴ Mestel, a.g.e., s.76

1973 yılında Bretton Woods sisteminin çökmesini izleyen yıllarda piyasada oluşan dolar bolluğu nedeniyle kredi olarak verilebilir fonlarda büyük artışlar olmuştur¹³⁵. Kredi verilebilir fonları arttıran diğer bir etkende, petrol gelirlerindeki büyük artış nedeniyle OPEC ülkelerinin cari işlemler hesabında beliren fazlalık olmuştur. OPEC ülkeleri, petrol fiyatları artışından elde ettikleri yüksek kazançları daha elverişli olarak gördükleri ticari bankalara yatırarak değerlendirmek istemişlerdir. Ticari bankalar ise bu parasal kaynakları geliştirmekte olan ülkelere kredi olarak aktarmışlardır. Geliştirmekte olan ülkelerin ticari bankalardan aldıkları borçlar 1970 yılında 3 milyar dolar iken, 1974 yılında 10 milyar dolar ve 1978 yılında da 22 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹³⁶

Birçok geliştirmekte olan ülkenin, daha önceki bazı yıllarda göstermiş oldukları oldukça yüksek oranlardaki büyüme hızları, sözkonusu ülkelerin ekonomik gelişmelerinin çok iyi olarak değerlendirilmesine yol açmış ve bu da, bankaların bu ülkelere kredi vermelerinde etkili olmuştur¹³⁷.

1970'lerdeki yoğun kredi arzını belirleyen bir başka etken de gelişmiş ülke hükümetleriyle IMF ve Dünya Bankası'nın tutumları olmuştur. Gelişmiş ülke hükümetleri, geliştirmekte olan ülkelere yönelen yoğun kredi ihracını, durgun olan ekonomilerine canlılık kazandıracaklığı düşüncesiyle desteklemişlerdir¹³⁸. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların, geri ödeme sorunları doğduğunda, zor durumda kalan bankaları kurtarmak için, borçlu ülkelere yeni kredi imkanları sağlamaları, bu kuruluşların da yoğun kredi arzını teşvik ettiklerini göstermektedir¹³⁹.

¹³⁵ Balkan, a.g.e., s.64

¹³⁶ Cem Alpar, "Dış Borç Sorunu: Az Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden Bir Değerlendirme", Ankara İkt. Ve Ticari İlimler Akademisi Yay. No: 138, Cilt 1, Sayı 3 (1980), s.154

¹³⁷ Mestel, a.g.e., s.76

¹³⁸ Balkan, a.g.e., s.76

¹³⁹ Balkan, a.g.e., s.77

Diğer taraftan 1970'lerde faiz oranlarının düşük olması, gelişmekte olan ülkelerin borçlanması özendirilen bir diğer faktör olmuştur. Bu dönem, gelişmiş ülkelerin, ekonomik bunalımı aşmak ve petrol krizinin etkilerini hafifletmek amacıyla, büyük dozlarda genişletici politikalar uyguladıkları bir dönem olmuştur. Uygulanan bu politikalar doğrultusunda, para arzının artırılması faiz oranlarını düşürmüştür¹⁴⁰.

Faiz oranlarının düşmesine yol açan bir başka faktör de, uluslararası finans piyasalarındaki kredi arzının fazla olması sonucu, kredilerin bankalar arası rekabet nedeniyle ucuzlama eğilimi göstermiş olmasıdır. 1971-1980 döneminde, dış borçlar için ödenen değişken faiz oranı reel olarak ortalama -%0.8'e düşmüş ve dönem boyunca çoğunlukla negatif olmuştur. Uluslararası finans piyasalarında kredi arzının fazla ve reel faiz oranının çok düşük olması, borçlanmayı geliştirmekte olan ülkeler açısından çok cazip bir finansman aracı haline getirmiştir¹⁴¹.

Reel faiz oranının düşük olması ve özel kredilerin resmi kalkınma kredileri gibi amaca bağlı olmaması ve böylece politik açıdan da vergileri yükseltme yoluna gitmeden kamu harcamalarını arttırabilme avantajı sağlaması, geliştirmekte olan ülkeler açısından özel kredileri resmi kalkınma kredilerinden daha cazip hale getirmiştir¹⁴².

Orta Amerika ve Güney Amerika'nın özel kaynaklı borçlarının, 1975 ile 1982 yılları arasında ortalama olarak % 278 oranında yükselmesine karşılık, bu ülkelerin aynı dönemdeki resmi kaynaklı borçları % 147 oranında yükselmiştir. Reel faizlerin oldukça düşük ve hatta bazen negatif olduğu kriz öncesi yıllarda, yapılan borçlanmalarda risk faktörü büyük ölçüde küçümsenmiştir.

¹⁴⁰ Balkan, a.g.e., s.99

¹⁴¹ Balkan, a.g.e., s.100

¹⁴² Mestel, a.g.e., s.76

Bankalarla yapılan kredi sözleşmelerinin % 80 gibi büyük bir çoğunluğu değişken şartlara göre yapılmıştır¹⁴³.

2.1.1.1.3. Uluslararası Finansal Piyasalarda Faizin Yükselmesi ve Doların Değer Kazanması

Gelişmiş ülkelerin bütününde enflasyon eğilimi yükselmeye başlamış ve bu da sıkı para politikasının uygulanmasını zorunlu bir hale getirmiştir. ABD, sıkı para politikası düşüncesini 1979 yılında benimsemiştir. Aynı zamanda ABD'de büyük boyutlarda bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları meydana gelmiştir. Bütün bunların bir sonucu olarak 1980 yılında bir taraftan reel faiz oranları hızlı bir şekilde yükselirken, diğer taraftan da borç işlemlerinin büyük bir kısmının üzerinden yapıldığı ABD doları değer kazanmaya başlamıştır¹⁴⁴.

Bir çok gelişmekte olan ülkenin borçlanmalarının bağlı bulunduğu LIBOR faiz oranı, 1979 yılında hızlı bir şekilde yükselmeye başlamıştır. Bir çok gelişmekte olan ülkenin kredi sözleşmelerinin değişken faiz koşullarına göre yapılmış olmasından dolayı, LIBOR'da ortaya çıkan artış vadesi gelmiş borçları daha pahalı bir hale getirmiştir. Diğer taraftan, LIBOR'daki artışa bağlı olarak yeni borçlanmaların maliyeti de yükselmiştir. Bunların sonucunda gelişmekte olan ülkelerin dış borç faiz yüklerinde sıçrama olmuştur¹⁴⁵. Bu kredi işlemlerinin büyük bir çoğunluğu için geçerli olan faiz oranı LIBOR, sadece 1980 ve 1982 yılları arasında % 45 oranında yükselmiştir¹⁴⁶.

¹⁴³ Mestel, a.g.e., s.77

¹⁴⁴ Mestel, a.g.e., s.77

¹⁴⁵ Paul R. Krugman and Maurice Obstfeld, *International Economics Theory and Policy*, 4. Edition, California: 1997,s.699

¹⁴⁶ Mestel, a.g.e., s.77, LIBOR Gelişmekte olan ülkelerin ihracat fiyatları endeksine göre düzenlenmiştir.

Faiz oranlarında ortaya çıkan bu olumsuz etkiye bir de dolardaki gelişme eklenmiştir. Bir çok gelişmekte olan ülkenin, daha önceki borçlanmalarını dolar üzerinden yapmış olmalarından dolayı, doların değerinde ortaya çıkan artış, borçlu ülkelere borç veren ülkelere akacak olan borç servisinin reel değerini büyütür¹⁴⁷.

Tablo 1, gelişmekte olan ülkelerin 1977'den 1985 yılına kadar olan dönemdeki borç servisi ödemelerini göstermektedir. Tablo incelenirken, 1980 sonrasında dolarda ortaya çıkan reel değer artışı nedeniyle, borç servisi ödemeleri reel değerinin, dolar değerindeki artıştan daha fazla olduğunun gözönünde tutulması gerekmektedir. 1980 sonrası dolar ödemelerindeki artış, gelişmekte olan ülkelerin reel faiz yükündeki artışı eksik göstermektedir.

Tablo-1
Borçlu Ülkelerin Borç Servisi Ödemeleri (1977- 1985) (Milyar Dolar)

1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
39.5	57.2	83.8	102.6	124.1	135.9	132.5	124.0	129.0

Kaynak: Krugman, a.g.e., s. 701

Faizlerin yükselmesine bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerin dış ödeme yükümlülüklerinin artmasıyla birlikte uluslararası borç verme işlemi riskli bir hale gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin bazılarının borç ödeme yükümlülüklerini yerine getirememesi ihtimali büyüdükçe bankalar faiz oranlarını daha da yükseltmişlerdir. Böylece bu ülkelerin borç ve faiz ödemelerini gerçekleştirmeleri daha da güçleşmiştir¹⁴⁸.

¹⁴⁷ Krugman, a.g.e., ss.699-700

¹⁴⁸ Begg, a.g.e., s.740

2.1.1.1.4. Gelişmekte Olan Ülke Mallarına Olan Talebin Azalması

1980'li yıllarda yaşanan borç krizinin ortaya çıkmasına yol açan nedenlerden birisi de, gelişmekte olan ülke ihracat mallarına olan talepte meydana gelen azalma olmuştur. Dünya ticaret hacminin büyüme oranı, 1950 ile 1974 yılları arasında, yıllık yaklaşık olarak % 7 iken, bu oran 1974 ile 1985 yılları arasında yaklaşık olarak % 3-4'e düşmüştür. Ayrıca, petrol ihracat etmeyen gelişmekte olan ülkelerin ticaret hadleri, 1974 ile 1981 yılları arasında üçte bir oranından biraz daha fazla kötüleşmiştir¹⁴⁹.

Gelişmiş ülke büyüme oranlarında durgunlaşmanın görülmesi, bu ülkelerin kendi ülkelerinin dış ticaret durumlarını düzeltmek amacıyla gelişmekte olan ülke mallarına karşı korumacı politikalar izlemeleri, teknolojik ilerlemeyle birlikte doğal kaynakların ikame imkanlarının artması ve bunun sonucunda arz fazlalığının ortaya çıkması, temel hammadde ve mal piyasaları fiyatlarının düşmesine ve dolayısıyla da gelişmekte olan ülke reel gelirlerinde kayba yol açmıştır. 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hadleri giderek daha fazla kötüleşmiştir¹⁵⁰.

Gelişmekte olan ülke mallarına olan talep gerilemesi, nispeten daha yüksek ihracat kaybına maruz kalan Sahra Afrika ülkeleri için sorun teşkil ederken, hammadde ihracat yapıları dünya piyasası fiyatlarına büyük ölçüde bağımlı olan, imal ettikleri ürünlerin çoğunu dünya piyasasına arz eden birçok Güney ve Doğu Asya Ülkeleri ise fiyatların düşmesinden fayda sağlamışlardır.

¹⁴⁹ Keith Griffin, "Zu einer kooperativen Lösung des Schuldenproblems", *Finanzierung und Entwicklung*, (Juni 1988), s.13

¹⁵⁰ Mestel, a.g.e., s.77

Ayrıca faiz oranlarındaki değişimler ve gelişmekte olan ülkelerinin ticaret hadlerinde meydana gelen kötüleşme, beraberinde bu ülkelerdeki kalkınma problemlerini ortaya çıkarmış ve uzun vadede gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki mevcut yapısal sorunlarda devam etme eğilimi söz konusu olmuştur¹⁵¹.

2.1.1.2. İçsel Nedenler

Krizin nedeni olarak, dünya ekonomisindeki yaşanan gelişmelerin yanında bu faktörleri tamamlayan ve gelişmekte olan ülkelerin kendilerine bağlı içsel nedenleri de dikkate almak gerekir. Yanlış borç yönetimi, alınan borçların verimsiz alanlarda kullanılması, bir çok ülkede kredilerin tüketimin desteklenmesinde kullanılması, siyasi istikrarsızlık ve yolsuzluk, yapısal reformların geciktirilmesi ve benzerleri bunlar arasında sayılabilir¹⁵².

Ekonomik analiz yapıldığında ise sayılan bu noktaların genişletilmesi mümkündür. 1978 ve 1982 yılları arasında çoğu ülkede artan bütçe açıkları ve bu açıkların genişletici para ve kredi politikası ile finanse edilmesi, borç krizinin içsel nedenlerinden birisini oluşturmuştur. Eldeki mevcut kaynakları aşan miktarlarda kamu harcamaları yapılmıştır. 1978 ve 1982 yılları arasında başlıca borçlu ülkelere Arjantin, Brezilya ve Meksika'da bütçe açıkları oranı iki kattan daha fazla artmıştır¹⁵³.

Uygulanan genişletici politikalar, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonu hızlandırmış ve cari işlemler açığının daha da büyümesine neden olmuştur¹⁵⁴. Diğer taraftan da, 1980'lerin başında birçok gelişmekte olan ülkede uygulanan

¹⁵¹ Mestel, a.g.e., s.78

¹⁵² Mestel, a.g.e., s.78, Bahram Nowzad, "Lehren des Schuldenjahrzehnts", *Finanzierung und Entwicklung*, (Marz 1990), s.10

¹⁵³ Eduardo Wiesner, "Ursachen der lateinamerikanischen Schuldenkrise", *Finanzierung und Entwicklung*, (Marz 1985), s.25

¹⁵⁴ Bahri Yılmaz, "Dış Borç Sorunu ve Gelişmekte Olan Ülkeler", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı 7 (Temmuz 1985), s.45

başarısız döviz kuru politikasına dikkat çekmek gerekmektedir. Ulusal paranın suni olarak aşırı değerli tutulmasının amaçlanması, reel gelirlerin yükseltilmesini sağlamak için enflasyon eğiliminin önlenmeye çalışılması, birçok gelişmekte olan ülkede cari işlemler bilançosunun giderek bozulmasına yol açmıştır¹⁵⁵.

İkinci petrol krizi sonrasında dünya ekonomisinde ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin sonucunda dış borçlanma olanaklarında da önemli boyutlarda azalma olmuştur. Bunun karşısında, başta Brezilya olmak üzere gelişmekte olan birçok ülke, cari işlemler açıklarını denkleştirmek amacıyla mal ve hizmet ithalinde kısıtlamaya giderek ithal ikame stratejisi takip etmişlerdir. 1980- 1983 yılları arasında bütün gelişmekte olan ülkelerin ithalatlarında gerçekleştirdikleri kısıtlama 83 milyar doları bulmuştur. Bu durum büyük ölçüde kamu harcamalarını da kapsayacak şekilde iç talebin kısılması ile gerçekleştirilmiştir. Sonuçta iç tüketim gerek toplum refahı gerekse politik açıdan istenilmeyen ölçüde düşmüştür¹⁵⁶.

İthal ikame politikası, bir çok ülkede uygulanmış ve bir çok örnekte faydalı olmadığı görülmüştür. İthal ikame politikası uygulanması durumunda, üretim ancak yüksek maliyetle yapılabilmekte ve genellikle pek çok ürün de ikame edilememektedir. Çoğu gelişmekte olan ülkede, ithalatı kısıtlayıcı politika izlenmesi sonucu teknoloji transferinin devlet tarafından engellenmesi, ekonomide toplam sermaye stokunun azalmasına ve böylece bu ülkelerin uluslararası rekabet gücünün zayıflamasına yol açmıştır. Bu durum, yüksek maliyetli yurtiçi üretim ve daha pahalı hale gelen ithalatın finansmanı için gerekli olan ilave kaynak ihtiyacının, ulusal paranın aşırı değerlenmesi yoluyla yurt dışından sağlanması sonucunu doğurmuştur¹⁵⁷.

¹⁵⁵ Mestel, a.g.e., s.78

¹⁵⁶ Okan H. Aktan, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Bunalımı ve Türkiye", H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, , Cilt 3, Sayı 1-2 (1985), s.52-53.

¹⁵⁷ Mestel, a.g.e., s.79

Kurların aşırı değerli hale gelmesi, halk arasında devalüasyon beklentisini arttırmış ve bu da yabancı ülkedeki yatırım imkanlarından yararlanmak amacıyla büyük hacimlerde sermaye çıkışına yol açmıştır. 1982 - 1988 yılları arasında Latin Amerika'dan kaçan sermayenin büyüklüğü 243 milyar doları bulmuştur. Bunun % 66'dan fazlasını Arjantin, Meksika, Brezilya'dan kaçan sermaye oluşturmuştur¹⁵⁸. Böyle büyük çapta bir sermaye kaçışının yaşanması, yurt içi sermayenin yurt dışına aktığı sürece, gelişmekte olan ülkeler açısından ilave sermaye ithalini gerektirmiştir¹⁵⁹.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, krizin çıkma nedeninin, gelişmekte olan ülkelerde varolan yanlış ekonomik ve politik koşullarda yattığı görülmektedir. Diğer taraftan, dünya ekonomisindeki gelişmelere bağlı olarak gelişmekte olan birçok ülkenin dışarıdan aşırı borçlanmaları ise şüphesiz önemli diğer bir etkidir.

2.1.2. Uluslararası Borç Krizinin Çözümüne Yönelik Öneriler

Bilindiği gibi uluslararası borç krizi, 1982 yılında Meksika'nın moratoryum ilan etmesi ile başlamış ve Brezilya'nın borç ödemelerini durdurması ile devam etmiştir. Kriz, çok taraflı finansal kuruluşların, sanayileşmiş ülke hükümetlerinin ve uluslararası ticari bankaların ortak girişimleri sayesinde atlatılmaya çalışılmıştır. Ancak bu girişimlerin soruna çözüm getirdiği söylenemez. Sorun sadece belirli bir süre için durdurularak ileri bir tarihe ertelenmiştir¹⁶⁰. Burada, 1982 borç krizinin çözümüne yönelik ortaya atılmış olan Baker Planı ve Brady Planı incelenecektir.

¹⁵⁸ Suat Oktar, "Gelişmekte Olan Ükelere Sermaye Akışı ve Dış Borçların Menkulleşmesi", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı 12 (Aralık 1993), s.26

¹⁵⁹ Mestel, a.g.e., s.79

¹⁶⁰ Suat Oktar, "Baker Planından Brady Planına: Borç Krizine Yeni Alternatif", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, Sayı 5 (Mayıs 1989), s.37

2.1.2.1. Baker Planı

Baker Planı, 1985 yılı Ekim ayında dönemin ABD Hazine Genel Sekreteri James Baker tarafından Seul'de toplanan Dünya Bankası ve IMF ortak toplantısında sunulmuş ve bankaların onayını almıştır. IMF istikrar programlarına kıyasla daha uzun vadeli ve büyümeye daha fazla ağırlık veren Baker Planı, en çok borçlu onbeş ülkeyi kapsamına almıştır¹⁶¹. Plan, özel bankalar ile çok taraflı bankaların açtıkları kredileri, bu ülkelerin büyümeye yönelik yapısal reformlar yapmaları karşılığında artırmalarını öngörmüştür.

Baker Planı'nın dayandığı başlıca üç ilke şunlardır¹⁶² :

1. Borçlu ülkeler tarafından uygun yapısal uyum programlarının uygulanması,
2. Uyum programlarının uygulanması için IMF ve çok taraflı kreditor kuruluşlar tarafından destek sağlanması,
3. Özel bankalar tarafından bu ülkelere yeni kredi verilmesi,

Baker Planı, iddialı bir şekilde hazırlanmasına ve sunulmasına karşın, farklı kabul edilebilecek yeni bir şey getirememiştir. Zira bu plan, borçlu ülkelerde uygulanmakta olan IMF'in yapısal uyum programlarına sıkı sıkıya bağlı kalmıştır. Borçlu ülkelerin ekonomik gerçeklerini ve toplumsal kesimlerin taleplerini dikkate almadan hazırlandığı gibi, bu ülkelerin borçlarına karşılık olarak sağlanacak ek kaynağın büyüklüğü de oldukça sınırlı bir düzeyde tutulmuştur. Bu nedenlerden dolayı Baker Planı borç sorununa herhangi bir çözüm getirememiş ve genel olarak kabul edildiği gibi sadece zaman kazanma ve oyalama işlevi görmüştür¹⁶³.

¹⁶¹ Oktar, a.g.m., s.38

¹⁶² Ishrat Husain, "Neuere Erfahrungen mit der Schuldenstrategie", *Finanzierung und Entwicklung*, (September 1989), s.12, Saadet Deniz, "Dış Borç Sorunu ve Borç Stratejisinde Son Gelişmeler", *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, Sayı 5 (1990/1), s.11

¹⁶³ Oktar, a.g.m., s.38

2.1.2.2. Brady Planı

1982 borç krizi için önerilmiş olan Baker Planı'nın üzerinden üç yıl geçmesine rağmen borç krizi aşılmamış ve hatta daha büyük boyutlara ulaşmıştır. Borç krizinin böyle bir aşamaya gelmesinde ticari bankaların da rolleri büyük olmuştur. Ticari bankalar, Baker Planı çerçevesinde borçlu ülkelere vermeyi kabul ettikleri kredileri geciktirmişler veya verdikleri krediler bu ülkelerin büyümelerini gerçekleştirecek düzeyde olamamıştır.

Ticari bankaların kredi takvimine bağlı kalmamaları, borçlu ülkelerin yeniden döviz darboğazıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Borçlu ülkeler borçlarını zamanında geri ödeyememişlerdir¹⁶⁴. Borçların geri ödenmesinin durması üzerine, yeni alternatif arayışlar gündeme gelmiştir.

Baker Planı'nın uygulamada yetersiz kalmasıyla, krizin çözümü için önerilen bir diğer plan da, ABD Hazine Bakanı Nicholas Brady'nin adını taşıyan Brady Planı olmuş ve plan kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Brady Planı'nın esas noktalarını şu şekilde belirlemek mümkündür¹⁶⁵;

1. Planda, IMF, Dünya Bankası ve Japonya'ya ait kaynakların kullanılması suretiyle borçlu ülkelerin borçlarının bir bölümünün silinmesi öngörülmekte ve bu yolla borç yükünün hafifleşeceği ve borçlu ülkelerin borç ödeme güçlerinin artacağı öne sürülmektedir. Plana göre borçların silinmesinde asıl görev ticari bankalara düşmektedir.

2. Brady Planı, borçların azaltılmasında üç ayrı yöntemin uygulanmasına olanak sağlamaktadır. Bunlar sırasıyla; borçların düşük değerli tahvillerle değiştirilmesi, borçların nominal değerleri eşit fakat düşük faizli devlet tahvilleriyle değiştirilmesi ve borçların borçlu ülkedeki kamu kuruluşlarının hisse senetleriyle değiştirilmesidir.

¹⁶⁴ Oktar, a.g.m., s. 39

¹⁶⁵ Oktar, a.g.m., s. 40

Bu plandaki en önemli noktayı, borçların bir bölümünün silinmesine ilişkin karar oluşturmaktadır. Bundan borçlu taraf gibi alacaklı taraf da fayda sağlamaktadır. Borçlu ülkenin borç miktarında bir azalma gerçekleşeceğinden bu durumdan borçlu ülkeler fayda sağlayacaktır. Ayrıca borçların silinmesi borçlu ülkelerde, ekonomik etkinliği arttıracığı da savunulan görüşler arasındadır. Diğer taraftan alacaklı ülkenin, alacak miktarının azalmasına karşılık tehlikeye düşen alacağını alabilme ihtimalinin artması bu ülkeler açısından olumlu bir gelişme sayılmaktadır¹⁶⁶.

Brady Planı'nın uygulamaya konulduğu ilk ülke olan Meksika'nın borçlarının 1990 yılı Şubat ayında plan çerçevesinde yaklaşık % 12 oranında azaltılması önerilmiştir. Ticari bankalarla yapılan borç azaltma sözleşmeleri, Meksika'nın ardından bir yıl içerisinde Filipinler, Kostarika, Venezuela, Uruguay ve Nijerya tarafından da yapılmıştır¹⁶⁷.

Tablo 2, IMF'nin değerlendirmesine göre, Brady Planı çerçevesinde ilk altı ülkede azaltılan ticari banka borçlarının, toplam borç miktarına oranını göstermektedir.

Tablo-2
Brady Planı Paketinin İlk Altı Ülke Borçlarına Etkisi

	Meksika	Filipinler	Kostarika	Venezuela	Uruguay	Nijerya
Azaltılan Net Borç Miktarı (Kamu Sektörünün Bankalara Olan Borçlarının Yüzdesi Olarak)	11.9	4.7	47.1	9.9	18.8	100.0

Kaynak:Krugman, a.g.e., p.706

¹⁶⁶ Şevki Özbilen, "Brady Planı Çerçevesinde Dış Borç Sorununun Gelişimi", Finans Dünyası, Sayı 103(Temmuz 1998), s.94

¹⁶⁷ Krugman, a.g.e., p. 706

2.2. 1990'LI YILLARDA GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN DİŞ BORÇLARI

Gelişmekte olan ülkelerin 1990'lı yıllarda dış borçlarındaki gelişmelere geçmeden önce, analizde hangi ülkelerin dikkate alınacağı ve diğer taraftan çalışmanın hangi istatistiki kaynaklara dayanacağı açıklanması gereken bir noktadır. Genellikle, gelişmekte olan ülkelerin borçlanma durumunun gösterilmesinde en çok geçerli olan veri Dünya Bankası verileridir¹⁶⁸.

Dünya Bankası Dış Borç Rapor Sistemi(DRS) 1956 yılından beri üye ülkelerinin borçları hakkında veri toplamaktadır. Bu veriler yoluyla 100 den daha fazla borçlu ülkenin ayrı ayrı kendilerine özgü istatistikleri hazırlanmaktadır. Ülkelerin dış borçları, alacaklılara göre, alacaklı ülkelere göre, borçlulara göre, borçlanılan paranın cinsine göre ve kredi şartlarına göre ayrılmakta ve bu ülkelerin borç servisi ödemeleri ve yıl sonundaki toplamı dış borçları hakkında bilgi verilmektedir¹⁶⁹. DRS sistemi, daha çok gelişmekte olan ülkelerin bir yıl veya daha uzun süreli kamu borçları ve devlet tarafından garanti edilmiş dış borçları hakkında bilgi vermektedir¹⁷⁰.

Bu çalışmada Dünya Bankası verileri kullanılmış ve ayrıca Dünya Bankası tarafından, borçlu gelişmekte olan ülkelerin belirli borçluluk kriterlerine göre yapılan sınıflandırılması yer almıştır.

¹⁶⁸ Mestel, a.g.e., s.8

¹⁶⁹ Rachel Weaving, "Die Messung der Auslandsverschuldung der Entwicklungslander", Finanzierung und Entwicklung, (Marz 1987), s.16

¹⁷⁰ Hassanali Mehran, "Dış Borç Yönetimi", Çev. Fevzi Devrim, Banka ve Ekonomik Yorumlar, (Haziran 1987), s.39

2.2.1. Borçlu Gelişmekte Olan Ülkelerin Sınıflandırılması

Gelişmekte olan ülkeler, Dünya Bankası tarafından borç yüklerine göre sınıflandırmış ve hangi ülkenin hangi grupta bulunduğu tablo halinde gösterilmiştir. Bu ülkelerin sınıflandırılması dış borç servisi /GSMH ve dış borç servisi /İhracat gelirleri rasyolarına dayanılarak yapılmıştır. Sınıflandırmada kullanılan rasyo değerleriyle ilgili ölçü, geçmişte dış borç servisinde güçlükler yaşayan az gelişmiş ülke deneyimlerine göre tesbit edilmiştir¹⁷¹.

Tablo- 3

Gelişmekte Olan Ülkelerin Kişi Başına Gelir ve Borç Göstergelerine Dayanılarak Sınıflandırılması (1998)

	Ağır Borçlu Ülkeler (3)	Orta Borçlu Ülkeler (4)
Düşük Gelirli Ülkeler (1)	Ağır Borçlu Düşük Gelirli Ülkeler SILICs (Severely indebted low-income countries)	Orta Borçlu Düşük Gelirli Ülkeler MILICs (Moderately indebted low-income countries)
Orta Gelirli Ülkeler (2)	Ağır Borçlu Orta Gelirli Ülkeler SIMICs (Severely indebted middle-income countries)	Orta Borçlu Orta Gelirli Ülkeler MIMICs (Moderately indebted middle-income countries)

Kaynak: Mestel, a.g.e., s.11

1) GSMH / Kişi Sayısı 785 ABD \$ Altında Olan Ülkeler (1997)

2) GSMH / Kişi Sayısı 785 ve 9.655 ABD \$ Arasında Olan Ülkeler (1997)

3) Borç Servisi Yüğü / GSMH* %80'den büyük veya Borç Ser. Yüğü / İhracat** % 220'den büyük

4) Borç Servisi Yüğü / GSMH* %48 ve %80 arası veya Borç Ser. Yüğü / İhracat** %132 ve %220 arası

* Efektif Borç Servisi Yüğü (1997) / GSMH (1995-1997 Ortalaması)

**Borç Servisi Yüğü (1997) / İhracat Gelirleri (1995-1997 Ortalaması)

Tablo 3'te, Dünya Bankası'nın gelişmekte olan ülkelerin sınıflandırılmasında kullandığı yöntem gösterilmiştir. 1997 yılındaki cari dış borç servisi, 1995-1997 yılları GSMH ortalamasının %80'inden fazla veya aynı yıllarda elde edilen

¹⁷¹ Mestel, a.g.e., s.9

ihracat gelirlerinin % 220'sinden fazla olan ülkeler, Dünya Bankası istatistiklerinde ağır borçlu "Severely indebted" ülkeler olarak gösterilmiştir. Bu kritik değerleri aşmayan ülkeler ve bunun yanında, en azından sözkonusu kritik değerlerden birisinin % 60'ı düzeyine ulaşan, yani borç servisi yükü, GSMH'nın % 48'ini veya cari ihracat gelirinin % 132'sini aşan ülkeler ise orta borçlu "Moderately indebted" ülkeler sınıfına girmektedir.

Borç yüküne göre yapılan bu sınıflandırmayı, yıllık elde edilen kişi başına gelir düzeyine göre yapılan sınıflandırma tamamlamaktadır. 1997 yılındaki kişi başına geliri 785 ABD Doların altında olan ülkeler, düşük gelirli ülkeler "Low income countries" olarak gösterilirken, 785 ve 9.655 ABD Doları arasında olan ülkeler sınıflandırmada orta gelirli ülkeler "Middle income countries" grubuna girmektedir¹⁷².

Yukarıda açıklanan her iki tür sınıflandırma karışımından böylece Tablo-4 elde edilmiştir. Tablo 4, gelişmekte olan ülkeleri dış borç rasyoları açısından benzer ölçüleri gösteren dört ülke grubuna ayırmıştır. Tabloda SILICs, SIMICs, MILICs ve MIMICs olarak gösterilmiş olan bu dört ülke grubu, sırasıyla ağır borçlu düşük gelirli ülkeleri, ağır borçlu orta gelirli ülkeleri, orta borçlu düşük gelirli ülkeleri ve orta borçlu orta gelirli ülkeleri göstermektedir. Ülkemiz 1998 yılındaki bu gruplandırmada, orta borçlu ve orta gelirli ülkeler grubunu ifade etmekte olan MIMICs grubunda yer almıştır¹⁷³.

Aşağıda gösterilen Tablo-4, Dünya Bankası tarafından yapılmış olan yukarıdaki gruplandırmaya göre hangi ülkelerin hangi gruba dahil olduğunu göstermektedir. Tabloya göre, SILICs grubunda 33 ülke yer almakta ve bu ülkelerden 27'si Sahra Afrika, 3'ü Latin Amerika, 2'si Doğu Asya ve bir tanesinde Güney Asya ülkelerinden oluşmaktadır. SIMICs grubunda ise, 8'i Latin Amerika

¹⁷² Mestel, a.g.e., ss.9-10

¹⁷³ Mestel, a.g.e., s.10

ülkesinden, 3'ü Orta Doğu ülkesinden ve birer tane de Avrupa, Orta Asya ve Sahra Afrika ülkesinden olmak üzere toplam 14 ülke bulunmaktadır.

MILICs olarak sınıflandırılan ülkelerden ise 8'i Sahra Afrikası'nda, 3'ü Güney Asya'da, 2'si Doğu Asya'da ve biriside Orta Asya'da bulunmaktadır. Nihayet Türkiye'nin de içinde bulunduğu kalan 21 ülke, Dünya Bankası kriterlerine göre MIMICs grubunda yer almıştır. Bu ülkelerden 8'i Latin Amerika ve Karaibler, 5'i Avrupa ve Merkezi Asya Topluluğu, 3'ü Doğu ve Orta Asya, Kuzey Afrika ve 2'si Sahra Afrikası'nda bulunmaktadır¹⁷⁴.

Tablo-4
Dünya Bankası Borç Rapor Sistemine Göre Borçlu Ülkelerin
Sınıflandırılması(1998)

SILICs		SIMICs	MILICs	MIMICs
Angola	Nijerya	Arjantin	Bangladeş	Cezayir
Burkina Faso	Nigeria	Bolivya	Benin	Aquatorialguinea
Burundi	Ruanda	Brezilya	Gambia	Şili
Etopya	Sambia	Bulgaristan	Hindistan	Gürcistan
Cato d'Ivoire	Sao Tome	Ekvador	Yemen Cum.	Domonik
Ghana	ve Principe	Gabun	Kamboddscha	Kolombiya
Gine	Sierra Leone	Guyana	Kenya	Malezya
Guinea-Bissau	Somali	Endonezya	Kamerun	Mazedonien
Haiti	Sudan	Jameika	Laos	Marokko
Honduras	Tanzanya	Ürdün	Pakistan	Mauritius
Kamerun	Uganda	Peru	Senegal	Panama
Kongo.Dem. Cum	Vietnam	Suriye	Simbabwe	Filipinler
Kongo Cum.	Orta Afrika Cum.	Irak	Togo	Slovakya
Afganistan		Küba	Çad	St. Vincent
Madagaskar				Tayland
Malawi				Tunus
Mali				Türkiye
Moritanya				Ungarn
Mozambik				Uruguay
Myanmar(Birma)				Venezuela
Nikaregua				Gibraltar

Kaynak: Mestel, a.g.e., s.12

*Veri eksikliğinden dolayı Slovenya, Bosna Hersek, Libya ve Yugoslavya ülkeleri sınıflandırmaya katılmamıştır.

¹⁷⁴ Mestel, a.g.e., s.11

Tablo - 4'ten görüldüğü gibi, ağır borçlu gelişmekte olan ülke ekonomileri, bir kısmı Sahra Afrika'sı diğer kısmında Latin Amerika olmak üzere dünyanın başlıca iki merkezinde toplanmaktadır. Her iki bölgedeki ülkelerin % 80'inden fazlası ağır borçlu ülkeler grubunda yer almıştır. Afrika Kıtası ekonomileri, günümüzde en ağır borçlanma sorunuyla karşı karşıya olan ülkeler arasında yer almaktadır.

Tablo-4'den açıkça görülen diğer bir nokta da, ağır borçlu ülkeleri gösteren gruplar arasında birinci sırada yer alan SILICs grubundaki ülkelerin % 82'sini, Afrika Kıtası ekonomilerinin oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkeler geçmişte daha çok Orta ve Latin Amerika ülkelerinin borç ödeme sorunları üzerinde yoğunlaşmışlardır. Ancak sözkonusu bu durum Sahra Afrika ülkelerinin büyük bir kısmının az borçlu olmadığını ve borç sorunlarının çözümüne ihtiyaç bulunduğunu ortaya koymaktadır¹⁷⁵.

2.2.2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçlarındaki Gelişmeler

Gelişmekte olan ülkelerin 1990'lı yıllardaki dış borçlarını inceleyeceğimiz bu bölümde, bütün gelişmekte olan ülkelerin ve daha önceki bölümde açıklanmış olan her bir ülke gruplarının dış borçlarındaki gelişmeler ayrı ayrı ele alınacaktır. Ancak, bir ülkenin dış borç miktarı veya belli bir dönemde dış borçlarında meydana gelen gelişmeler, yalnız başına ülkenin dış borç geri ödeme gücü içine girip girmeyeceği açısından tam belirleyici olmamaktadır. Bu açıdan Arjantin, Brezilya, Meksika ve Endonezya ülkeleri seçilerek, bu ülkelerin dış borç / GSMH ve dış borç / İhracat rasyoları açısından incelenecektir.

¹⁷⁵ Mestel, a.g.e., s.13

Tablo-5**Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Dış Borçları (1980 ve 1990-1998)**

(Milyar Dolar)	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Tüm G.O.Ülk.	609,5	1.472,8	1.561,3	1.635,1	1.799,0	1.993,6	2.162,6	2.238,4	2.316,6	2.465,1
Düşük Gelirliiler	101,9	348,5	360,4	369,1	382,2	407,6	411,4	402,5	387,3	405,1
SILICs	58,1	203,1						225,4	211,2	
MILICs	44,4	145,0						170,6	167,5	
Orta Gelirliiler	507,6	1.124,3	1.200,9	1.265,9	1.416,9	1.586,0	1.751,2	1.835,9	1.929,3	2.060,3
SIMICs	165,6	386,2						567,3	606,8	
MIMICs	147,6	290,8						465,9	495,0	

Kaynak: Mestel, a.g.e., s.35

Tablo-6**Gelişmekte Olan Ülkelerin Toplam Dış Borçlarındaki Ort. Artış(%)**

	1980-1990	1990-1998	1995-1998
Tüm G.O.Ülk.	9.2	6.7	4.5
Düşük Gelirliiler	13.1	1.9	-0.5
SILICs	13.3	0.5	
MILICs	12.6	1.8	
Orta Gelirliiler	8.3	7.9	5.6
SIMICs	8.8	5.8	
MIMICs	7.1	6.9	

Kaynak: Mestel, a.g.e., s.36

Tablo-5 ve Tablo-6'dan, bütün gelişmekte olan ülkelerin ve ülke gruplarının toplam dış borçlarındaki gelişmeler izlenebilmektedir. Tablo-5'ten görüldüğü üzere, gelişmekte olan ülkelerin toplam dış borçları 1980 sonrasında sürekli artış göstermiştir. Her ne kadar 1990 sonrasındaki ortalama dış borç artış oranı, kriz yılları olarak nitelendirilen 1980-1990 yılları ortalamasına göre azalma göstermiş olsada, 1980 sonrasında hiç bir yıl için dış borç miktarında bir azalma gerçekleşmemiştir.

Tablo-6'ya bakıldığında da, gelişmekte olan ÷lkelerin dış borçlarındaki ortalama artışın 1980-1990 dönemi için % 9.2 olarak gerçekteşirken, 1990 sonrası dönem için % 6.7 olarak gerçekteştiği gör÷lmektedir. Bütün gelişmekte olan ÷lkelerin dış borçlarındaki sözkonusu bu eğilim, her bir ÷lke gruplarının dış borçları içinde geçerli olmuştur.

Yukarıdaki tablolarda göze çarpan önemli bir gelişme şüphesiz, düşük geliri ÷lkelerin dış borçlarında gerçekteşen önemli ölçüdeki azalmadır. 1980-1990 dönemindeki iki haneli ortalama dış borç artış oranları ile dış borçları en hızlı artan bu ÷lkelerin, 1990 sonrası dönemde ve özellikle yakın geçmişte bir çok önlemler almaları sonucunda, dış borç artış hızları azaltılmış, daha doğrusu durdurulmuřtur¹⁷⁶.

Tablo-5 ve Tablo-6'da verilen sayısal değerler sadece gelişmekte olan ÷lkelerin borçlarının arttığını göstermektedir. Ancak, hangi ölçüdeki bir dış borçlanmanın bir ÷lkeyi ödeme güçlüğü içine sokabileceği veya sokup sokmayacağı noktasında, o ÷lkenin dış borç miktarında, belirli bir zaman içinde ortaya çıkan gelişmeler çok az ölçüde belirleyici olmaktadır. Bu konuda daha çok dış borç ile, reel ekonomik göstergelerden özellikle GSMH ve ihracat gelirleri arasındaki ilişkiler belirleyici olmaktadır. Zira, bir ÷lkenin dış borçları, o ÷lkede üretilen mallar ve bunların ihracatı ile karşılanmaktadır. Bu açıdan borçlu ÷lkelerin üretim kapasiteleri ve ihracat kapasiteleri büyük önem taşımaktadır¹⁷⁷.

2.2.3. Düşük ve Orta Gelirli Ülke Gruplarının Dış Borç Rasyoları

Hem dış borç /GSMH ve hem de dış borç /ihracat rasyoları, bir ÷lkenin dış ÷lkelere karşı olan geri ödeme yükümlülüğünü ifa edebilmesi için

¹⁷⁶ Mestel, a.g.e., s.36

¹⁷⁷ İlhan Özer, Devlet Maliyesi, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayın No: 1986/277, 1986, s.153

gerçekleştirmek zorunda olduğu değerler üzerinde bilgi vermektedir. Diğer bir ifadeyle bu rasyolar, bir ülkenin dış borçlarını geri ödeyebilme kapasitesini göstermektedir. Bu oranların büyük olması, ülkenin dış borç yükünün ve dışarıya bağımlılığının giderek arttığını göstermektedir¹⁷⁸.

Düşük gelirli ülkelerin dış borç/ ihracat gelirleri rasyosu, 1990'lı yıllarda, bir taraftan dış borç artış hızındaki azalmaya ve diğer taraftan ihracat gelirlerindeki artışa bağlı olarak azalmıştır. Bu ülkelerin aynı dönemdeki dış borç/GSMH rasyosu ise 1994 yılına kadar artmış ve 1994 yılında dönemin en yüksek değeri olan %69,7'ye ulaştıktan sonra azalmaya başlamış ve 1998 yılında %48'e düşmüştür.

Orta gelirli ülkelerin dış borç/ GSMH rasyosu ise 1990'lı yılların başlangıcında hafif bir artış göstermiştir. Bu dönemde yıllık ortalama dış borç stoku artışı %7.9 iken, ortalama GSMH büyüme oranı % 5.3 olarak gerçekleşmiştir. Orta gelirli ülkelerin dikkate alınan zaman dilimi içerisindeki ihracat gelirleri, ortalama % 7,8 oranında artış ile GSMH büyümesinin üzerinde bir artış göstermiştir. Buna bağlı olarak bu gruptaki ülkelerin dış borç/ ihracat rasyosu ilgili dönemde hemen hemen sabit kalmıştır¹⁷⁹.

Dış borç servisi rasyosu, dışarıdan borçlanma sonucunda ekonomiye kısa dönemde yüklenen finansal yük üzerinde doğrudan bilgi vermektedir. Literatürde, borç servisi oranı olarak gösterilen bu rasyolar, sağlanan tüm borçlardan doğan yıllık anapara ve faiz ödemeleri toplamından oluşan geri ödeme yükümlülüğünü, elde edilen ihracat gelirlerine oranlamaktadır. Ayrıca toplam borç servisi yanında, yıllık faiz geri ödemelerinin ihracat gelirlerine

¹⁷⁸ Bkz. Emel Yurt, "1980 Sonrasında Türkiye'nin Dış Borçlanmasında Ülke Riskinde Gelişmeler", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Ocak-Şubat 1993), s.59, Menşure Kolçak, "Türkiye'de Devlet Borçlarının Yükü, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**,(Kasım 1997), s.16,

¹⁷⁹ Mestel, a.g.e., s.49

oranlanmsıyla, geri ödemelerin ne kadarlık kısmının sadece faiz ödemeleri payına denk geldiği tesbit edilebilmektedir¹⁸⁰.

Bu rasyoların yüksek değerler alması, ekonominin ödemeler dengesinde artan bozulma sinyalini vermektedir. İhracat gelirlerinin büyük bir kısmının, dış borç anapara ve faiz ödemelerinde kullanılmak zorunda olduğundan, aşırı borçlanma tehlikesi büyüyecektir. Dolayısıyla dış borç servisi rasyosu, potansiyel bir borç krizinin erken teşhisinde bir gösterge olarak anlaşılabilir. Nitekim Meksika örneğinde olduğu gibi, gerek 1982 yılı borç krizi öncesinde ve gerekse 1994 yılı sonunda, ülkenin ihracat gelirlerinden borç servisine ayrılan paydaki artış raslantı değildir. Benzer gelişmeler 1997 yılı ortalarında, Asya krizinin patlak vermesinden önce bir çok asya ülkesinde de gözlemlenmiştir¹⁸¹.

Hem düşük geliri hem de orta geliri ülke grupları açısından, gerek dış borç servisi/ ihracat rasyosu ve gerekse faiz/ ihracat rasyosu değerleri, 1990'lı yıllarda düşük düzeylerde bulunmaktadır. Ancak her ülke grubu için ortalama değerlerin kullanılmasından dolayı, bu rasyolar tek tek ülkelerin dış borç yükünün değerlendirilmesinde noksanlık göstermektedir. Bu nedenle burada seçmiş olduğumuz Arjantin, Brezilya, Meksika ve Endonezya'nın dış borç servisi/ ihracat rasyoları üzerinde duracağız. Bu ülkelerin dış borç servisi rasyosu değerleri, her iki ülke grubunun ortalama rasyo değerlerinden daha yüksek düzeyde bulunmaktadır¹⁸².

2.2.4. Seçilmiş Bazı Ülkelerin Dış Borç Rasyoları

Brezilya'nın dış borç servisi/ ihracat rasyosu 1990 yılında %22 düzeyinde iken, 1992 yılında % 20'ye düşmüş, bu yıldan sonra ise çok hızlı bir şekilde artarak 1994 yılında % 30, 1996 yılında % 42 ve 1997 yılında % 57 civarlarında gerçekleşmiştir.

¹⁸⁰ Bkz. Yurt, a.g.m, s.60, İTO, Ekonomik Rapor, Yayın No:1990-21, s.95

¹⁸¹ Mestel, a.g.e., s.50

¹⁸² Mestel, a.g.e., s.52

Arjantin'nin dış borç servisi/ ihracat rasyosu ise 1990 yılında % 36 iken, 1992 yılında % 29'a düşmüş ve daha sonra yeniden yükselerek 1993 yılında % 36 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında %31'e düşen sözkonusu rasyo, bu yıldan sonra sürekli artmış, 1996 yılında % 44 ve 1997 yılında da % 58 olarak gerçekleşmiştir.

Meksika' nın dış borç servisi/ ihracat rasyosu, 1990 yılında % 21 iken, 1992 yılında % 33'e, 1993 yılında da % 35'e yükselmiştir. 1995 yılında % 28'e düşen sözkonusu rasyo, bu yıldan sonra tekrar yükselerek 1996 yılında % 35 olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılında ise % 33'e düşmüştür.

Bir Asya ülkesi olan Endonezya'nın dış borç servisi/ ihracat rasyosu ise 1990 ile 1993 yılları arasında % 33 civarında gerçekleşirken, 1994 yılında % 31'e, 1995 yılında da % 30'a düşmüştür. Bu yıldan sonra büyük ölçüde bir artış göstererek 1996 yılında % 37'ye yükselmiş ve 1997 yılında da tekrar % 30'a düşmüştür¹⁸³.

Söz konusu ülkeleden Arjantin ve Brezilya, 1997 yılı itibariyle ihracat gelirlerinin yarısından fazlasını vadesi gelen dış borç ödemelerinde kullanma zorunda kalırken, Meksika ve Endonezya yaklaşık üçte birini kullanmıştır. Meksika borç servisi rasyosu, borç krizi öncesi 1980 yılında % 44 olarak gerçekleşmiş olması, yukardaki rakamların geldiği düzeyi göstermesi açısından önemlidir¹⁸⁴.

2.3. BORÇ AZALTMA TEKNİKLERİ

1980'li yıllar boyunca borç krizi ağırlaşarak devam ederken, aynı yıllarda krize kalıcı bir çözüm getirmek veya en azından krizin maliyetini hafifletmek amacıyla çeşitli girişimler başlatılmıştır. Krizin çözümüne yönelik çeşitli planlar hazırlanarak uygulamaya konulurken, yeni bazı borç azaltma teknikleride

¹⁸³ Mestel, a.g.e., s.52

¹⁸⁴ Mestel, a.g.e., s.53

gündeme gelmeye başlamıştır. Temelde Dünya Bankası'nın desteğinde geliştirilen bu tekniklerin arasında borçların geri satın alınması, borç özsermaye değişimi, borç doğa değişimi gibi teknikler bulunmaktadır.

Çalışmamızda, dış borçların azaltılmasında kullanılmış olan tekniklerden borçların geri satın alınması, borç özsermaye değişimi ve borç doğa değişimi ele alınacaktır. Bunlardan başka, 1990'lı yıllarla birlikte Dünya Bankası'nın bir yan kuruluşu olan Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA) tarafından, en çok borçlu gelişmekte olan ülkelere sağlanan borç ödeme kolaylığı incelenecektir.

2.3.1. Borçların Geri Satın Alınması

Borçların geri satın alınması işlemi, borçların azaltılmasında kullanılan basit tekniklerden birisidir. Bu işlemde, gönüllü bir alacaklıdan belirli bir iskontoyla borçların bir kısmının satın alınması sözkonusudur. İskonto oranı borçların ödenebilme riskine bağlı olarak değişmektedir. Özellikle sermaye kaçışının önlenmesi açısından önemli olan dış borçların geri satın alınması işlemi, dış borç azaltılması için en basit yöntemdir¹⁸⁵. Bu işlem ayrıca ticari bankalara olan borçları da netleştirmektedir.

Borçlu ülkeler, borçlarını peşin olarak satın alabilmek için yeterli dövize sahip bulunmamaktadır. Borçların yeniden satın alınmasının finanse edilebilmesi amacıyla IMF tarafından "Trust Fonu" kurulmuştur.

Hem özel bankaların büyük özveride bulunmasını gerektirdiğinden ve hem de borçların geri satın alınması için önemli miktarlarda yeni kaynağa ihtiyaç duyulacağından, borç geri satın alma işleminin borçları çok olan ülkelere uygulanması zor görünmektedir. Borçların bir kısmının satın alınmasından sonra, geri kalan borçların aynı iskonto oranıyla satın alınmaması, borç geri

¹⁸⁵ Ahmet Ulusoy, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunuyla İlgili Son Gelişmeler", *İşletme ve Finans*, Sayı 103 (Ekim 1994), s.40

satın alınması işleminde bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun açık bir örneği Bolivya uygulamasında görülmüştür.

Bolivya Mart 1988 tarihinde, 670 milyon dolarlık borcunun yarısını satın almış ve bu işlemde her bir dolar için 6 sent ödemiştir. Yani, Bolivya 34 milyon dolar harcamak suretiyle sadece 308 milyon dolarlık borcunu satın almıştır. Ancak, bunun ardından geri kalan 362 milyon dolarlık borcun değeri her bir dolar için 11 sente yükselmiştir. Bu da, geri kalan 362 milyon dolarlık borcun değerinin 39.8 milyon dolara yükselmiş olduğu anlamına gelmektedir. Oysa bu borcun gerçekleştirilen işleme göre değeri, 18.5 milyon dolar tutmaktaydı¹⁸⁶.

1989 yılı ortalarında, çok borçlu ülkelerin ticari bankalara kabaca 300 milyar dolar kamu garantili borçları, ikinci piyasada büyük iskontolarla satışa sunulmuştur. Söz konusu yılda, bankalar Şili'ye % 36, Filipinler'e % 50, Brezilya'ya % 70, Arjantin'e % 83 ve Peru'ya ait banka % 97 oranında iskonto uygulamaktaydı¹⁸⁷.

2.3.2. Borç-Özsermaye Değişimi

Borç-özsermaye değişimi, borç azaltma teknikleri arasında en yaygın olanıdır. Borç-özsermaye değişimi işlemi, ülkelerdeki piyasaları düzenleyen mevzuatın, ekonomik koşulların ve ekonomik politika anlayışlarının değişik olması dolayısıyla, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Böyle olmakla birlikte bu işleminin ortak temel bir işleyiş mekanizması bulunmaktadır. Bu işleyiş mekanizmasında; bankalar, borçlu ülkeler ve yatırımcılar olmak üzere üç ana aktör bulunmaktadır.

¹⁸⁶ Ulusoy, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunuyla İlgili Son Gelişmeler", s.41

¹⁸⁷ Ulusoy, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunuyla İlgili Son Gelişmeler", s.41

İlk olarak alacaklı durumundaki ticari banka, borçlu ülkedeki herhangi bir kamu kuruluşu veya özel sektöre ait vadesi gelmiş borcu, finansal piyasada belirli bir indirimle satmaktadır. İkinci olarak, bir yatırımcı şirket, bu çoğunlukla çok uluslu bir şirket olmaktadır, bu borç senedini indirimli fiyattan satınalmakta ve daha sonra itibari değerinden veya belirli bir indirimle piyasa döviz kuruna göre ulusal para cinsinden borçlu ülkenin Merkez Bankası'na satmaktadır. Üçüncü olarak da, yatırımcı şirket elde ettiği parayla borçlu ülkede dilediği bir kamu kuruluşunun hisselerini almakta ve ya bu ülkede faaliyette bulunan yan kuruluşunun sermaye artırımını gerçekleştirmektedir. Böylece borçlu ülkenin borçları, borç değişimi işlemi ile azaltılmış olmaktadır¹⁸⁸.

Burada, borç-özsermaye değişimine bir örnek olarak, bir çok gazete makalelerinde yazılmış olan bir borç özsermaye değişim işlemi örneğini vereceğiz. 1986 yılında Nissan Motor şirketi tarafından Meksika'da bulunan bir yan kuruluşunun faaliyet alanını genişletmek amacıyla uygulanmış olan bu değişim işlemi, borç özsermaye değişim işleminin klasik bir örneğidir. Nissan şirketi, Meksika devletine ait 60 milyon dolarlık borcu ikincil piyasada 40 milyon dolara satın almış ve daha sonra bu borcu Meksika Merkez Bankası'na 6 milyon dolarlık bir iskontoyla satarak, karşılığında piyasa döviz kurunda 54 milyon dolara eşdeğerde Meksikan pesosu almıştır. Şirket elde ettiği bu parayı Meksikada ki bir yan kuruluşunun sermaye artırımında kullanmıştır.

Yukarıdaki borç özsermaye işlemi sonucunda, borcu Nissan şirketine satan ticari banka riskli ve geri dönmesi güç olan 60 milyon dolarlık problemlili alacağından, 20 milyon dolar zararla da olsa kurtulmuştur. Meksika hükümeti ise, dış borç yükümlülüğünün bir kısmını değiştirmiş ve ayrıca bu sayede borçlarının 6 milyon dolarlık, yani % 10 luk kısmını azaltma imkanı bulmuştur¹⁸⁹.

¹⁸⁸ Michael Blackwell, Simon Nocera, "Effekte der Umwandlung von Darlehen in Beteiligungskapital", *Finanzierung und Entwicklung*, (Juni 1988), s.15

¹⁸⁹ Blackwell, a.g.m., s.17

Borç-özsermaye değişimi tekniğinin kullanılmasının yaygınlaşmasıyla birlikte, bu yolla azaltılan borçların miktarı da hızla artmıştır. Nitekim bu yolla gerçekleştiren işlem hacminin büyüklüğü 1983 yılında 1.5 milyar dolar iken, 1988 yılı sonunda 21 milyar doların üzerine çıkmıştır. Bu uygulamanın, % 30 -35 kadarlık bölümü Meksika, % 25'i Bolivya, % 10'u Şili ve % 25'i de Venezüella tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁹⁰.

Arjantin borç özsermaye tekniğinin kullanılmasında başarılı olmuştur. Ülke bu yolla borçlarını 7 milyar dolar azaltmıştır. Arjantin'in borçlarında sağladığı bu azalma, telefon ve hava yolları şirketlerinin özelleştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Çok yetersiz düzeyde de olsa Türkiye'de bu tekniği kullanarak borç azaltma yoluna gitmiştir¹⁹¹.

Borç-özsermaye değişimi yoluyla değiştirilen borç miktarı, 1990 yılı sonrasında da artarak devam etmiştir. Şili ile Mayıs 1995 tarihinde başlayan ve 1990 yılına kadar olan dönemde, gelişmekte olan ülkelerin dış borçları, borç özsermaye değişimi yoluyla yaklaşık 26,5 milyar dolar azaltılırken, bu miktarın iki katından daha fazlası 1990 yılı ile 1996 yılı arasındaki dönemde azaltılmıştır¹⁹².

Borç-özsermaye değişiminin ülke ekonomisi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Borçlu ülkenin dövizle ödeyeceği borç yükümlülüğünün borç-değişim hacmi ölçüsünde azalması, değişim ile borçlu ülkeye olan yabancı sermaye girişinde belirli bir artış olması, gelen yabancı sermayenin ülkeye yeni ve gelişmiş teknoloji, know-how ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirmesi ve böylece ekonomide verimliliğin artması, istihdam kapasitesinin artması ve yatırımların ihracata yönelik olması halinde borçlu

¹⁹⁰ Suat Oktar, "Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Borçlarının Azaltılmasında Yeni Bir Teknik: Borç-Özsermaye Değişimi", *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, (Ocak 1992), s.50

¹⁹¹ Ulusoy, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunuyla İlgili Son Gelişmeler", s.43

¹⁹² Mestel, a.g.e., s.190

ülkenin ödemeler bilançosunun iyileşmesi, borç özsermaye değişiminin olumlu etkileri arasında yer almaktadır¹⁹³.

Değişim hacminin büyük miktarlara ulaşması durumunda ülke ekonomisi üzerinde enflasyonist bir baskı oluşturması ise borç-özsermaye değişiminin olumsuz etkisi arasında yer almaktadır. Zira borç değişimi işlemi sonucunda para arzı artmaktadır. Para arzını absorbe edecek tedbirlerin alınmaması halinde enflasyonist baskı daha büyük boyutlarda olmaktadır. Nitekim ağır borçlu Latin Amerika ülkeleri üzerinde yapılan araştırmalarda, borç-özsermaye değişimi sonucunda mevcut enflasyonun daha da hızlandığı saptanmıştır¹⁹⁴.

Diğer taraftan, borç değişiminin yol açtığı enflasyonist baskının sterilizasyon önlemleriyle engellenmek istenmesi, dış borcu devletin iç borcuna dönüştürmektedir. Bunun sonucunda iç piyasadaki faiz hadleri daha da yükseltmekte ve böylece devletin ödeyeceği faiz yükü ağırlaşarak bütçe üzerindeki maliyet artmaktadır. Yabancı sermayenin ekonomi üzerindeki nüfuzlarının artması da borç değişiminin neden olduğu diğer bir olumsuz gelişmedir¹⁹⁵.

2.3.3. Borç-Doğa Değişimi

Borç-doğa değişimi, borçlu ülkeye, borçlarının belli bir bölümünün azaltılması karşılığında, ülkedeki bir ekolojik bölgenin koruma altına alınması yükümlülüğünü getiren bir düzenlemeye dayanmaktadır. Borç-doğa değişimi, borçlu ülkelerin borçlarının nisbi olarak azaltılmasına yardımcı olmanın yanında, ekolojik çevrenin korunmasında da katkı sağlamaktadır. Bu nedenle hem finans

¹⁹³ Oktar, "Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Borçlarının Azaltılmasında ...", s.52

¹⁹⁴ Michael P. Dooley und C. Maxwell Watson, "Wiederbelebung der Schuldenstrategie", *Finanzierung und Entwicklung*, (September 1989), ss.9-10, Oktar, "Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Borçlarının Azaltılmasında ...", s.55

¹⁹⁵ Oktar, "Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Borçlarının Azaltılmasında ...", s.56

çevrelerinden, hem de uluslararası çevreci kuruluşlardan büyük destek bulmaktadır¹⁹⁶.

Mekanizma genel hatlarıyla şu şekilde çalışmaktadır; önce, uluslararası bir çevre kuruluşu ya bir borçlu ülkenin borcunu ikincil piyasadan iskontolu fiyattan satın almakta veya bu borcun alacak hakkı, borcun alacaklısı tarafından kendisine hibe edilmektedir. Borcun iskontolu fiyattan satın alınması durumunda, gerekli olan finansman çoğunlukla gelişmiş bir ülke veya tek taraflı yardım kuruluşları tarafından sağlanmaktadır.

Daha sonra bu çevreci kuruluş, değeri dolar üzerinden düzenlenmiş borç senedini borçlu ülkedeki yerel bir çevreci kuruluşu devretmektedir. Bu yerel kuruluş elindeki borç senedini, borçlu ülkenin Merkez Bankası'na getirmekte ve bedelini nakit veya yerel para cinsinden düzenlenmiş devlet tahvilleriyle elde etmektedir. Elde edilen fonlar, kamu veya özel arazinin satın alınması ve bunların ulusal parklara dönüştürülmesi, tarımsal üretim ile ilgili olmak üzere çiftçilerin eğitilmesi ve orman arazisinin korunması gibi alanlarda kullanılmaktadır¹⁹⁷.

Borç doğa değişiminin, borçlu ülkelere zararı bazen faydasından daha büyük olabilmektedir. Bu finansal tekniğin olumsuz etkilerinin başında, ülke ekonomisi üzerinde enflasyonist baskı oluşturması gelmektedir. Özellikle değişim hacminin büyük miktarlarda olması ve bu değişimin Merkez Bankası sistemi aracılığı ile finanse edilmesi durumunda, buna eşit bir parasal genişleme olmakta ve bu da enflasyonist baskı doğurmaktadır.

¹⁹⁶ Suat Oktar, "Bir Borç Azaltma Tekniği: Borç-Doğa Değişimi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Ocak 1994), s.42

¹⁹⁷ Oktar, "Bir Borç Azaltma Tekniği: Borç-Doğa Değişimi", ss. 42-43

Hükümet, bu parasal genişleme karşısında, aşırı likiditeyi eritecek devlet tahvili ihracı yoluna başvurarak etkin bir önlem alabilir. Ancak bu defa da iç borç miktarı artacak ve faiz oranları yükselecektir. Bu durum ise yabancı yatırımların yerini alabilir ve ekonomide bozulmalara neden olabilir¹⁹⁸.

Tablo-7
Borç- Doğa Değişimi İşlemleri (1992-1997) (Bin Dolar)

Yıllar	Ülkeler	İşleme Katılan NGOs*	Değişen Borcun Nom. Değeri	Değişimin NGOs İçin Fiyatı	Değişimin G.O.Ü. İçin Fiyatı
1997	Meksika	CI	266,-	186,-	243,-
1997	Meksika	CI	310,-	238,-	299,-
1996	Meksika	CI	391,-	192,-	254,-
1996	Meksika	CI	496,-	327,-	443,-
1996	Meksika	CI	671,-	440,-	561,-
1995	Meksika	CI	488,-	246,-	337,-
1994	Madagaskar	CI/WWF	200,-	50,-	160,-
1994	Meksika	CI	280,-	236,-	280,-
1994	Meksika	CI	480,-	399,-	480,-
1994	Meksika	CI	290,-	248,-	290,-
1993	Bolivya	CI	n.a.	n.a.	397,-
1993	Meksika	CI	252,-	208,-	252,-
1993	Madagaskar	CI/WWF	3.200,-	1.600,-	3.200,-
1992	Meksika	CI/USAID	441,-	335,-	441,-
1992	Filipinler	WWF	9.900,-	5.000,-	8.800,-
1992	Ekvador	WWF	1.000,-	n.a.	n.a.
1992	Panama	TNC	n.a.	n.a.	30.000,-
1992	Guatemala	CI/USAID	1.300,-	1.200,-	1.300,-
1992	Bolivya	TNC/WWF/J	11.500,-	n.a.	2.800,-
1992	Brezilya	TNC	2.200,-	746,-	2.200,-
1992	Ekvador	Japonya	n.a.	n.a.	1.000,-

Kaynak: Mestel, a.g.e., s. 208

* Ülkelerden Bağımsız Organizasyonlar

CI: Conservation International,

WWF: World Wide Fund for Nature

USAID U.S: Agency for International Development

TNC: The Nature Conservancy

n.a. Veri yok

¹⁹⁸ Edward J. Frydl, Doroty M. Sobol, "Borçların Azaltılması mı, Borçların Affı mı ?", Çev.: Metin Meriç, Dokuz Eylül Ün. İİBF Dergisi, Cilt:6, Sayı2 (1991), s.353

Yukarıda gösterilen Tablo-7, yakın geçmişte uygulanmış olan borç-doğa değişimi işlemlerini göstermektedir. Tabloda, borç-doğa değişimi tekniği ile borcu azaltılan ülkelerin yanında ayrıca, değişim işlemine katılmış olan bağımsız organizasyonlar da (NGOs) gösterilmiştir.

Borç doğa değişimi, borçlu ülkelerce kullanılabilecek cazip bir finansal teknik olarak görülmesine karşın bu yöntemle azaltılan borç miktarının toplam borçların içindeki payı çok düşük düzeyde bulunmaktadır. Dolayısıyla bu teknik, borç krizinin çözümü için bir araç olarak görülmemektedir. Bu uygulamanın sağlayacağı fayda ancak marjinal bir katkıdan öteye geçmemektedir¹⁹⁹.

2.3.4. IDA'dan Borç Azaltma Kolaylığı

Dünya Bankası tarafından, aşırı borçlu ülkelerin ticari bankalara olan borçlarının azaltılması amacıyla 1989 yılında borç azaltma kolaylığı (*Debt Reduction Facility*, DRF) hazırlanmıştır. DRF, en çok borçlu ülkelerin, uygun koşullarda ticari banka borçlarının geri satın alması yoluyla borçlarının azaltılmasında gerekli olan kaynağı sağlamaktadır²⁰⁰.

Dünya Bankası'nın bir yan kuruluşu olan Uluslararası Kalkınma Birliği'nde temellendirilen bu özel olanak, en çok borçlu ülkelerin kalkınmalarına fırsat vermek amacıyla oluşturulmuştur. DRF'den verilecek fon miktarı, IDA idare meclisi tarafından kararlaştırılmaktadır. Ayrıca kullanılan fonların, ilgili ülkeler tarafından geri ödeme zorunluluğu bulunmamaktadır²⁰¹.

IDA kredisinden faydalanabilmek için, ülkelerin 1997 yılı itibariyle kişi başına gelirlerinin 925 dolardan az olması koşulu ortaya konulmuştur. DRF fonlarının verilmesinde gerekli bir diğer koşulda, bu ülkelerin IMF ve Dünya

¹⁹⁹ Oktar, "Bir Borç Azaltma Tekniği: Borç-Doğa Değişimi", s.45

²⁰⁰ Stanley Fischer und Ishrat Husain, "Schuldenkrisenmanagement in den 90er Jahren" *Finanzierung und Entwicklung*, (Juni 1990), s.25

²⁰¹ Mestel, a.g.e., s.204

Bankası ile uygun bir yapısal uyum proqramı taslağı üzerinde anlaşma yapmış olmalarıdır. Ayrıca, bu ülkelerin resmi ve iki taraflı alacaklılardan bir borç azaltma vaadi almış olmaları gerekmektedir. Bu şartların yerine getirilmesi halinde, IDA görüşme temsilcileri alacaklı bankalarla borç geri satın alma içeriği ve koşulları üzerinde görüşmelere başlamaktadırlar.

Her ne kadar, 1989 yılında özel olanağın kuruluşu sırasında, herhangi bir ülkenin borçlarını geri satın alınmasında DRF'den en fazla 10 milyon dolar alabileceği kararlaştırılmış olsada, bu miktar bir çok sözleşmede aşılmıştır. Bu duruma örnek olarak Nikaragua gösterilebilir²⁰².

Tablo 8'den de izlenebileceği gibi, Aralık 1995 tarihinde, bir Orta Amerika ülkesi olan Nikaragua, IDA tarafından başlatılan borç azaltma sözleşmesi neticesinde özel borçlarını nominal olarak, borç geri satın alma yoluyla 8 cent/ dolar'a, hemen hemen 1.1 milyar dolar azaltabilmiştir. IDA'nın idare meclisi burada, DRF ödeneğinden 40 milyar dolar verilmesini kararlaştırmış, geri kalan kısmı ise Enteramerikan Kalkınma Bankası ve Hollanda, İsviçre, İsveç ülkeleri tarafından ödenmiştir.

1998 yılı sonuna kadar IDA tarafından, toplam 17 ülkenin borç geri satın alınmasının finansmanında kullanılmak üzere, DRF'den yaklaşık 197 milyon dolar sağlanmıştır. Bu 17 ülkenin, anlaşmalar çerçevesinde ticari bankalara olan nominal dış borçlarının toplam olarak 3.75 milyar doları, ortalama yaklaşık 15 cent/ dolar üzerinden geri satın alınmıştır. Bu konuyla ilgili olan veriler Tablo-8'den ayrıntılı bir şekilde izlenebilir.

²⁰² Mestel, a.g.e., s.205

Tablo-8

IDA Borç Azaltma Olanaklarıyla Gerçekleştirilen Borç Azaltmaları

Ülkeler	Sözleşme Tarihi	Azaltılan Nom. Borç Miktarı	Geri Satınalma Fiyatı(cent/\$)	Toplam Maliyet	DRF'den Verilen Kaynak
Nijerya	03/1991	107.0	18.0	19.4	8.4
Mozambik	12/1991	123.8	10.0	13.4	5.9
Guyana	11/1992	69.2	14.0	10.2	10.0
Uganda	02/1993	153.0	12.0	22.6	10.2
Bolivya	05/1993	170.0	16.0	27.3	9.8
SaoTome&P.	08/1994	10.1	10.0	1.3	1.3
Zambiya	09/1994	199.7	11.0	24.9	11.7
Albania	07/1995	371.3	26.0	97.4	26.0
Sirilanka	09/1995	124.7	13.0	31.3	21.0
Nikaragua	12/1995	1.100.0	8.0	88.8	40.0
Etiyopya	01/1996	226.0	8.0	18.8	6.2
Moritanya	08/1996	53.0	10.0	5.9	3.3
Senegal	12/1996	71.0	20.0	15.4	6.6
Coted'Ivoire	05/1997	681.5	24.0	185.4	20.0
Vietnam	06/1997	-	-	1.0	1.0
Togo	12/1997	46.1	12.5	6.4	5.4
Gine	07/1998	130.0	13.0	13.5	9.1
TOPLAM		3.745.7	14.7	583.6	196.7

Kaynak: Mestel, a.g.e., s.219

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan 1950 yılına kadar önemli sayılabilecek bir dış borçlanma yapmamıştır. 1950'lerden sonra ise dış kaynaklara dayalı bir kalkınma politikası izlenmiş ve bu politika iç tasarruflar ve ihracat gelirlerinin yetersizliği nedeniyle planlı dönemde de sürdürülmüştür. İçer dönük bir sanayileşme politikasının izlenmesi ve iki defa yaşanan petrol krizi sonucu, 1970'li yılların sonlarında büyük boyutlarda dış ödeme açıkları ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin 1970'lerdeki dış borçları önemli ölçüde artmış ve 1977 ve 1978 yıllarında kısa vadeli borçların toplam borçlar içindeki payı % 50'yi geçmiştir. Türkiye vadesi gelen borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. Ekonomide yaşanan bu olumsuz gelişmeler sonucu 1980 yılında "24 Ocak Kararları" olarak bilinen bir dizi istikrar önlemleri alınmış ve uygulamaya konulmuştur. 24 Ocak Kararları ile ithal ikama politikası terkedilerek dışa açık sanayileşme politikası izlenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte uygulanan dış borç politikası da değişmiştir. Bu açıdan dış borçlarımızı, 1980 öncesi ve sonrası dönem olmak üzere iki bölüme ayırarak inceleyeceğiz.

3.1. 1980 ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI

1980 öncesi dönemdeki dış borçlarımızı Osmanlı'nın son dönemleri, Cumhuriyet'in kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasını kapsayan dönem, 1950-1960 dönemi, 1960-1970 dönemi ve 1970-1980 dönemi olmak üzere altı döneme ayırarak inceleyeceğiz. Bu dönemdeki dış borçlarımız tarihsel süreç içerisinde ele alınacaktır. Dış borçlarımızda ortaya çıkan gelişmelerin incelenmesi, dış borçların ülkemiz için bir sorun haline nasıl geldiğini görebilmemiz açısından faydalı olacaktır.

3.1.1. Osmanlının Son Dönemleri ve Düyunu Umumiye

Osmanlı Devleti 19. yy'da girdiği savaşlardan ağır yenilgiler alarak çıkmış ve bunun sonucunda da büyük oranlarda toprak kaybına uğramıştır. Savaşlar nedeniyle yapılan askeri harcamalar devlet giderlerinde artışlara yolaçmıştır. Buna karşılık, ekonomik yapının gittikçe zayıflaması nedeniyle devlet gelirleri, giderlerdeki bu artış izleyememiştir. Bu durum bütçe dengesini olumsuz yönde etkilemiştir.

Osmanlı Devleti'nin 1850 yılındaki gelir ve giderlerinin tahminini yapan araştırmacı yazar Monsieur Çikaçef, devletin gelirlerinin 141.200.000 Frank, giderlerinin ise 173.052.000 Frank olduğunu ve bu giderlerin 84.525.000 Frank'lık kısmının ordu, donanma, topçu ve istihdam giderlerinden oluştuğunu tahmin etmiştir. Buradan devlet harcamalarının hemen hemen yarısının askeri harcamalara gitmiş olduğu görölmektedir²⁰³.

Ayrıca Osmanlı Devleti 19. Yüzyılın ikinci yarısında batı ölkeleri ile ticaretin serbestleşmesi yönünde bazı antlaşmalar imzalamıştır. Ülke, bu anlaşmalar sonucunda kapitalist batı ölkeleri için açık pazar haline gelmiştir. Kamu bütçesi açıklarına, gittikçe büyüyen dış ticaret bilançosu açıklarının da eklenmesiyle Osmanlı Devleti tedrici olarak borçlanmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ilk dış borcunu 1854 yılında Kırım Savaşından hemen sonra almıştır. Mısır vergisi karşılık olarak gösterilmek suretiyle İngiltere Hükümetinden 2,5 milyon altın lira alınmış ve 3,3 milyon altın lira borçlanılmıştır. Bu ilk borçlanmayı ertesi yıl yeni borçlanmalar takip etmiştir²⁰⁴.

Osmanlı Devleti 1854-74 döneminde 15 defa borçlanma yapmıştır. Ancak bu dönemdeki borçlanmaların miktarının 239 milyon lira olmasına karşın Osmanlı Devleti'nin eline geçen miktar 127 milyon lira olmuştur. Aracı kişi ve

²⁰³ İlhami Söyler, "Nedenleri ve Sonuçları Açısından Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması", *Maliye Dergisi*, Sayı 127 (Ocak-Nisan 1998), s.26

²⁰⁴ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, 5.Baskı, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 1998, s.22

kuruluşlara verilen komisyon ve diğer giderlerde hesaba katıldığında, borçlanmadan elde edilen paranın, borçlanılan miktarın ancak % 50'si civarında kaldığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti 1864 yılından sonra mali kriz içerisine girmiştir. Borç taksitleri 1864 ve 1871 yıllarında ödenemediğinden dolayı ertelenmiştir. 1875 yılında dış borç anapara ve faiz ödemelerinin bütçe gelirleri içindeki payı % 59 olmuş ve bu yıldaki borç taksitleri Osmanlı Bankası'nın yaptığı bir avansla ödenmiştir.

Mali krizin bu noktalara kadar ulaşması karşısında 6 Ekim 1875 tarihli bir Kararname ve 7, 10 Ekim tarihli iki tebliğ yayınlanmıştır. Kararnamede bütçe açığının 5 milyon lira olduğu, bunun karşılanmasında yeniden borçlanmanın faydalı olmayacağı ve bundan dolayı da borçların ancak yarısının ödeneceği belirtilmiştir. Borçlara karşılık gümrük hasılatı, tuz ve tütün geliri, mısır vergisi teminat olarak gösterilmiştir²⁰⁵. Söz konusu kararname ve tebliğler yine aynı yıl çıkarılan "Ramazan Kanunu" ile onaylanmıştır.

Nisan 1876'ya gelindiğinde ise bütün ödemeler durdurulmuş, devlet fiilen iflas noktasına gelmiştir. Bu durum 20 Aralık 1881 tarihinde neşredilen Muharrem Kararnamesine kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik vesayet altına alınmasına meydan veren Muharrem Kararnamesi ile getirilen düzenlemeleri, üç ana başlık altında toplamak mümkündür²⁰⁶:

1- Osmanlı Devleti'nin borçlarının anapara ve faizlerinde indirim yapılmıştır.

2- Osmanlı Devleti'ne borç verenlerin menfaatlerinin korunması amacıyla Duyun-u Umumiye kurulmuştur.

²⁰⁵ Toper Çağlayan, "Osmanlı Dış Borçlarının Neden ve Sonuçları(1854-1923)", Maliye Dergisi, Sayı 47 (Eylül-Ekim 1980), s.48

²⁰⁶ Söyler, a.g.m., s.37

3- Osmanlı Devleti borçlarına karşılık olmak üzere, ülkenin önemli gelir kaynakları Duyun-u Umumiye Meclisi İdaresi'ne bırakılmıştır.

Düyun-u Umumiye İdaresi'nin Osmanlı Mali İdaresi içindeki yeri zamanla daha da genişlemiş ve adeta ikinci bir Maliye Bakanlığı işlevi görmeye başlamıştır. Nitekim önceleri inhisarlara ve damga resmine dayanan Düyun-u Umumiye gelir yelpazesi, sonraları dolaysız vergilere de yayılmıştır. İlk kurulduğu yılda 2.54 milyon lira olan Düyun-u Umumiye gelirleri, 1911-1912 mali yılına gelindiğinde 8.16 milyon liraya ulaşmıştır. Ayrıca, 1911 yılında Maliye Bakanlığı'nın 5472 çalışanı varken, Düyun-u Umumiye İdaresi'nin çalıştırdığı insan sayısı yaklaşık 9000 kişiyi bulmuştur²⁰⁷.

Düyun-u Umumiye İdaresi kendi içerisinde özerk bir yapıya sahip bulunmaktaydı. Böyle bir kurumun devlet içerisinde yer alması, Osmanlı maliyesi denetim ve yönetiminin iki başlı bir yapıya dönüşmesine yol açmıştı. Bu durum ise şüphasiz devletin bağımsızlığını zedelemekteydi. Ayrıca Düyun-u Umumiye memurlarının devlet memuru niteliği taşımaları ve bu nedenle emekli maaşı haklarının bulunması devletin masrafını daha da arttırmaktaydı²⁰⁸.

1882 yılından 1886 yılına kadar olan dönemde Osmanlı Devleti herhangi bir borçlanmada bulunmamıştır. 1886 ile 1914 yılları arasında ise önceki dönemlere göre daha iyi koşullarda toplam 26 borç sözleşmesi yapılmış ve bu sözleşmelerle 93 milyon sterlin tutarında borç alınmıştır²⁰⁹.

Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kuruluşundan sonra alınan borçlar bir ölçüde demiryolu ve liman gibi yatırımlara yöneltilmeye çalışılmış ancak başarılı olmamıştır. Bu borçlanmalar hem ekonominin daha kötüleşmesine neden olmuş hem de devlet gelirlerinde reformlar yapılmasını önlemiştir.

²⁰⁷ Çağlayan, a.g.m., ss.50-51

²⁰⁸ Yılmaz, a.g.e., s.311

²⁰⁹ Emine Kiray, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yay., 1993, s.35

Düyun-u Umumiye İdaresi, Lozan Andlaşması ile Türkiye'den çıkarılmış ve bundan sonraki çalışmalarını 1940 yılına kadar Paris'te devam ettirmiştir. Nihayet 1940 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı ile, Paris'te bulunan Düyun-u Umumiye Meclisi ile olan ilişkiler ve buraya ödenen komisyon kesilmiştir. Hükümet borçların ödemesini kendi üzerine almıştır²¹⁰.

3.1.2. Cumhuriyetin Kuruluşundan 2. Dünya Savaşına Kadarki Dönem

Kurtuluş savaşı döneminde ise savaşın büyümesiyle birlikte Ankara hükümeti büyük boyutlarda mali sıkıntılarla karşılaşmıştır. Kurtuluş savaşının finansmanı vergi oranlarının arttırılması, yeni vergi yasalarının çıkarılması, Düyunu Umumiye İdaresine ödenmesi gereken borçların ertelenerek bütçeye dahil edilmesi ve Rusya'dan gelen yardımlarla sağlanmıştır²¹¹.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra, yeni Türk Devleti dış borçlarla ilgili iki yönlü sorunla karşılaşmıştır. Bunlardan birincisi Osmanlı İmparatorluğundan miras kalan borçların ödenmesi, diğeri ise ekonomik kalkınmayı sağlamada gereksinim duyulan dış finansmanı sağlamak için yeni dış borç sağlanması. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nden kalan borçların, 1912 yılından önceki kısmının % 62' sini, 1912' den sonrakilerin ise % 76' sını üstlenmiştir. 1933 yılında Paris'te imzalanan bir anlaşmayla Türkiye Cumhuriyeti'nin borçları 65 milyon dolar olarak tesbit olunmuş ve ödenmesi bir plana bağlanmıştır²¹².

Bir taraftan Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar ödenmeye çalışılırken, diğertaraftan 1928 yılından itibaren yabancı yatırımları millileştirme hareketi dış borçların artmasına neden olmuştur. 1928-1933 yılları arasında yapılan millileştirmelerden dolayı dış borçlar 1933 yılı sonunda 84 milyon TL'ye

²¹⁰ İnce, a.g.e., s.117

²¹¹ Erdinç Tokgöz, " Atatürk'ün Tasarruf Politikası", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Ankara: A.Ü. SBF. Yayınları: 513, 1982, s.36

²¹² Cem Alpar, "Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlarımız ve Bir Atasözü", Dış Ticarete Durum, Sayı 5 (Temmuz 1987), s.10

yükselmiştir. Millileştirme 1939 yılına kadar sürmüş ve borç miktarı daha da artmıştır. Millileştirme nedeniyle ortaya çıkan borçlanma, ülkeye hiç döviz girdisi sağlamayan türden bir borçlanmadır.

Net döviz girdisi sağlayan ilk dış borç 1930 yılında alınmıştır. ABD'de bulunan özel bir yatırım şirketinden alınan bu borç Merkez Bankası'nın kuruluşu sırasında gerekli sermayenin sağlanması amacıyla alınmıştır. Alınan 10 milyon dolarlık borca karşılık şirkete, bir kibrit fabrikası kurmak şartıyla 25 yıl süreyle kibrit tekeli imtiyazı verilmiştir. Daha sonra, BBYKP'da yer alan fabrikalardan bazılarının yapılması için 1934 yılında Sovyetler Birliği'nden 8 milyon dolar borç alınmıştır. Ödemesi, mal ihracı yoluyla yapılmak üzere alınan bu borç faizsiz olarak alınmıştır. Diğer bir borç ise, 1938 yılında İngiltere'den alınmıştır. Yaklaşık 16 milyon İngiliz Sterlini değerindeki bu borcun, 10 milyon sterlini dış ödeme güçlüklerini gidermek, 6 milyon sterlini ise askeri malzeme satın alınmasında kullanılmak üzere alınmıştır.

Türkiye 2. Dünya Savaşı'na kadar uzun vadeli başka bir borç almamıştır. 1939 yılı sonunda orta ve uzun vadeli borç toplamı 134 milyon TL olmuştur. Türkiye bu dönemdeki dış borç ödemelerini muntazam bir şekilde yapmıştır. 1943 yılında da Osmanlı Düyun-u Umumiye borçları tamamen ödenmiştir²¹³.

3.1.3. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasını Kapsayan Dönem

Türkiye ikinci Dünya Savaşı dönemini toplam dış borçları artmış olarak tamamlamıştır. Uzun vadeli dış borçlar, 1939 yılına göre %266 oranında artış göstererek 1945 yılı sonunda 356.000 milyon TL'yi bulmuştur. 1939 yılında 58 milyon TL olan kısa vadeli borçlar ise savaş sonrasında 648.000 TL'ye düşmüştür. Bu artış esas olarak, savaş başlarında ve savaş süresince önemli derecede yükselen askeri techizat ithalatından kaynaklanmıştır.

²¹³ Bkz. Tülay Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Araş. ve İnceleme Dizisi No: 26, 2000, s.34-36, <http://www.treasury.gov.tr/arastirma/dundenbugune.pdf>, Seyfettin Gürsel, "Dış Borçlar", *Cum. Dön. Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., Cilt 2, s.470-473

Savaştan sonraki 2 yıl içerisinde dış borç alınmamasına rağmen, TL' de yapılan devalüasyonun yabancı para ile ödenen dış borçların TL olarak değerinin yükseltmesinden dolayı uzun vadeli dış borçlanma 1946 sonunda %98.2 oranında artarak 707.4 milyon TL' ye çıkmıştır.

1946 yılından sonra Amerikan yardımları ve kredileri yoğunlaşmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nden gelebilecek bir saldırı tehlikesi nedeniyle ülkemize 1947 yılında 69 milyon dolarlık bir askeri yardım yapılmıştır. Kalkınmaya yönelik krediler ise 1947 yılından itibaren alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede 1947 yılında IMF' den 5 milyon dolar, 1948 yılında Amerikan Hükümeti'nden 24 milyon dolar, 1950 yılında ise Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası' ndan 25.4 milyon dolar tutarında 3 kredi alınmıştır.

Bu dönemde dış borçlar açısından yaşanan diğer bir önemli olay da 1949 yılından önce Sterline yapılan ve daha sonra diğer batı ülkelerine etki eden %30.52 oranındaki devalüasyon olmuştur. Devalüasyon sonucu dış borçlarımızda 203.6 milyon TL'lik bir düşüş ortaya çıkmıştır. Bütün bu gelişmeler neticesinde, 1945 yılı sonunda 356 milyon TL olan dış borçlarımız 1949 yılı sonunda 703 milyon TL, 1950 yılı sonunda 775 milyon TL'ye çıkmıştır.

Dış borçlardaki bu artışa rağmen, 1950 yılında herhangi bir tehlike söz konusu olmamıştır. Zira, savaş sırasında biriken altın ve döviz miktarı bu borçların ödenmesini sağlayacak bir düzeyde bulunmaktaydı. Ayrıca eski borçlar bu dönemde düzenli bir şekilde ödenmiştir²¹⁴.

3.1.4. 1950-1960 Dönemi

Bu dönemdeki dış borçlarımız çok hızlı bir şekilde artış göstermiş ve dönem sonunda oldukça yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemdeki dış borçlar ayrıca çeşitlilikte kazanmıştır.

²¹⁴ Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, ss.36-37

Bilindiği gibi 1950 yılında yeni bir hükümet göreve gelmiş ve 1946 yılında başlayan liberaleşme eğilimlerini daha da hızlandırmıştır. Bu yönde atılan adımları şu şekilde sıralayabiliriz ²¹⁵:

1- OECD'nin önerdiği dış ticarete %60 liberasyon önerisi hemen kabul edilerek uygulamaya konulmuştur.

2- Sanayide özel kesimin ağırlığının artırılmasına, tarım kesiminin taban fiyatları ve kredilerle desteklenmesine, dışardan kredi ve yardım sağlanarak bunların kalkınmada kullanılmasına hükümet programında yer verilmiştir.

3- Yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Tablo-9

1960 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye'nin Dış Borçları (Milyon Dolar)

Devlet Borçları (1)	690
Ariyere Borçlar(2)	377
Kamu Sektörü Kredili İthalat Borcu(3)	72
TOPLAM	1.139

Kaynak: Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, s.39

1950 yılı sonunda 277 milyon dolar olan dış borçlar, % 401 oranında artarak 1960 yılı sonunda 1139 milyon dolara yükselmiştir. Devlet borçları tablosunda gösterilen ve birbirinden farklı üç borç çeşidinden oluşan bu borçların detayı Tablo 9'da gösterilmiştir. Şimdi bu borç çeşitlerini ayrı başlıklar altında inceleyelim.

²¹⁵ Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, s.38

3.1.4.1. Devlet borçları

Devlet borçları, Genel ve Katma Bütçeli İdareler ile İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin başta yatırım projelerinin finansmanı olmak üzere çeşitli amaçlarla yabancı devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan devlet kefaletiyle aldıkları borçlardır²¹⁶.

1950 sonrasında uluslararası bloklaşma ve soğuk savaşın belirginliği her geçen gün daha da artmış ve ülkemiz güvenliğini batı blokunda bulmuştur. ABD bir süper güç olarak Sovyet yayılcılığına karşı batı blokunun liderliğini üstlenmiş ve bu bağlamda çeşitli ekonomik yardım kuruluşları kurarak bunlara öncülük etmiştir²¹⁷. Türkiye de bu doğrultuda açılan kredi ve yardımlardan büyük ölçüde yararlanan ülkelerden birisi olmuştur.

1950 ile 60 yılları arasında Türkiye'ye verilen bütün kredilerin % 48'ini, ABD tarafından verilen krediler oluşturmuştur. ABD'den alınan kredilerin yıllar itibariyle miktarı aşağıda Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo-10
ABD'den Sağlanan Bağış ve Krediler (1950 -1960)

Yıllar	Bağış	Kredi	PL-480	Diğer	TOPLAM
1950	16.1	35.8	-	9.7	61.1
1951	32.2	35.8	-	5.8	38.0
1952	58.8	11.2	-	1.0	71.0
1953	55.0	-	-	2.5	57.5
1954	46.0	-	-	2.7	48.7
1955	55.0	20.0	26.6	0.6	102.2
1956	55.0	25.0	15.1	2.2	97.3
1957	55.0	25.0	68.8	3.3	152.2
1958	70.0	-	52.0	14.0	136.9
1959	100.0	-	34.7	42.0	177.1
1960	80.0	-	35.0	4.0	119.0
TOPLAM	543.1	152.8	232.2	88.2	1016.3

Kaynak: Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.40

²¹⁶ Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.40

²¹⁷ İnce, a.g.e., s.122

Tablo 10'da yer alan ve 1955-60 yılları arasında alınan PL-480 kredileri, Amerika'nın ihtiyacının üstünde olan ve ülkemizce ihtiyaç duyulan tarımsal ürün fazlasının ithali sonucunda doğmuştur. TL karşılığı yapılmış olan bu borçlanmalar, Amerika'luların Türkiye'deki çeşitli ihtiyaçları için kendileri tarafından kullanılmıştır. Bu borçların bir kısmı ise daha sonraları bağış şeklini alarak silinmiştir²¹⁸.

Bu dönemde Uluslararası kuruluşlardan da kredi alınmıştır. 1952 ile 1958 yılları arasında IMF'den 68.5 milyon dolar, 1952 ile 1954 yılları arasında IBRD'den 32.2 milyon dolar kredi alınmıştır. Ayrıca 1950 yılında yürürlüğe giren anlaşma gereğince, Avrupa Ödeme Birliği'nden (EPU) 25 milyon dolar başlangıç kredisi ve 30 milyon dolar da kota kredisi sağlanmıştır²¹⁹.

1958 yılında Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik koşullar kötüleşmiş ve ülke moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda 4 Ağustos 1958'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü, Uluslararası Para Fonu ve Amerika hükümeti ile bir anlaşma yapılmış ve anlaşmayla istikrar programı uygulanmasına karar verilmiştir. Programda yer alan önlemlerin büyük bir bölümü, kamu borçları ve Merkez Bankası kredileri ile ilgili olmuştur²²⁰.

İstikrar programının kabul edildiği 1958 yılı bu dönem içerisinde en çok borçlanılan yıl olmuştur. İstikrar programını desteklemeye yönelik verilmiş olan krediler ve kaynakları aşağıda Tablo 11'de gösterilmiştir. Bunlardan başka, 1957 ve 1959 yıllarında İngiltere'den 3.3 milyon sterlin tutarında ve Federal Almanya'dan 19 Nisan 1960 tarihli sözleşme gereğince 147 milyon DM tutarında kredi alınmıştır²²¹.

²¹⁸ İnce, a.g.e., s.125

²¹⁹ Evgin, **Dünden Bugüne Dış Borçlarımız**, s.41

²²⁰ İnce, a.g.e., ss.126-128

²²¹ İnce, a.g.e., s.126

Tablo-11

1958 Yılı İstikrar Programı Destekleme Kredileri (Milyon Dolar)

Avrupa Ekonomik İşbirliği Ülkeleri	75.0
Avrupa Para Anlaşması	25.0
Uluslararası Para Fonu	25.0
Export - İmport Bank	37.5
Kalkınma İkaz Fonu*	37.5
TOPLAM	200.00

*Kalkınma İkaz Fonu ile anlaşmaya varılan 37.5 milyon dolarlık kredinin 16 milyon dolarlık kısmı sonradan iptal olunarak kullanılmamıştır.

Kaynak: İnce, a.g.e., s.128

3.1.4.2. Ariyere Borçlar

Ariyere borçlar, doğuş itibariyle bir devlet borcu olmayıp, özel kişiler veya ticari firmalara ait kısa vadeli ticari borçlardır. Ülkemizde 1950 yılından sonra ortaya çıkmış olan bu borçlar, ithalatçı tüccarların mallarının döviz karşılığının Merkez Bankası'na transfer edilmemesinden kaynaklanmıştır²²².

Bilindiği gibi 1 Eylül 1950'de dış ticaretimizde liberasyon sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre ithalatçılar sipariş bedelini Merkez Bankası'na TL olarak yatırmakta, Türk Hükümeti de yabancı ülkedeki satıcılara bu siparişlerin bedelinin döviz olarak ödenmesini taahhüt etmekteydi. Bu uygulama döviz rezervlerinin müsait olduğu belli bir süre devam etmiş, ancak altın ve döviz rezervlerinin erimesi sonucu ortaya çıkan döviz darlığı ile birlikte döviz transferlerinde tıkanıklıklar ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak hükümet, 22 Eylül 1952 tarihinden itibaren döviz transferlerini fiilen durdurmuştur.

²²² İnce, a.g.e., s. 132

Hükümet transferleri durduracağını Mayıs 1953'e kadar resmen kabul etmemiştir. İthalatın sınırlandırılacağını anlayan ithalatçıların daha fazla miktarda mal getirmeleriyle birlikte Merkez Bankası'nda, bedeli TL olarak yatırılmış büyük bir döviz borcu birikmiştir. Devlet bu borcu dış ülkedeki satıcılara ödeyememiş ve böylece 1954 yılında alıcı dış ülkelere mal ithal etme imkanı kalmamıştır²²³.

Bunun üzerine alacaklı yabancı tüccarlar paralarının ödenmesi için hükümetleri kanalıyla çeşitli baskılar yapmaya başlamıştır. Türkiye'nin dış ödeme gücü gittikçe azalmış ve Ağustos 1958'de moratoryum ilan edilmek zorunda kalınmıştır. İlan edilen moratoryum sonucunda alacaklı devletlerle Paris' te görüşmelere başlanmıştır. Ariyere borçlarla ilgili olarak 11 Mayıs 1959'da Paris'te anlaşma imzalanmış ve bu anlaşmayla ariyere borçlar süreye bağlanmıştır. Söz konusu borçların tamamen özel kişiler ve firmalara ait olmasına karşın devlet bu borçların sorumlusu haline gelmiştir. Gerek faizi, gerekse 1958 yılında uygulamaya konulan istikrar programında yer alan devalüasyon sonucu ortaya çıkan kur farkları bütçeden ödemiştir. Devalüasyon sonucunda 1 dolar 2.80 TL'den 9 TL'ye yükselmiştir²²⁴.

1950 ile 1960 yılları arasında, 2.940 milyon doları anapara ve 444 milyon doları faiz olmak üzere toplam 3.389 milyon dolarlık ariyere borç gerçekleşmiştir. Ariyere borçların 1960 yılı sonundaki bakiyesi 376.5 milyon dolar olmuştur²²⁵.

3.1.4.3. Kamu Sektörü Kredili İthalat Borcu

Bu borçlar, özellikle İktisadi Devlet Kuruluşları'nın çeşitli yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi amacıyla dış ülkelerdeki ticari firmalardan sağladıkları borçlardır. Bu krediler, esasen yabancı özel firmalardan alınmakla birlikte

²²³ İnce, a.g.e., s.129

²²⁴ İnce, a.g.e., s.130

²²⁵ Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, s.43

genellikle Türk Hükümeti ile alacaklı firmanın bulunduğu ülke hükümetleri arasında yapılan anlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. 1950'den sonraki yıllarda çeşitli uygulama örnekleri görülen bu borçlardan, planlı dönemden sonra hemen hemen vazgeçilmiştir. Mevcut itfa planına göre 1965 yılına kadar büyük ölçüde ödenen bu borçlardan arta kalan 9.5 milyon dolarlık kısmın tasfiyesi 2008 yılına kadar yayılmıştır²²⁶.

3.1.5. 1960 - 1970 Dönemi

Türkiye 1960 yılından sonra da dışardan borçlanmaya devam etmiştir. 1960 yılından sonra borçlanmaya yol açan faktörler, süregelen dış ticaret açıkları ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla gerekli olan büyük hacimli yatırımlar olmuştur²²⁷. Türkiye'de 1963 yılından sonra planlı kalkınma dönemi başlatılmış ve bu yıldan itibaren gerekli dış finansman ihtiyacı, biri OECD çerçevesinde kurulan konsorsiyum kanalıyla, diğeri ise konsorsiyum dışı kaynaklarla olmak üzere iki yoldan karşılanmıştır²²⁸.

Konsorsiyum, Türkiye'nin kalkınma çabasına katılan OECD üyesi ülkelerle, bazı uluslararası kuruluşları bir araya getiren bir birliktir. Konsorsiyumun ana amacı borçlu ülkelerle alacaklıları zaman zaman bir araya getirmek ve alacaklılara borçlu ülkenin ekonomik ve sosyal durumu hakkında güvenilir bilgi sağlamaktır. Borç isteyen ülkeler her yıl üyelere yatırım programlarını açıklamakta, üyeler de bu açıklamalara göre hangi yatırımları finanse edeceklerine karar vermektedirler. Daha sonra kredi talep eden ülke ile kredi veren ülke ve kuruluşlar arasında karşılıklı sözleşme imzalanmaktadır²²⁹.

²²⁶ Ince, a.g.e., s. 133

²²⁷ Lale Cankay, "Türkiye'de Dış Borçların Gelişimi", İktisat İşletme ve Finans , Sayı 83 (Şubat 1993), s.42

²²⁸ Üstün Dikeç, *Dış Yardımların Koordinasyonu ve Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu*, Ankara: Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayın No:26, 1984, s.73

²²⁹ Ince, a.g.e., s. 134

Tablo-12

BBYKP Döneminde Kullanılan Konsorsiyum Kredileri (MilyonDolar)*

Yıllar	Program	Proje	Toplam
1963	164	84	248
1964	159	41	198
1965	215	56	271
1966	179	63	242
1967	173	86	259
Toplam	890	330	1218

*Borç Ertelemesi ve Röfinansman Kredileri Dahil

Kaynak: Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, s.46

Tablo-13

İBYKP Döneminde Kullanılan Konsorsiyum Kredileri (MilyonDolar)*

Yıllar	Program	Proje	Toplam
1968	144	109	253
1969	102	117	219
1970	160	146	306
1971	126	189	315
1972	117	132	249
Toplam	651	693	1342

*Borç Ertelemesi ve Röfinansman Kredileri Dahil

Kaynak: Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, s.47

Tablo 12 ve Tablo 13 Türkiye’de sırasıyla BBYKP ve İBYKP döneminde kullanmış olan Konsorsiyum Kredi miktarlarını göstermektedir. BBYKP döneminde taahhüt edilen konsorsiyum kredilerinin % 73.36’sı üye ülkelerden sağlanırken, % 26.64’ü uluslararası kuruluşlardan sağlanmıştır. Üye ülkelerden sağlanan kredilerin çoğu program kredilerinden oluşurken, EMA kredisi hariç uluslararası kuruluşlardan sağlanan kredilerin tamamı proje kredisidir.

İBYKP dönemine baktığımızda proje kredilerinin oranının arttığını görüyoruz. Bu dönemde uluslararası kuruluşlar özellikle proje kredilerine ağırlık

vermişler ve BBYKP döneminde toplam kredilerin % 27'sini oluşturan proje kredileri, İBYKP döneminde % 52'sini oluşturmuştur²³⁰.

1960-70 döneminde konsorsiyumlardan başka Rusya ve Japonya'dan da kredi alınmıştır. Rusya tarafından, 1965 yılında demir-çelik, petrol, aliminyum fabrikaları ile ilgili hazırlanan projeler için 200 milyon dolarlık kredi açılmıştır. % 2.5 faiz tahakkuk edilmiş olan bu kredilerin karşılığı ürün ihraç edilmesi yoluyla ödenmiştir.

Tablo-14

1964-1970 Dönemi Kredi Kullanımları ve Borç Servisi (MilyonDolar)

Yıllar	Kredi Kullanımları	Dış Borç Servisi
1964	1623	1240
1965	251	183
1966	268	146
1967	212	129
1968	283	129
1969	283	146
1970	380	200
TOPLAM	3.300	2.173

Kaynak: Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.48

Tablo 14, 1964 ile 1970 yılları arasında yıllar itibariyle gerçekleşmiş olan kredi kullanımları ve dış borç servisini göstermektedir. Bu dönemde dış borçların sürekli artmış olduğunu görüyoruz. Ancak bu borçlar sadece orta ve uzun vadeli olarak görülmekte, kısa vadeli borç bulunmamaktadır²³¹.

3.1.6. 1970 - 80 Dönemi

Planlı dönemin başlamasından 1980 yılına kadar dışa kapalı ekonomi politikaları izlemiş ve bunun sonucunda sürekli döviz dar boğazıyla karşılaşmıştır. Kalkınmanın finansmanının karşılanmasında iç tasarruflar

²³⁰ Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.46

²³¹ Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.48

yetersiz kalmış ve bunun sonucunda Türkiye' nin dış borçlarında önemli artışlar olmuştur. Dış borçların artmasının diğer bir nedeni ise ödemeler dengesindeki kronik açıklar ve önceki yıllarda alınan borçların anapara ve faizlerinin yıldan yıla yükselmesi olmuştur. Dış borçlar, özellikle üçüncü plan döneminin sonunda iç ve dış koşulların zorlanmasıyla yüksek düzeylere çıkmış ve borçlanma süreci daha kötü koşullarda daha fazla dış borçlanmayı gerektirmiştir²³².

Türkiye 1970'li yılların başına kadar dış finansman ihtiyacını işçi dövizleriyle büyük ölçüde çözümlenmiştir. Ancak, 1973 yılında yaşanan petrol krizi ve bütün dünya çapında artan enflasyon hızının ithalat yoluyla yatırımları olumsuz yönde etkilemesi, ülkenin dış finansman ihtiyacını artırmıştır. Ayrıca 1973 yılından sonra piyasada orta ve uzun vadeli kredi kolay bulunamadığından, kısa vadeli borçlanmaya gidilmiştir²³³.

Tablo-15

Dış Borç Stokunda Gelişmeler (1970-1979)

(Milyon Dolar)

Yıllar	Dış Borç Stoku	Artış Hızı(%)	Orta-Uzun Vade	Yüzde Payı(%)	Kısa Vade	Yüzde Payı(%)
1970	1.891	13	1.891	100	0	0
1971	2.177	15	2.177	100	0	0
1972	2.291	5	2.291	100	0	0
1973	2.654	16	2.654	100	0	0
1974	2.901	9	2.901	100	0	0
1975	4.291	48	3.256	76	1.035	24
1976	6.920	61	4.214	61	2.706	39
1977	10.935	58	4.819	44	6.116	56
1978	13.925	27	6.749	48	7.176	52
1979	13.439	-3	9.883	74	3.556	26
1980	15.734	17	13.229	84	2.505	16

Kaynak: Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.75

²³² Cankay, a.g.m., s.44

²³³ Cankay, a.g.m., s.43

Tablo 15'den de görüldüğü üzere 1973 -74 petrol krizi, Türkiye'nin uluslararası piyasalardan ciddi şekilde borçlanma sürecinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. 1973 yılında 1.891 milyar dolar olan Türkiye'nin dış borçları, 1975 -77 yılları arasında olağanüstü boyutlarda artış göstererek, 1980 yılında 15.734 milyar dolara ulaşmıştır.

Şüphelessiz bu dönemde dikkat çeken en önemli nokta kısa vadeli borçlarda ortaya çıkan büyük artışlar olmuştur. Yüksek ve değişken faiz uygulamasına tabi olan kısa vadeli borçların toplam içindeki payı 1975 yılında % 24 iken 1977 yılında % 56 ve 1978 yılında % 52'ye kadar yükselmiştir. Çoğunluğu özel kaynaklı borçlardan oluşan kısa vadeli borçların önemli bir yüzdesini ticari banka borçlarıyla birlikte dövize çevrilebilir mevduat (DÇM) oluşturmuştur²³⁴.

Dış borçlar sayesinde, süregelen uluslararası ekonomik bunalım ekonomiye yansıtılmadan yapay bir refah artışı yaşanmış, ancak 1977-1978 yıllarında ekonomi ciddi bir ödeme güçlüğü içine düşmüştür. Ekonomide ortaya çıkan olumsuz gelişmeler sonucu 19 Temmuz 1979 tarihinde IMF ile stand-by anlaşması yapılmıştır.²³⁵

1970'ler sonunda dış borç ödemelerinde tıkanmaya neden olan esas sorun, her yıl üst üste yığılan ve yıllık ödemeleri aşırı kabartan kısa vadeli borç yükünün büyüklüğü olmuştur. Kısa vadeli borçların toplam borçlar içerisindeki payı, 1979 yılında yapılan konsolidasyon sonucunda % 52'den % 26'ya çekilmiştir. 1980 yılında da daha kapsamlı bir konsolidasyon bu oranı % 16'ya düşürmüştür²³⁶.

²³⁴ Öniş, a.g.e., s.76

²³⁵ Cankay, a.g.m., s.45

²³⁶ Oğuz Oyan, 24 Ocak Ekonomisinde Dış Açılma ve Mali Politikalar, Ankara: V Yayınları, 1987, s. 215

3.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLARI VE EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ

1980 sonrası Türkiye'nin dış borçları ve ekonomi üzerindeki etkilerini incelediğimiz bu bölümde, dış borç stokunda ortaya çıkan gelişmeler, alacaklılara ve borçlulara göre dış borçlarımız ve dış borç faiz ödemelerinin devlet bütçesi içindeki yeri incelenmeye çalışılacaktır. Dış borçlarımızın artmasına yol açan çeşitli faktörleri ve dış borçların ekonomi üzerindeki etkilerini de incelendikten sonra dış borçlarımızla ilgili bazı rasyo analizleri yapılmaya çalışılacaktır. Son olarak 2000 yılı istikrar programında uygulanan iç borçların dış borçlarla ikame edilmesi stratejisi ele alınarak değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

Belirtilmesi gereken bir diğer nokta da, çalışmamızda kullandığımız eski seri ve yeni seri dış borç istatistikleri arasındaki farktır. 1984 ile 1996 yılları arasında dış borç istatistiklerinin belirlenmesinde "Dış Borç Veri Tabanı Sistemi" kullanılmıştır. 12 Haziran 1997 tarihinden itibaren yeni bir sistem olan "Dış Finansman Bilgi Sistemi" hizmete sunulmuştur. İstatistiklerin belirlenmesinde farklı teknikler içeren eski seri ve yeni seri istatistikleri, 1996 yılı için karşılaştırmalı olarak 3 Nisan 1998 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır²³⁷. Çalışmamızda, 1996 yılından sonraki yıllar için yeni seri verileri kullanılacaktır.

3.2.1. 24 Ocak 1980 Kararları

Türkiye, 1980 yılına ekonomik açıdan yanlış politikalar sonucunda ortaya çıkmış olan ciddi sorunlarla birlikte girmiştir. Bu sorunların bir sonucu olarak "24 Ocak Kararları" olarak bilinen bir dizi ekonomik istikrar önlemleri alınmış ve uygulamaya konulmuştur. 24 Ocak Kararları'nın öncelikli amaçlarından birisi de,

²³⁷ Daha Geniş Bilgi İçin Bkz. Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, ss.61-64

ödeme bilançosu açıklarının kapatılması, ekonominin dış kaynak ihtiyacının azaltılması ve dış borçların aksatılmadan ödenmesi olmuştur. Bu amaçları gerçekleştirmek için ithal ikame politikası terkedilerek ihracata yönelik, dışa açık politikalar izlenmeye başlanmıştır²³⁸. Yatırımları hızlandırmanın, ekonominin döviz darboğazının aşılmasıyla mümkün olacağı gözönüne alınarak, başta ihracat gelirleri olmak üzere döviz gelirlerini arttıracak politikalara ağırlık verilmiştir²³⁹.

1980 sonrası dönemde izlenen ihracata yönelik, dışa açık ekonomi politikalarının da etkisiyle, Türkiye'nin ihracat, turizm ve işçi dövizleri başta olmak üzere cari işlemler kanalıyla sağladığı döviz gelirleri önemli ölçüde artmıştır²⁴⁰. İhracat gelirlerinin artmasıyla birlikte dış borç ana para ve faizleri düzenli bir biçimde ödenebilmiştir. Bunun sonucunda ülkenin kredi itibarı yükselmiş ve bu sayede hem uluslararası mali kuruluşlardan, hem de uluslararası sermaye piyasalarından yeni krediler vermeye başlanmıştır.

Ancak bu durum ekonomik krizin baş gösterdiği 1994 yılında kesintiye uğramıştır. Özellikle kamu kesimi finansman açıklarından kaynaklanan 1994 Krizi, Türkiye'nin uluslararası mali piyasalardaki kredi itibarının düşmesine neden olmuştur. Ekonomide yaşanan hızlı enflasyon, döviz fiyatlarının aşırı yükselmesi ve döviz rezervlerinin azalması Türkiye'nin kredi notunu düşüren nedenler arasında yer almıştır. Kriz sonucunda 5 Nisan 1994 Kararları olarak bilinen Ekonomik İstikrar Önlemleri alınmış ve ekonomide yeniden canlanma ortaya çıkmıştır. Ekonomideki olumlu gelişmelerle birlikte ülkenin kredibilitesi nisbi olarak tekrar iyileşmiştir²⁴¹.

²³⁸ Şahin, a.g.e., s.187

²³⁹ Cankay, a.g.m., s.44

²⁴⁰ İsmail Aktürk, "Dış Borçların Gelişimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı 11 (Kasım 1987), s.49

²⁴¹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, s.640

3.2.2. Türkiye'nin Dış Borç Stokunda Görülen Gelişmeler

1980'li yıllarda ekonomi politikalarında yaşanan gelişmeler ve değişikliklerle birlikte dış borçlarda da önemli ölçüde gelişmeler meydana gelmiştir. Türkiye'nin 1980 sonrası dış borçlarında meydana gelen gelişmeleri, dış borç stokundaki gelişmelerden başlayarak inceleyeceğiz. Bu amaçla hazırladığımız Tablo 16'da, 1980 sonrası Türkiye'nin toplam dış borçları ve bunların artış hızı, kısa ve orta ve uzun vadeli dış borçları ve bunların toplam dış borç içindeki oranı yıllar itibarıyla verilmiştir.

Tablo-16

Türkiye'nin Dış Borç Stokunda Görülen Gelişmeler (1980-2000) (Milyon \$)

Yıllar	Dış Borç Stoku	Artış Hızı(%)	Orta-Uzun Vade	Yüzde Payı(%)	Kısa Vade	Yüzde Payı(%)
1980	15.734	17	13.229	84	2.505	16
1981	16.627	6	14.448	87	2.179	13
1982	17.858	7	16.094	90	1.764	10
1983	18.814	5	16.533	88	2.281	12
1984	20.823	11	17.643	85	3.180	15
1985	25.660	23	20.901	81	4.759	19
1986	32.206	26	25.857	80	6.349	20
1987	40.326	25	32.703	81	7.623	19
1988	40.722	1	34.305	84	6.417	16
1989	41.751	3	36.006	86	5.745	14
1990	49.035	17	39.535	81	9.500	19
1991	50.489	3	41.372	82	9.117	18
1992	55.592	10	42.932	77	12.660	23
1993	67.356	21	48.823	72	18.533	28
1994	65.601	-3	54.291	83	11.310	17
1995	73.278	12	57.577	79	15.701	21
1996	79.571	9	62.226	78	17.345	22
1997	84.797	7	66.750	79	18.047	21
1998	96.897	14	75.680	78	21.217	22
1999	103.025	6	79.553	77	23.472	23
2000	114.324	6	85.412	75	28.912	25

Kaynak: Evgin, a.g.e., s.76, <http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>

Tablodan da görüldüğü üzere, 1980 yılından itibaren Türkiye'nin dış borç stokunda, 1994 yılı hariç, önemli ölçüde artışlar meydana gelmiştir. 1980 yılında 15,7 milyar dolar olan dış borç stoku, 1990 yılında 49,0 milyar dolar olmuş ve 2000 yılı sonu itibariyle de 114,3 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

1980 yılından ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılına kadar sürekli olarak artan dış borçlarımız, 1994 yılında gerçekleşen net dış borç ödemeleri sonucunda % 3 oranında azalmıştır. 1995 ve 1996 yıllarında ise cari işlemler dengesinin açık vermesi ve geri ödemelerin büyük ölçüde dış borçlarla karşılanması nedeniyle dış borç stokunda artış olmuştur. Bu artışlar daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve 1996 yılında 79,6 milyar dolar olan dış borç stoku, 1997 yılında % 7 oranında artarak 84,8 milyar dolara, 1998 yılında 96,9 milyar dolara, 1999 yılında 103,0 milyar dolara ve nihayet 2000 yılı sonu itibariyle de 114,3 milyar dolara yükselmiştir.

1985, 1986, 1987, 1990 ve 1993 yılları dış borçlarımızın önemli oranda arttığı yıllar olmuştur. Dış borçlarımız özellikle 1984 - 1987 yılları arasında hızlı bir şekilde artmıştır. 1984'de % 11 olan dış borç artış hızı, 1985'de % 23, 1986'da % 26 ve 1987 yılında % 25 oranında gerçekleşmiştir. 1988, 1989 ve 1991 yılları ise dış borç artış hızlarının önemli oranda düştüğü yıllar olmuştur. Bu oran 1988 yılında % 1, 1989 yılında % 3 ve 1991 yılında da yine % 3 olarak gerçekleşmiştir.

Toplam borçlar içinde kısa vadeli olanların önemli bir pay oluşturması ve bu payın sürekli olarak artış eğilimi göstermesi, borç yönetimini zorlaştırarak ülkeyi dış borç ödemedeki sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu açıdan dış borç analizinde, borçların vadeleri itibariyle dikkate alınması büyük bir önem taşımaktadır²⁴².

²⁴² ITO, Ekonomik Rapor, Yayın No:1990-21, s.96

2000 yılı itibariyle, toplam dış borçların 85.4 milyar doları orta ve uzun vadeli, 28.9 milyar doları ise kısa vadeli borçlardan oluşmaktadır. Kısa vadeli dış borçların toplam dış borçlar içindeki payı, 1980 yılında % 16 iken 1982 yılında % 10'a gerilemiş, bu yıldan sonra tekrar yükselmeye başlamış ve 1986 yılında % 20 olarak gerçekleşmiştir. 1989 yılında % 14 seviyesine düşen bu oran tekrar artmaya başlamış ve ekonomik krizin yaşandığı 1994 yılından bir önceki 1993 yılında % 28 ile en yüksek düzeyine çıkmıştır.

Kısa vadeli borçlardaki bu artışın temel nedeni, döviz üzerinden borçlanmanın cazip hale gelmesi ve 32 sayılı karar ile sermaye hareketlerinde sağlanan serbesti olmuştur. Kısa vadeli borçlar daha çok ticari bankalar ve özel sektörün dışarıdan kredi alabilme durumuna girmesiyle hızlanmıştır²⁴³.

1994 yılında ise yaşanan ekonomik kriz sonucu sıcak paranın yurt dışına kaçması nedeniyle kısa vadeli borçlarda % 39 oranında bir azalma meydana gelmiş ve kısa vadeli borçların toplam borçlar içindeki payı % 17 olmuştur. Kısa vadeli borçların toplam borçlar içindeki payı, bu yıldan sonraki dönemde de artmaya devam etmiş ve 2000 yılı itibariyle % 25 olarak gerçekleşmiştir.

3.2.3. Alacaklılara Göre Türkiye'nin Dış Borçları

Birinci bölümde de ifade edildiği gibi, dış borçların alacaklılara göre sınıflandırılması, dış borçlarda, yapıldığı kaynaklara göre ortaya çıkan gelişmelerin izlenebilmesini mümkün kılmaktadır.

Orta ve uzun vadeli dış borçlar, kaynaklarına göre resmi kaynaklı ve özel kaynaklı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Resmi kaynaklı dış borçlar da kendi arasında uluslararası mali kuruluşlardan ve ikili anlaşmalar çerçevesinde devletlerden yapılan dış borçlar şeklinde iki alt gruba ayrılmaktadır. IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Birliği, Uluslararası Finans Kurumu,

²⁴³ ITO, Ekonomik Rapor, Yayın No: 1991-26,s.191, ITO, Ekonomik Rapor, Yayın No: 1993-38,s.147

Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu, İslam Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Konseyi Sosyal Kalkınma Fonu Türkiye'ye borç veren başlıca uluslararası mali kuruluşlar arasında yer alırken, OECD ülkeleri, OPEC ülkeleri ve diğer ülkelerden sağlanan dış borçlar, ikili anlaşmalar çerçevesinde borç veren ülkeler arasında yer almaktadır. Özel kaynaklı dış borçlar ise kendi arasında özel alacaklılar ve tahvil ihraçları şeklinde iki alt gruba ayrılmaktadır. Özel alacaklılar da kendi arasında bankalar, bankacılık dışı finansman kuruluşları ve parasal olmayan kuruluşlar şeklinde üçe ayrılmaktadır.

Tablo 17/B'den, 2000 yılındaki alacaklılara göre dış borçlarımıza baktığımızda, bankacılık sisteminden sağlanan dış borç mikrının birinci sırada, tahvil ihraçlarının da ikinci sırada yer aldığını görmekteyiz. Uluslararası mali kuruluşlardan ve ikili anlaşmalar çerçevesinde sağlanan borçların yerini, giderek ticari bankalardan sağlanan borçlar almıştır²⁴⁴. Uluslararası kuruluşlardan sağlanan borçlar 1991 yılından itibaren, ikili anlaşmalar çerçevesinde sağlanan borçlar-ise 1996 yılından itibaren azalmaya başlamıştır. Uluslararası mali kuruluşlardan sağlanan borçlarda 2000 yılında artış olmuştur.

Tahvil ihracı yoluyla yapılan borçlanmalar sürekli artış içerisinde olmuş ve dış borçlanmanın en önemli kaynaklarından birisi haline gelmiştir. Tablodan da görüldüğü üzere tahvil ihracı yoluyla elde edilen borçlar, 2000 yılı sonu itibariyle 20 milyar doları aşmış bulunmaktadır. Genellikle özel kuruluşlardan elde edilen borçlar pahalı borçlardır. Yeni borçlanmalarda özel banka ve uluslararası sermaye piyasalarına yönelinmesi, vadelerin kısılması ve faizlerin yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Yüksek oranlı faizler, dış borç yükünün ağırlaştırırken, kısa vadeli borçların yoğunlaşması dış borç stokunun vadesinin kısılmasına neden olmuştur²⁴⁵.

²⁴⁴ Ahmet Erol, *Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'de Devlet Borçları*, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No:1992/324, 1992, s.144

²⁴⁵ Erol, a.g.e., s.146

Tablo-17/A

Alacaklılara Göre Dış Borç Stoku (Eski Seri) (Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
DİŞ B STOKU	15.734	16.627	17.858	18.814	20.823	25.660	32.206	40.326	40.722	41.761	49.035	60.489	56.592	67.356	66.601	73.278
OR-UZ.VADE	13.229	14.448	16.094	16.533	17.643	20.901	25.857	32.703	34.305	36.006	39.535	41.372	42.932	46.823	54.281	67.677
Uluslararası Kur.	3.289	4.037	4.753	3.823	5.074	6.295	7.227	9.778	9.192	8.740	9.664	10.069	9.160	8.674	9.183	9.081
Ulusal. Para Fonu	1.055	1.322	1.455	1.447	1.484	1.326	1.085	770	299	48	0	0	0	0	344	573
Dünya Bankası	1.529	1.902	2.355	1.447	2.586	3.649	4.908	6.529	6.421	6.139	6.435	6.540	5.761	5.440	5.380	5.191
Avrupa Yat. Bankası	447	416	458	430	394	451	588	672	583	561	604	602	463	250	264	86
Avr. Kon. Sos. Kal. F.	253	300	411	452	554	815	1.215	1.757	1.836	1.918	2.439	2.859	2.880	2.952	3.065	3.114
İslam Kalkınma Bank.	0	45	15	5	12	12	12	15	22	51	68	54	40	15	117	108
Pat.İhr.Edil. Ülk. Bir.F.	15	40	40	40	40	35	30	25	20	15	10	5	3	2	0	0
Ulus. Tarım Kalk. Fo.	0	13	19	2	4	7	9	10	11	10	8	9	13	15	13	9
İkili Anlaşmalar	6.867	6.737	7.409	7.700	7.384	8.377	9.885	11.759	11.382	11.431	12.984	14.587	15.035	18.163	20.878	21.558
OECD Ülkeleri	5.957	6.737	7.409	6.548	5.984	6.623	8.006	9.930	10.038	9.992	11.652	13.169	13.542	16.607	19.001	19.552
OPEC Ülkeleri	-	-	-	575	761	914	999	1.038	886	697	564	438	363	317	236	247
Diğer Ülkeler	-	-	-	577	639	840	880	791	458	742	788	980	1.130	1.229	1.441	1.759
Ticari Bankalar	3.173	3.074	3.182	3.602	3.504	4.054	4.630	5.722	5.570	5.043	4.843	4.309	3.640	3.083	2.325	2.346
Tahvil İhraçları	-	-	-	5	5	48	217	712	3.321	5.226	6.877	6.683	8.316	12.623	13.788	14.186
Özel Alacaklılar	800	600	760	1.108	1.676	2.127	3.298	4.732	4.840	5.566	6.267	5.724	6.781	6.280	8.317	10.406
KISA VADE	2.505	2.179	1.764	2.281	3.180	4.789	6.349	7.623	6.417	5.745	9.500	9.117	12.660	18.533	11.310	16.701
Ticari Banka Kredileri	-	-	-	486	1.006	1.495	2.673	3.725	2.950	1.841	3.845	4.144	6.490	9.526	2.901	4.263
Özel Kesim Kredileri	-	-	-	1.795	2.174	3.264	3.676	3.898	3.467	3.904	5.655	4.973	6.170	9.007	8.409	11.438

Kaynak: Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.95.
<http://www.treasury.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/3-4B.htm>

Tablo-17/B

Alacaklılara Göre Dış Borç Stoku (1996-2000) (Yeni Seri)

(Milyon \$)	1996	1997	1998	1999	2000
Dış Borç Stoku	79.671	84.797	96.897	103.025	114.324
Kısa Vad. Dış Borçlar	17.345	18.047	21.217	23.472	28.912
Ticari Banka Kredileri	4.940	6.022	6.511	8.262	13.960
Özel Kesim Kredileri	12.405	12.025	14.706	15.210	14.952
Orta-Uzun Vad. Dış Borçlar	62.226	66.750	75.680	79.553	85.412
A- Resmî Kreditörler	18.682	17.214	17.858	16.970	19.684
1- Hükümet Kuruluşları	9.807	9.140	9.855	9.186	8.528
2- Uluslararası Kuruluşlar	8.875	8.073	8.003	7.784	11.156
B- Özel Kreditörler	43.544	49.536	57.821	62.583	65.728
1- Borç	30.463	35.805	43.786	45.114	43.902
Ticari Bankalar	14.617	18.482	21.947	24.024	23.987
Bankacılık Dışı Fin.Kur.	2.908	4.522	6.123	6.797	5.698
Parasal Olmayan Kuruluş	1.739	1.839	2.993	3.351	3.460
Kıyı Bankaları	467	684	1.017	1.000	1.011
Özel Yatırım ve Kalk. Ba.	4	3	17	18	15
Dresdner	10.720	10.267	11.681	9.916	9.724
NGTA	8	8	8	8	8
2- Tahvil	13.081	13.731	14.035	17.469	21.826

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/stat/ti72.htm>.

3.2.4. Borçlulara Göre Türkiye'nin Dış Borçları

Bu sınıflandırma, dış borçların, borçlanan ülkenin hangi ekonomik birimlerine dağıtılmış olduğunun görülebilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu şekilde, dış borçların ekonomiye olan etkilerinin analizini yapabileme imkanı elde edilebilmektedir.

Türkiye'nin orta ve uzun vadeli dış borçlarının borçlulara göre dağılımı, kamu borçları, Merkez Bankası kredileri ve özel sektör borçları şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Toplam kamu borçları genel hükümet borçları, diğer kamu sektörü borçları ve KİT borçlarından oluşmaktadır.

Türkiye'nin orta ve uzun vadeli borçlarının büyük bir bölümü konsolide bütçe borçlarından oluşmaktadır. Konsolide bütçe borçlarının, orta ve uzun vadeli borçlar içindeki payı 1980 yılında % 56 iken, 1984 yılında % 62'ye yükselmiş, sonra 1998 yılında %43'e düşmüş ve 2000 yılında %46 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-18/A

Borçlulara Göre Dış Borç Stoku (Eski Seri) (Milyon Dolar)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
DIŞ B STOKU	16.734	16.627	17.868	18.814	20.823	25.660	32.206	40.326	40.722	41.761	49.035	50.489	55.692	67.366	66.601	73.278
OR-UZ.VADE	13.229	14.448	16.094	16.633	17.643	20.901	26.857	32.703	34.305	36.006	39.635	41.372	42.932	48.823	54.281	57.577
Kons. Bütçe	7.423	8.672	9.929	10.192	10.833	12.667	16.489	19.161	27.145	21.212	23.669	26.134	26.798	28.336	30.416	31.096
Haz.Borçları	5.250	5.720	6.706	6.985	7.490	7.961	8.954	10.412	11.756	12.230	13.219	14.599	16.145	19.335	21.108	22.215
Devirli Kred.	1.808	2.285	2.677	2.428	2.518	3.298	4.283	5.579	5.510	5.660	6.795	7.086	6.646	6.366	6.727	6.557
Katma Bütçe	365	567	546	779	825	1.298	2.252	3.170	3.479	3.332	3.645	3.449	3.007	2.635	2.581	2.323
Diğ.Kamusal	4.476	4.704	5.269	5.581	6.040	7.450	9.417	12.269	12.035	13.188	14.078	13.986	13.960	14.519	17.731	18.863
TCMB	3.229	3.337	3.485	3.867	4.442	5.036	5.860	7.090	6.546	6.975	7.321	6.530	6.150	6.618	8.597	10.486
(Kredi M.DTH)	-	-	-	(400)	(1.326)	(1.858)	(3.069)	(4.569)	(4.723)	(5.500)	(6.255)	(5.713)	(5.771)	(6.282)	(8.308)	(10.397)
KIT'ler	1.204	1.367	1.774	1.700	1.586	2.387	3.232	3.947	3.988	4.392	4.785	5.185	5.135	5.439	5.483	4.811
FON'lar	-	-	-	-	0	0	146	836	988	822	939	1.103	949	836	1.045	1.127
Mat. Idareler	43	0	0	14	12	27	179	396	512	998	1.032	1.159	1.695	1.602	2.549	2.414
Üniversiteler	-	-	-	-	0	0	0	0	1	1	1	9	21	24	57	25
Özel Sektör	1.330	1.172	906	760	770	894	951	1.273	1.525	1.606	1.798	2.262	3.184	5.958	6.144	7.619
KISA VADE	2.506	2.179	1.764	2.281	3.180	4.769	6.349	7.623	6.417	6.745	9.500	9.117	12.660	18.533	11.310	15.701
TCMB	-	-	-	1.369	1.125	1.646	1.757	2.539	1.830	799	855	557	572	667	828	993
(Kredi M.DTH)	-	-	-	(400)	(452)	(820)	(730)	(871)	(747)	(733)	(695)	(553)	(569)	(668)	(823)	(973)
Tic Banka Kr.	-	-	-	83	544	1.021	1.937	2.873	2.767	3.118	5.373	5.216	7.157	11.127	4.684	6.659
Özel Kesim Kr	-	-	-	829	1.511	2.092	2.655	2.211	1.820	1.828	3.772	3.344	4.931	6.739	5.798	8.049

Kaynak: Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.94.

<http://www.treasury.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/3-4A.htm>

Tablo-18/B

Borçlulara Göre Dış Borç Stoku (1996-2000) (Yeni Seri)

(Milyon \$)	1996	1997	1998	1999	2000
Dış Borç Stoku	79.571	84.797	96.897	103.026	114.324
Kısa Vad. Dış Borçlar	17.345	18.047	21.217	23.472	28.912
Genel Hükümet	0	53	0	0	1.000
TCMB	984	889	905	686	653
TCMB Kredileri	42	30	7	6	26
Kredi Mektuplu DTH	942	859	898	680	627
Ticari Bankalar	8.419	8.503	11.159	13.172	16.900
Diğer Sektörler	7.942	8.602	9.153	9.614	10.359
Orta-Uzun Vad. Dış Borçlar	62.226	66.750	75.680	79.553	85.412
A- Toplam Kamu	40.200	39.349	40.401	43.452	47.165
1- Genel Hükümet	36.314	35.268	36.350	39.069	42.407
a) Konsolide Bütçe	32.199	31.336	32.279	35.274	38.953
b) Yerel Yönetimler	2.952	2.924	3.223	3.096	2.826
c) Fonlar	1.148	997	837	694	625
d) Üniversiteler	16	9	11	5	4
2- Diğer Kamu Sektörü*	1.079	938	687	862	1.152
3- Kitler	2.815	3.143	3.455	3.522	3.606
a) Finansal Kit'ler	157	420	589	702	666
b) Finansal Olmayan Kit	2.658	2.723	2.866	2.820	2.940
B- TCMB	11.389	10.868	12.073	10.312	13.398
a) TCMB Kredileri	669	601	392	396	3.674
b) Kredi Mektuplu DTH	10.720	10.267	11.681	9.916	9.724
C- Özel	10.628	16.533	23.116	25.789	24.850
1- Finansal	3.339	5.521	6.957	6.859	5.964
a) Bankalar	2.266	3.755	4.377	4.169	3.421
b) Bankacılık Dışı	1.071	1.766	2.580	2.690	2.542
2- Finansal Olmayan	7.289	11.012	16.159	18.930	18.886

* T. Kalkınma Bankası, T. İhracat Kredi Bankası
Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/stat/ti71.htm>

Özel sektör borçlarının orta ve uzun vadeli borçlar içindeki payı 1984 yılından 2000 yılına kadar sürekli artmış, 2000 yılında ise bir miktar azalmıştır. Bu oran 1984 yılında % 4 iken 1999 yılında % 33'e çıkmış, 2000 yılında ise % 29 olarak gerçekleşmiştir. Özel sektör borçlarındaki artış, dış borçların maliyetinin daha çok artmasına neden olmaktadır. Zira, özel sektörün aldığı borçların kamu sektörünün aldığı borçlara göre her zaman faiz oranları daha yüksek, vade yapısı ise daha kısadır²⁴⁶.

²⁴⁶ Erol, a.g.e., s.156

2000 yılında, özel sektör borçlarının orta ve uzun vadeli borçlar içerisindeki payında bir miktar azalma ortaya çıkmasına karşılık, özel sektör borçlarının kısa vadeli borçlar içindeki payındaki yükselme bu yılda da devam etmiştir. Dolayısıyla buradan, 2000 yılında, özel kesim dış borçlarının yatırımların finansmanından, tüketimin finansmanına kaydığı anlaşılmaktadır.

Kısa vadeli dış borçlar içerisinde ticari banka borçları payı, 1994 yılı hariç sürekli artış göstermiştir. Ticari bankalar, kısa vadeli borç kullanımında 1986 yılından itibaren birinci sıraya yükselmiştir. Ticari banka borçlarının kısa vadeli borçlar içerisindeki payı 1983 yılında % 4 iken 1993 yılında % 60'a çıkmış, 1994 yılında % 41'e düşmüş ve bu yıldan sonra tekrar yükselerek 2000 yılında % 59 olmuştur. Bu durum büyük ölçüde yurtdışı kredi faizlerinin dış piyasa faizlerine göre daha yüksek düzeylerde seyretmesinden kaynaklanmıştır²⁴⁷.

3.2.5. Borç Faiz Ödemeleri ve Devlet Bütçesi İçindeki Yeri

Bilindiği gibi, borç geri ödemeleri, anapara ve faiz ödemeleri toplamından oluşmaktadır. Dış borç geri ödemelerinin bir gider türü olması nedeniyle, Türkiye'nin iç borç ve dış borç nedeniyle karşı karşıya kaldığı faiz ödemeleri miktarı ve bu ödemelerin devlet bütçesi içindeki yeri büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin 1986-2000 yılları arası konsolide bütçesinin temel büyüklükleri ve iç ve dış borç faiz ödemelerine ait veriler aşağıda Tablo-19'da verilmiştir. Tablonun altıncı ve yedinci satırları bu verilerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu satırlar bize sırasıyla, Türkiye'nin yapmakta olduğu iç ve dış borç faiz ödemeleri toplamının konsolide bütçe gelir ve giderleri içindeki payını göstermektedir.

²⁴⁷ Erol, a.g.e., s.156

Tablo-19

Borç Faiz Ödemeleri ve Konsolide Bütçe Dengesi (1986-2000) (Trilyon TL)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1994	1994	1996	1997	1998	1999	2000
1-Kons. Bütçe Gel.	7,2	10,4	17,6	31,4	55,2	96,7	179,4	351,4	745,2	1.394,0	2.702,0	5.750,1	11.887,6	18.933,3	33.756,4	
2-Kons Bütçe Gld.	8,6	13,0	21,4	38,9	68,5	130,3	223,1	485,2	897,3	1.710,6	3.940,2	7.990,7	15.585,4	28.084,7	46.602,6	
3-Faiz Ödemeleri	1,3	2,3	5,0	8,2	14,0	24,1	40,3	116,5	298,3	576,1	1.497,4	2.278,0	6.176,6	10.720,8	20.439,9	
4-Dış Borç Faizl	0,7	1,0	1,8	3,1	4,4	7,1	9,8	24,0	65,1	100,6	168,3	300,0	547,1	896,2	1.648,0	
5-İç Borç Faizl	0,6	1,3	3,2	5,1	9,6	17,0	30,5	92,5	233,2	475,5	1.329,1	1.978,4	5.629,5	9.824,6	18.791,9	
3 / 1 (%)	18,1	22,1	28,4	26,1	25,4	24,9	22,5	33,2	40,0	41,3	55,4	39,6	52,0	56,5	60,6	
3 / 2 (%)	15,1	17,7	23,4	21,1	20,4	18,5	18,1	24,0	33,2	33,7	38,0	28,5	39,6	38,3	43,9	
Bütçe Açığı(-)	1,4	2,6	3,9	7,5	13,3	33,5	43,6	133,9	152,2	316,6	1.238,1	2.240,6	3.697,8	9.051,6	12.846,2	
Faiz Dışı Açık(-)	0,1	0,3	1,1	0,8	0,7	9,4	3,3	17,4	-146,1	-259,5	-259,3	-37,4	-2.478,8	-1.569,2	-7.593,7	

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr./stat/e-gosterge/tablo8.xls>,
<http://www.treasury.gov.tr./yayin/hazineistatistikleri/2-1A.htm>

Tablodan da görüldüğü üzere, 1987 yılından itibaren konsolide bütçe giderlerinde sürekli bir artış ortaya çıkmış, buna karşılık gelirler aynı ölçüde arttırılamamıştır. Buna bağlı olarak yoğun bir şekilde iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. Bütçe açıklarının finansmanında dış borçların payı giderek azalırken iç borçların payı yükselmiştir. Devlet, daha fazla borçlanabilmek için faiz hadlerini yükseltmek zorunda kalmış, bu da konsolide bütçe içerisinde yer alan faiz ödemelerini artırmıştır. Bu gelişme, konsolide bütçe gelirlerinin büyük bir bölümünün faiz ödemelerine ayrılmasına neden olmuştur²⁴⁸. Konsolide bütçe açıkları artarken bu açıkların borçlanmayla kapatılması, borç faiz kısır döngüsünün ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁴⁹.

Türkiye'nin iç ve dış borç nedeniyle yapmak zorunda olduğu borç faiz ödemeleri, 1986 yılından itibaren önemli ölçüde artmaya başlamıştır. Tablo-19'un üçüncü satırında görüldüğü gibi, borç faiz ödemelerinin konsolide bütçe gelirleri içerisindeki payı, 1986 yılında % 18 iken, 1988 yılında % 28'e çıkmış ve daha sonra tekrar düşmeye başlamış ve 1992 yılında % 23 olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılında büyük bir artış göstererek % 33 olan ve bu yıldan sonra da 1997 yılı dışında sürekli artan borç faiz ödemelerinin konsolide bütçe gelirleri içindeki payı, 1999 yılı itibariyle % 57, 2000 yılı itibariyle de % 61 seviyesine ulaşmıştır.

Kamu harcamalarının olağan bütçe gelirleri yerine ağır borçlanma yoluyla karşılanması bütçe açığına katkıda bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle bir dönemdeki bütçe açıkları, ileri dönemde giderek büyüyen bütçe açıklarının nedeni durumuna gelmektedir²⁵⁰. Tablonun son satırına baktığımızda, borç faiz

²⁴⁸ Erdoğan Öner, "Kamu Kesimi Gelir-Harcama ve Borçlanma Gereği: Genel Bir Değerlendirme (1975-1993)", Kamu Kesimi Finansman Açıkları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No:554, 1996, s.166

²⁴⁹ M. Sena Ekici ve Ersan Sever, "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Nedenleri ve Buna Bağlı Olarak Alınması Gereken Önlemler", İktisat Dergisi, (Ocak-Şubat 2000),s.37,39

²⁵⁰ İzzettin Önder ve Diğerleri, Türkiye'de Kamu Maliyesi Finansal Yapı ve Politikalar, s.31

ödemelerinin dışarıda bırakılması durumunda genelde bir bütçe dengesinin sağlanmış olacağı ve hatta 1994 yılından itibaren bütçe dengesinin fazla vereceği görülmektedir. Borç faizi ödemelerinin giderek yükselmesi bütçe açıklarını büyütmüş ve borç faiz ödemeleri bütçe açıklarının en önemli nedeni haline gelmiştir²⁵¹.

2000 yılında elde edilen konsolide bütçe gelirlerinin yaklaşık 2/3'ü iç ve dış borç faiz ödemelerine gitmektedir. Bu oran, borç faizi ödemelerinin devlet bütçesine getirdiği yükün ne kadar büyük boyutlara ulaşmış olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

3.2.6. Türkiye'nin Dış Finansman İhtiyacı ve Dış Borçlanmanın Dış Finansman İçindeki Yeri

Burada Türkiye'nin dış finansman ihtiyacının incelenmesi tablo yardımıyla yapılacaktır. Tablo-20'de dış finansmanda belirleyici olan faktörler ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tabloda ki üçüncü satır, toplam döviz gelirleri ile giderleri arasındaki farkı göstermektedir. Bu satır aynı zamanda ülkenin dış finansman ihtiyacının büyüklüğü hakkında da bilgi vermektedir²⁵². 1988, 1989 ve 1994 yıllarında döviz gelirlerimiz döviz giderlerinin üzerinde gerçekleşmiş, diğer yıllarda ise döviz gelirlerimiz döviz giderlerimizin gerisinde kalmıştır.

Tablonun altıncı satırında ise net dış borçlanma miktarı gösterilmiştir. Cari yılda gerçekleşen veya gerçekleşecek olan dış borç kullanımları ile dış borç anapara geri ödemeleri arasındaki farkı ifade etmekte olan net dış borçlanma miktarı, cari işlemler dengesi açıklarının giderilmesinde bir finansman aracı olup, dış borçlanmanın dış finansman ihtiyacına olan katkısının niteliğini tayin etmektedir²⁵³.

²⁵¹ Öner, a.g.e., s.167

²⁵² Derdiyok, a.g.e., s.98

²⁵³ Derdiyok, a.g.e., s.101

Bu miktarın sıfıra eşit olması, dış borç kullanımlarının ancak dış borç anapara geri ödemelerini karşılayacak seviyede olduğu ve dış borçlanmanın faiz maliyeti hariç ülkenin dış finansman ihtiyacına olumlu veya olumsuz herhangi bir katkısının olmadığı anlamına gelmektedir. Eşitliğin negatif değer alması durumunda ise dış borçlanma, ülke dış finansman ihtiyacını arttıracaktır. Zira böyle bir durumda kullanımdan daha fazla dış borç anapara ödemeleri sözkonusudur. Eşitliğin pozitif değer alması durumun da ise dış borçlanma ülke dış finansman ihtiyacına katkı sağlamaktadır.

Türkiye'nin,1980 sonrasında net dış borçlanma miktarı, sadece 1983, 1985,1994 ve 1995 yıllarında negatif olmuştur.Diğer bir ifadeyle, dış borçlanma, sözkonusu yıllarda ülkenin dış finansman ihtiyacını arttırmıştır. Diğer yıllarda ise dış borçlanma ülkenin dış finansman ihtiyacına katkı sağlamıştır.

Tablonun sekizinci satırında ise net dış borçlanma dengesi gösterilmiştir. Dış borçlanma miktarı eşitliğine dış borç faiz ödemeleri de dahil edildiğinde net dış borçlanma dengesine ulaşılmaktadır. Böylece, dış borçlanmanın net katkısı daha açık bir şekilde görülebilmektedir. Net dış borçlanma dengesi, ülkelerarası net kaynak transferini göstermektedir²⁵⁴. Türkiye'nin net dış borçlanma dengesi 1987, 1988, 1993, 1997 ve 2000 yılları dışındaki diğer yıllarda negatif değerler almıştır. Dış borçlanma dengesinin negatif olması, bu yıllarda yurtiçinden dışarıya net kaynak transferi olduğu anlamına gelmektedir. Yani yurtiçi tasarruflar, dış borçlar nedeniyle dış dünyaya akmıştır.

Tablo'nun dokuzuncu satırına bakıldığında ise, dış borç faiz ödemelerinin döviz giderleri içerisindeki payının önemli düzeylerde olduğu görülmektedir. Eğer dış borç faiz ödemeleri olmasa idi, çoğu yıllar için döviz gelirleri döviz giderlerinin üzerinde gerçekleşecek ve dolayısıyla ülkenin dış finansmana ihtiyacı olmayacaktı. Dolayısıyla, dış borç faiz ödemeleri dış finansman ihtiyacının başlıca nedenlerinden birisidir.

²⁵⁴ Derdiyok, a.g.e., s.103

Tablo-20

Türkiye'nin Dış Finansman İhtiyacı ve Dış Borçlanmanın Dış Finansman İçindeki Yeri(Milyar Dolar)

	1980	1985	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
1-Top. Döviz Gel.	5.593	13.185	25.861	28.489	30.434	32.790	41.494	41.745	52.086	58.343	50.148
2-Top. Döviz Gid.	8.688	14.198	27.888	30.133	37.257	31.206	45.426	54.557	61.978	61.247	55.532
3-Açık(1-2)	-3.095	-1.013	-2.027	-1.644	-6.823	1.584	-3.932	-12.812	-9.892	-2.904	-5.384
4-Dış Borç Kullanımı	2.391	1.159	5.976	7.123	9.207	5.291	6.293	8.912	13.386	14.211	16.275
5-Dış B. Anapara Öd.	575	1.858	4.121	5.294	4.653	6.070	7.594	7.218	7.830	11.690	12.866
6-Net Dış Borçl. (4-5)	1.816	-699	1.855	1.829	4.554	-779	-1.301	1.694	5.556	2.521	3.409
7-Dış Borç Faiz Öd.	668	1.753	3.430	3.217	3.574	3.923	4.303	4.200	4.588	4.823	5.450
8-Net D. B. Deng(6-7)	1.148	-2.452	-1.575	-1.388	980	-4.702	-5.604	-2.506	968	-2.302	-2.041
9-Faiz Öd./ Döviz Gid.	7.7	12.3	12.3	10.7	9.6	12.6	9.5	7.7	7.4	7.9	9.8
10-Döv. Gel/Döv. Gid	64.4	92.8	92.7	94.5	81.7	105.1	91.3	76.5	84.0	95.3	90.3

Kaynak:<http://www.treasury.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/6-1-Dev.htm><http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/tablo16.xls>,<http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>,

Derdiook, a.g.e., s.99,

3.2.7. Türkiye'nin Dış Borçlarında Artışa Yol Açan Çeşitli Faktörler

1980 yılı ile 1999 yılları arasında Türkiye'nin dış borç stokunda toplam 88.671 milyar dolar artış olmuştur. Dış borçlarımız, bu dönem içerisinde yaklaşık 7.6 kat artarak, 1999 yılı itibariyle 102.110 milyar dolar olmuştur. Bu bölümde, Türkiye'nin dış borçlarında artışa yol açan faktörler incelenecektir.

Teorik olarak, ödemeler dengesinin cari işlemler açığı ile altın dışı rezerv artışı, dış borcu doğuran nedenlerin başında yer almaktadır. Buna, dışarıya açılan döviz kredileri ile çarpraz kur farklarının da eklenmesi durumunda, normal olarak toplam dış borca ulaşılması gerekmektedir. Ancak bunların dışında FMS kredilerinin refinansmanı, diğer borç ayarlamaları, Dünya Bankası havuz farkları ve OECD faiz ertelemeleri kaleminin de artışı ve eksisi ile tabloya ilave edilmesi gerekmektedir. Bütün bu işlemlerin dışında, ödemeler dengesindeki açıklanamayan bazı işlemleri içermesinden dolayı, net hata ve noksan bölümünün de dikkate alınması gerekmektedir²⁵⁵.

1980-1999 döneminde Türkiye'nin dış borçlardaki 88.67 milyar dolarlık artışın 19.2 milyar dolar dışındaki kısmı açıklanır hale gelmektedir. Özetle, Tablo-21'de de görüldüğü gibi, 88.67 milyar dolarlık dış borç artışının;

% 27.4'ünün Cari İşlemler Dengesi,

% 36.5'inin Altın hariç rezerv birikimi,

% 4.2'sinin Verilen krediler,

% 7'sinin Dünya Bankası havuz farkları ve çarpraz kur farkları,

% 3.9'unun FMS Refinansmanı ve OECD faiz ertelemeleri dahil borç ayarlamaları%21.7'sinin de başka faktörlerden kaynaklandığı görülmektedir. Buna karşılık Net hata ve noksan kaleminin dış borç artışına ters yönde, % 0.6'lık bir etkisi olmuştur.

²⁵⁵ Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.57

Tablo-21
Dış Borç Artışının Nedenleri (Milyon \$)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
I-DIŞ BORÇ ARTIŞI	2.295	883	1.231	956	2.009	4.837	6.546	8.120	396	1.029	7.284	1.464	5.103	11.764	-1.755	7.677
II- NEDENLERİ	6.365	2.739	581	2.951	2.282	3.344	6.759	7.901	-684	2.172	7.364	2.449	1.386	6.432	2.312	12.934
1-Cari İş. Dengesi	3.408	1.936	952	1.923	1.439	1.013	1.465	806	-1.596	-961	2.625	-250	974	6.433	-2.631	2.339
2- Altın Dışı Rezerv Artışı	513	263	302	226	1.001	-484	572	773	1.269	2.731	1.984	817	3.000	2.514	-1.165	7.451
-Merkez Bankası	419	-149	152	174	-14	-219	348	351	589	2.524	1.141	-1.054	1.198	97	899	5.279
-Ticari Bankalar	94	412	150	52	1.015	-265	224	422	680	207	843	1.871	1.802	2.417	-2.064	2.172
3-Verilen Krediler	0	0	0	105	573	296	253	842	607	-390	-156	811	327	289	38	-1.101
4-Kur Farkları	0	-684	-464	-857	-1.200	2.751	3.654	4.924	-2.223	-307	3.123	144	-	-536	4.301	1.970
5-OECD Faiz Ertelemesi	0	720	100	69	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6-FMS Refinansmanı ve Borç Ayarlamaları	0	-145	-234	1.076	0	0	0	0	1.503	403	0	0	0	0	0	0
7-Dünya Bankası Pool Farkı	0	0	0	0	0	605	333	1.062	-659	-275	266	-21	-342	-46	NA	NA
8-Ödemeler. Dengesi. Net Hata ve Noksan	1.434	649	-75	409	469	-837	-118	-506	515	971	-468	948	-	-2.222	1.769	2.275
III- FARK(I-II)	-3.060	-1.846	650	-1.996	-273	1.493	387	219	980	-1.143	-80	-995	3.717	5.332	-4.067	-5.267

Kaynak: Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.80

(NA): Dünya Bankası Havuz Sisteminden Kaynaklanan Değerleme Faktörü elde mevcut olmadığından ilave edilmemiştir.

Tablo-21/B

Dış Borç Artışının Nedenleri (Devamı)

(Milyon \$)	1996	1997	1998	1999	TOPLAM
I- DIŞ BORÇ ARTIŞI	6.348	5.261	12.086	5.137	88.671
II- NEDENLERİ	-2.724	479	-1.232	7.168	69.468
1- Cari İşl. Dengesi	2.437	2.638	-1.984	1.364	24.330
2- Altın Dışı Rezerv Artışı	1.065	4.848	20	4.629	32.329
- Merkez Bankası	3.882	2.425	1.023	3.456	22.521
- Ticari Bankalar	-2.817	2.423	-1.003	1.173	9.808
3- Verilen Krediler	125	358	261	453	3.691
4- Kur Farkları	-4.570	-4.610	2.456	-1.177	5.312
5- OECD Faiz Ertelemesi	0	0	0	0	889
6-FMS Refin. ve Borç Ayarl.	0	0	0	0	2.603
7- Dün. Bankası Pool Farkı	NA	NA	NA	NA	913
8-Öd. Den. Net Hata ve Nok	-1.781	-2.755	-1.985	1.899	-599
III- FARK (I-II)	9.072	4.782	13.318	-2.031	19.203

Kaynak: Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.81

NA:Dünya Bankası Havuz Sisteminden kaynaklanan Değerleme Faktörü elde olmadığından ilava edilmemiştir.

3.2.7.1. Cari İşlemler Açığı

1980 sonrası dönem "24 Ocak Kararları" ile somutlaşmaktadır. İthalatın liberasyonu, ihracatın teşvik edilmesi ve kambiyo kurundaki düzenlemeler, 1980 sonrasında gerçekleşen temel değişiklikler arasında yer almıştır.

İthalatın liberasyonu ile birlikte, ithalat bileşimi içerisinde ara ve hammadde ithalatı önemli ölçüde artış göstermiştir. Diğer taraftan, ihracatı teşvik politikasının geniş bir şekilde uygulanması, kamu ve özel kesimin sanayi için kaynak sıkıntısı çekmesine yol açmıştır. Bütün bunlar, dış borçları olumsuz yönde etkilemiştir. Özetleyecek olursak, Türkiye cari işlemler açıklarını kapatmak için dış borç almaktadır²⁵⁶.

²⁵⁶ Turgay Berksoy, "Türkiye'nin Son On Yıllık Dış Borç Gelişimi", Banka ve Ekonomik Yorumlar, (Ocak 1990), s.33

Tablo 21'in üçüncü satırından da görülebileceği gibi, Türkiye'nin 1980-2000 yılları arasındaki cari işlemler dengesi 1988, 1989, 1991, 1994 ve 1998 yılları dışında sürekli açık vermiştir. Türkiye bu dönemde toplam olarak 24.330 milyon dolarlık cari işlemler açığıyla karşılaşmıştır.

Tablo 21'in ikinci satırında ise Türkiye'nin 1980-2000 yılları arasındaki dış borç artışı görülmektedir. Türkiye'nin bu dönemdeki dış borç artışı 88.671 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki cari işlemler açığını, toplam dış borç artışına oranladığımızda, elde edilen rakam bize cari işlemler açığının dış borç artışındaki payını gösterecektir. Dolayısıyla incelenen dönemde gerçekleşen toplam 88.761 milyon dolarlık dış borç artışının, % 27.4'ü cari işlemler açığından kaynaklanmıştır. Daha ileriki bölümlerde bu konu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır.

3.2.7.2. Dış Borçlarda Yapılan Ayarlamalar

Bu dönemde, Türkiye'nin dış borçlarında bazı düzenlemeler yapma gereği duyulmuş ve bu düzenlemeler sonucu dış borçlarda artışlar ortaya çıkmıştır. Dış borçlarda artışa yol açan bu düzenlemeler, aşağıda çeşitli başlıklar altında ele alınacaktır.

3.2.7.2.1 Garantisiz Ticari Borçlarla İlgili Ayarlama

Türkiye 1970'li yıllarındaki zor dönemlerinde normal yollardan yapılan ithalattaki tıkanıklıklar nedeniyle, bir kısım ithalatını mal karşılığında gerçekleştirmiş, ancak bedelleri ödenememiştir. Bedelleri ödenemeyen bu borçların garanti edilmemiş olan kısmı Türk yetkililerine bırakılmıştır. Tutarı 1979 yıl sonuna kadar 1.4 milyar dolar olarak tahmin edilen bu bedeller, 24 Ocak 1980 Kararları içinde yayınlanan bir kararname çerçevesinde ödeme planına alınmış ve borç özsermaye değişim programı ile alacaklılara ödenmiştir.

1979 yılı sonu itibariyle dış borç rakamlarında 1.4 milyar dolar olarak yer alan bu borçlar, 1980 yılında 600, 1981 yılında 200 ve 1982 yılında da 250 milyon dolar olarak Türk Lirası ödemelerle azaltılmıştır. Buna bağlı olarak dış borç stoklarında da bu miktarlar kadar azaltma yapılarak, düzenleme gerçekleştirilmiştir²⁵⁷.

3.2.7.2.2. Dış Borç Stoklarında 1984 Yılında Yapılan Ayarlamalar

1978, 1979 ve 1980 yıllarında yapılan dış borç ertelemeleri nedeniyle serilerde sapmalar meydana gelmiştir. Bu sapmaların yıl yıl düzeltilmesi mümkün olmadığından dolayı düzeltmelerin tek bir yılda yoğunlaştırılması gerekmiştir.

Daha önceki yıllarda kullanımı yapılan 725 milyon dolar, 1984 yılında orta ve uzun vadeli borçlara tek kalem olarak eklenmiştir. Aynı şekilde, daha önceki yıllardaki ertelemeler nedeniyle borç stokundan çıkarılan 600 milyon dolarlık kısmın doğrulanması, 1984 yılında tamamlanmış ve bu miktar borç stokuna dahil edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, 1984 yılında orta ve uzun vadeli borçlarda meydana gelen 1.585 milyar dolarlık artışın 1.325 milyar dolarlık kısmı eski yıllardan devretmiştir. Bu konu 1986 yılı bütçe gerekçesinde sayfa 107'de açıklanmıştır²⁵⁸.

3.2.7.2.3. Dünya Bankası Havuz Sistemi Nedeniyle Yapılan Ayarlama

Dünya Bankası üye ülkelere borç verirken genelde, uluslararası para piyasalarını kullanmaktadır. Banka, kendi kredi kaynaklarının yetersiz olmasından dolayı daha çok Avrupa ve Japon piyasalarından borçlanmakta ve

²⁵⁷ Gazi Erçel, "Türkiye' nin Dış Borç Birikiminin Kaynakları", Maliye Yazıları, Sayı 36 (Temmuz- Eylül 1992), s.8

²⁵⁸ Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, s.54

kredibilitesinin yüksek olmasından dolayı uygun olarak sağladığı bu fonların üzerine belirli bir oran ekleyerek üye ülkelere kredi olarak aktarmaktadır.

Banka kredi verirken, anlaşmalarını ABD doları bazında yapmakla beraber, borçlanmalarını başka ülkelerden ve başka para birimleriyle gerçekleştirebilmektedir. Dolar dışı para birimleriyle sağladığı bu fonları, anlaşmada yer alan hükümlere göre ödeme günü ABD dolarına çevirerek kredi vermekte, geri ödemelerde ise bu ülkelerden ödemenin yapıldığı para cinslerini talep etmektedir. Banka bu şekilde kendisini kur riskinden korumakta ve riski borç alan ülkelere bırakmaktadır.

Böyle bir sistem nedeniyle, Türkiye'nin borç bakiyelerinin yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Bir anlamda kur farkı olan Dünya Bankası Pool farkları, ülkemizin borç stoklarında bazı yıllar artmaya bazı yıllarda da azalmaya yol açmaktadır²⁵⁹. Bu kur farkları nedeniyle, 1980-1993 yılları arasında Türkiye'nin dış borç stokunda 913 milyon dolarlık bir artış ortaya çıkmıştır. 1993 yılından sonraki veriler elde mevcut olmadığından hesaplamaya dahil edilmemiştir.

3.2.7.2.4. FMS Kredilerinin Refinansmanı

Bilindiği gibi, askeri borçların dış borç verileri arasına alınıp alınmaması zaman zaman tartışılan bir konudur. Genelde alınmaması yönünde ileri sürülen görüşler daha fazla ağırlık kazanmaktadır. Geçmişte Türkiye de, askeri harcamalarının bir kısmını alınan bu kredilerle finanse etmiştir.

" Foreign Military Sales " diye adlandırılan kredileme yönteminde, ABD hükümeti askeri amaçlarla ve bazı kurumlar aracılığıyla uluslararası piyasalardan borçlandığı fonları, üzerine bir fark ilave ederek ilgili ülkelere aktarmakta idi. Bu kredilerin maliyeti, özellikle 1980'lerin başında çok yüksekti.

²⁵⁹ Erçel, a.g.m., s.9

Bazı kredilerde, faiz maliyetleri % 18 gibi çok yüksek oranlara çıkıyordu. Ancak, daha sonraki yıllarda bu kredilerin faizlerinde düşüşler meydana geldi. Buna bağlı olarak, daha önceleri yüksek faizle alınmış bu borçların bir bölümünün, uluslararası piyasalardan düşük faizle borçlanması suretiyle azaltılması gündeme getirildi.

Türkiye de bu yöntemle 1988 yılında 1.503 milyon dolar, 1989 yılında ise 403 milyon dolar olmak üzere, % 90'ı ABD hükümeti garantisi ile borçlandı. Bu borçlanmalar Türkiye'nin dış borç yükünde değişmeye yol açmadı, ancak ticari borç niteliği aldığı için dış borç tablolarında gösterilmeye başlandı²⁶⁰.

3.2.7.2.5. OECD Faiz Ertelemeleri

OECD faiz ertelemeleri kalemi ise 1980-1981 yıllarında Türkiye'nin bazı borçlarını erteleyen Paris Kulübü'nün, faiz borçlarının ertelemesinde uyguladığı yöntem nedeniyle ilave edilen tutarlardır. 1980-1983 yılları arasında yıllık olarak verilen miktarlar borç rakamlarına da eklenmiştir. Bu nedenle bu kalem, bir açıklama kalemi olarak tablolarda yer almaktadır²⁶¹.

3.2.7.3. Kur Farkları Nedeniyle Ortaya Çıkan Artış

Dış borç rakamları üzerinde etkili olan bir diğer faktör de kur hareketleridir. Bilindiği gibi, ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin rakamsal olarak diğer ülkelerle karşılaştırılmasında, global ölçekte genel kabul gören bir rezerv para olmasından dolayı, çoğunlukla ABD Doları kullanılmaktadır. Türkiye'nin dış borç stok rakamları da yine ABD Doları cinsinden hesaplanmaktadır. Çeşitli kaynaklardan çeşitli para birimleri cinsinden alınan borçlar önce ABD Doları'na çevrilmekte, daha sonra dış borç rakamlarına dahil edilmektedir.

²⁶⁰ Erçel, a.g.m., s.10

²⁶¹ Erçel, a.g.m., s.11

Bu açıklamalar ışığında, dış borç stok rakamlarının ABD Doları cinsinden takip edilmesi çerçevesinde, ABD Doları değerinin diğer para birimleri karşısında artması veya azalmasına bağlı olarak dış borç stoku da artacak veya azalacaktır. ABD Dolarının diğer para birimleri karşısında değer kaybetmesi Türkiye'nin dış borç stokunu arttıracaktır. Tersine ABD Doları'nın diğer para birimleri karşısında değer kazanması ise ülkenin dış borç stoku rakamları üzerinde azaltıcı etkide bulunacaktır²⁶².

ABD Doları ile ifade edilen dış borç toplamını etkileyen diğer bir faktör de dış borç döviz kompozisyonudur²⁶³. Dış borç döviz kompozisyonunun bilinmesiyle kur etkisinin tam olarak görülebilmesi mümkün olmaktadır. Türkiye'nin dış borçlarının döviz kompozisyonunda ortaya çıkan değişiklikler, Tablo-22'den izlenebilir.

Tablodan da görüldüğü gibi, 1987 yılından itibaren ABD Dolar cinsinden yapılan borçlanmalarda sürekli artış olmuştur. Japon Yeni ve diğer para birimleri cinsinden yapılan borçlanmalarda azalma 1996 yılından sonra görülürken, Alman Markı cinsinden yapılan borçlanmalarda bu durum 1998 yılından sonra sözkonusu olmuştur.

Tablo-22

Dış Borç Stokunun Döviz Kompozisyonu (%)

	1987	1990	1996	1997	1998	1999	2000
A. Doları	31.2	37.5	38.41	50.07	53.75	54.61	56.16
Alman Markı	32.0	34.0	20.30	24.43	25.38	18.00	12.51
Euro	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	8.54	11.38
Japon Yeni	13.4	13.6	21.32	15.27	11.70	10.70	9.20
Diğer	14.0	8.4	19.97	10.23	9.17	8.14	10.75

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>

İTO, Ekonomik Rapor, Yayın No: 1992-30, s.131

²⁶² "Kur Değişmelerinin Yaratabileceği Etkiler", Euro'nun Dış Borçlar Üzerine Etkileri, <http://www.hazine.gov.tr/yayin/eurorapor/er-b6.html> (23.01.2001)

²⁶³ İTO Ekonomik Rapor, Yayın No:1992-30, s.131

Euro, 1999 yılı başından itibaren kaydi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Euro'nun alt para birimlerinin tamamen tedavülden kalkacağı tarih ise 1 Temmuz 2002 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla bu tarihten itibaren yönetilecek kur risklerinin sayısı azalacak ve dış borç stoğumuzun kur riskinden kaynaklanan volatilitesi üç ana döviz birimi ABD Doları, Euro ve Yen çerçevesinde ele alınacaktır²⁶⁴.

2000 yılı itibariyle Türkiye'nin dış borçlarının döviz kompozisyonuna bakıldığında, dış borçların yarısından fazlasının dolar cinsinden yapılmış olduğu görülmektedir. Bu yıldaki dış borçların % 56.16'sı ABD dolarından oluşurken, % 12.51'i Alman Markı, % 11.38'i Euro, % 9.20'si Japon Yen'i ve % 10.75'i de diğer para birimlerinden oluşmaktadır.

Şimdi, Türkiye'nin dış borçlarının döviz kompozisyonu ve döviz kurlarında ortaya çıkan değişimler nedeniyle, dış borç stokunda meydana gelen değişimleri inceleyelim. Tablo 21'in sekizinci satırı bize, 1980 sonrasında Türkiye'nin dış borç stokunda kur farkı dolayısıyla dış borç stokumuzda ortaya çıkan artış veya azalışları göstermektedir. Tabloya baktığımızda, Türkiye'nin dış borç stokunun 1981, 1982, 1983, 1984, 1988, 1989, 1992, 1993, 1996, 1997 ve 1999 yıllarında, dış borçların döviz kompozisyonu ve döviz kurlarında meydana gelen değişimler nedeniyle azaldığı, diğer yıllarda ise arttığı görülmektedir.

Kur artış ve azalışlarını 1980-1999 döneminin bütünü açısından değerlendirecek olursak, Türkiye'nin bu dönemdeki dış borçlarının kur artışları nedeniyle toplam 5.312 milyon dolar artış gösterdiği görülmektedir. Bu dönemdeki dış borç stokunda ise toplam 88.671 milyon dolar artış olmuştur. Bu rakamları oranladığımızda, bu dönemde meydana gelen dış borç artışının % 6'sının kur etkisinden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.

²⁶⁴ <http://www.hazine.gov.tr/yayin/eurorapor/er-b6.html>

3.2.7.4.1980 Öncesi Dönemde Yapılan Dış Borç Ertelemeleri

Türkiye ekonomisi uluslararası para piyasalarından ciddi boyutlarda borçlanmaya 1973-1974 petrol krizi ile birlikte başlamıştır. Yaşanan petrol krizleri sonucu petrol fiyatlarında önemli ölçülerde artışlar olmuştur. Özellikle 1973 ve 1978 yıllarında yaşanan petrol şokları, petrol ithal eden ülkeler için önemli ölçüde bir kısa vadeli borç yığılmasına neden olmuştur. 1974 yılında yaklaşık 3 milyar dolar düzeyinde olan dış borç miktarı, özellikle 1975-1977 döneminde olağanüstü boyutlarda artmış ve 1980 yılında 15.7 milyar dolar olmuştur.

1973-1979 döneminde kısa vadeli borçlarındaki yüksek boyutlu artışlar dikkat çekici olmuştur. Çoğunluğunu özel kaynaklı borçların oluşturduğu kısa vadeli borçların önemli bir payını, ticari banka borçları ile birlikte DÇM oluşturmuştur. Hükümetler bu dönemde bütçe açığını kısa vadeli DÇM türü borçlanma ile kapatmaya çalışmıştır²⁶⁵. Özel kesimin finansman ihtiyacı da DÇM uygulamalarıyla karşılanmaya çalışılmıştır.

Bunlara ülkede uygulanan yanlış politikalar da eklenince Türkiye, Merkez Bankası rezervlerinin yetersizliği nedeniyle, giderek artan dış borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmiştir. Nitekim, 1978 ve 1979 yıllarında dış borç erteleme yoluna gidilmiştir. Özellikle kısa vadeli ticari borçlar, devlet borcuna dönüştürülmek suretiyle ertelenmiştir. 1978 yılı sonu itibariyle toplam dış borç miktarı 13.925 milyar dolar iken, bunun %52'si kısa vadeli borçlardan oluşmaktaydı. Ertelenen kısa vadeli ticari borç miktarı 1.2 milyar dolar olmuştur. Ayrıca, 1979 yılında 2.2 milyar dolar olan DÇM borcu da Merkez Bankası borcuna dönüştürülerek 3 yılı ödemesiz olmak üzere 7 yıl ertelenmiştir. Ertelenen bu borç 1989 yılında tamamen ödenmiştir²⁶⁶.

²⁶⁵ Öniş, a.g.e., s.76

²⁶⁶ Berksoy, a.g.m., s.31

3.2.7.5. 32 Sayılı Kararname ve Sıcak Para Girişi

Dışarıdan kaynak elde etmenin yollarından biriside sıcak para olarak nitelendirilen kısa vadeli yabancı sermaye girişleridir. Gelişmekte olan ülkelere yönelen ve son yıllarda hacimce artan kısa vadeli sermaye hareketlerinin, kaynak kullanımında etkinlik ve verimlilik artışının temel koşulu olan istikrar ortamına katkı sağlamadığı, tersine istikrarsızlığı arttırdığı öne sürülmektedir²⁶⁷. Kısa vadeli sermaye hareketleri spekülatif, sürekliliği düşük ve kolayca ters yöne çevrilebilir olduklarından sıcak para hareketleri niteliği taşımaktadırlar²⁶⁸.

“Sıcak para”, yüksek faiz - düşük kur nedeniyle Türkiye'ye döviz getirip bunu Türk Lirasına çeviren, daha sonra da yüksek faizli hazine bonosu, devlet tahvili gibi menkul kıymet satın alan uluslararası sermayenin getirdiği döviz şeklinde tanımlanmaktadır²⁶⁹. Sıcak paranın temelinde, döviz kurlarının enflasyonun altında tutulması politikası yatmaktadır.

Eğer bir ülkede yüksek faiz-düşük kur politikası izleniyorsa, faiz ve kur arasındaki bu marjdan yararlanmak amacıyla o ülkeye olan sıcak para girişleri hızlanır. Yabancı para sahipleri, dövizlerini bozdurarak yüksek faizli repo veya kamu iç borçlanma senetlerine yatırmaları sayesinde, dönem sonunda döviz bazında çok yüksek getiri elde etmektedirler. Bu işlemlerle, yabancı para sahipleri yıllık faiz oranlarını % 30'un üzerine çıkarabilmektedirler. Dünya bankalarınınca ödenen orandan 5-6 kat daha büyük olan bu faiz oranının yükü, esasen o ülke ekonomisinin üzerine binmekte ve ekonomiyi daha da bozmaktadır²⁷⁰.

²⁶⁷ Taner Berksoy ve Burak Saltoğlu, **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**, İstanbul: İTO Yayın No:1998-58, 1998, s.35

²⁶⁸ Nurdan Aslan, “Kalkınmakta Olan Ülkelerde Sermaye Akımları”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Aralık 1995), s.45

²⁶⁹ Sadi Uzunoğlu, Kerem Alkin ve Can Fuat Gürlesel, **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik etkileri ve Türkiye**, İstanbul: İMKB Araştırma Yayınları No:6, 1995, s.126

²⁷⁰ İnce, a.g.e., s.167

Yüksek getiri peşinde koşan sıcak paranın yatırımları finanse edici özelliği pek bulunmamakta ve yöneldiği ülkeye kısa vadeli çözüm getirmektedir. Bütün bu olumsuzluklarına rağmen ülke ekonomileri, kısa süre içerisinde ortaya çıkardıkları olumlu sonuçlardan dolayı sıcak paradan memnun olmaktadır²⁷¹.

Tasarruf düzeyi düşük olan ülkeler daha fazla yatırım yapıp, yüksek oranda bir büyüme hızı gerçekleştirebilmek için sıcak para girişine göz yummakta ve yaşadıkları sorunları sıcak para girişiyle aşmaya çalışmaktadırlar. Özellikle kamu kesimi finansman açığı büyük olan ülkeler, bu açığı kapatmak için iç borçlanma yoluna gitmektedirler. İç borçlanmaya gidilmesi sonucu faiz hadlerinin yükselmesi, spekülâtif kar peşinde koşan yatırımcıların bu ülkeye yönelik portföy yatırımlarını cazip hale getirmekte ve böylece sıcak para trafiği hızlanmaktadır²⁷².

Sıcak paranın ekonomiye girişi, ülkede kısa bir süre için döviz sıkıntısını hafifletmekte ve döviz sorunu çözülmektedir. Merkez Bankası iç piyasada sürekli döviz bulabilmekte ve bu sayede döviz fiyatlarının fazla yükselmesi önlenmektedir. Diğer taraftan Merkez Bankası'nın döviz rezervleri artmakta ve cari işlemler dengesinin açık vermesi önlenmektedir²⁷³. Döviz rezervlerinin yükselmesi ve ulusal paranın değerlenmesi sonucunda enflasyonu düşürmek mümkün olmaktadır. Diğer taraftan, dış borç geri ödemeleri zamanında yapılabilmekte ve olası gecikmelerin önüne geçilebilmektedir. Sonuçta ekonomide yapay bir refah sağlanmış olmaktadır.

Ancak sıcak paranın ekonomide oluşturduğu rahatlatıcı etki kısa sürmekte ve paralar daha sonra tekrar döviz olarak yurt dışına kaçmaktadır. İzlenen bu finansman yöntemi sonucu ulusal paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması, ihracatın gerilemesi ve ithalatın artması sonucunu doğurmaktadır.

²⁷¹ Suat Oktar, "Uluslararası Sermaye Akışı ve Sıcak Para", Banka ve Ekonomik Yorumlar, (Kasım 1995), s.9

²⁷² Oktar, "Uluslararası Sermaye Akışı ve Sıcak Para", s.10

²⁷³ Ince, a.g.e., s.168

Cari işlemler dengesinin açık vermesi ve buradan ödemeler dengesinin bozulması, devalüasyon beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir risk faktörünün ortaya çıkması da sürecin tersine işlemesine neden olmaktadır. Yatırım amaçlı olmayan bu sıcak paranın geri dönmesiyle birlikte ülkede oluşan geçici refah ortamı yerini büyük sıkıntılara bırakmaktadır. Finansman sorunu yeniden gündeme gelmekte ve ekonomide daralmalar ortaya çıkmaktadır²⁷⁴.

Bilindiği gibi Türkiye, 1980 yılında "24 Ocak Kararları" adıyla bilinen bir ekonomik istikrar programı benimsemiş ve bu program, ticaret ve sermaye hareketlerinde liberasyona geçişi mümkün kılmıştır. 24 Ocak 1980 Kararlarıyla ithal ikame politikası terkedilerek ihracatın özendirilmesine dayanan bir stratejiye geçilmiş ve ülkede liberal ekonomi politikaları izlenmeye başlanmıştır²⁷⁵.

Bu temel strateji doğrultusunda 1980'li yılların başındaki ihracatta liberalleşme girişimini, 1984 yılında yerli girişimcilerin, yabancı para ile ulusal bankalarda döviz hesabı açmalarına imkan tanıyan sermaye hareketlerinde liberalleşme süreci izlemiştir. Sermaye hareketlerinde liberalleşme süreci 1989 yılında 32 Sayılı Karar'ın yürürlüğe girmesiyle tamamlanmıştır²⁷⁶.

Finans sektörü reformunun temelini oluşturan 32 Sayılı Karar ve bu kararda değişiklik yapan 25.12.1990 tarihli ek karar ile ülke sermaye piyasasının, dünya piyasaları ile entegrasyonu amaçlanmıştır. Türkiye'de sermaye piyasalarının serbestleşmesi, sadece sermaye hesabı bilançosunun serbestleşmesini değil, tüm tüm finansal piyasaların serbestleşmesini içeren bir kapsamda olmuştur. Türkiye bu konuda parasını konvertibil kılan bir çok ülkeye göre daha ileri bir düzeyde liberasyona gitmiştir²⁷⁷.

²⁷⁴ Oktar, "Uluslararası Sermaye Akışı ve Sıcak Para", s.10

²⁷⁵ Aslan, **Uluslararası Özel Sermaye Akımları**, s.104

²⁷⁶ Ahmet Ulusoy, Birol Karakurt, "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Etkileri", **Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar**, (Ocak 2001), s.46

²⁷⁷ Aslan, **Uluslararası Özel Sermaye Akımları**, s.105

Bu karar ile Türkiye'de, gerek konvertibiliteye geçiş, gerekse sermaye hareketleri konusunda uygun bir ortam oluşturulmuştur. 32 Sayılı Karar'la Türkiye'de yerleşik kişilerin²⁷⁸;

- Sınırsız miktarda döviz elde tutma ve dışarı transfer hakkı,

- Yabancı borsalarda kote edilen menkul değerleri, devlet tahvili ve hazine bonolarını satın almak için döviz yurt dışına transfer hakkı ya da yurt dışında sermaye şirketlerine iştirak etmek, satın almak veya kurmak için döviz transferi hakkı,

- Yurt dışında mevduat tutma amacıyla döviz transfer etme yada yurt dışından borçlanabilme hakkı yasallaştırıldı. Aynı şekilde, yurt dışında yerleşik kişilerde benzer işlemler için Türkiye'de aynı haklardan yararlanabiliyordu.

Mali piyasaların bu boyutla serbestleşmesi ile artık hükümetin döviz fiyatını, faiz haddini, para miktarını belirlemedeki gücü, yerini uluslararası mali piyasalarla Türkiye arasındaki karşılıklı fon akımlarının belirlenmesine bırakmıştır²⁷⁹. İç tasarrufların yerini zamanla düşük kur yüksek faiz politikası ile çekilen sıcak para almıştır. Ülkede makroekonomik istikrarsızlık çok büyük boyutlara ulaşmıştır.

Türkiye kısa vadeli sermaye girişlerinin kolayca sermaye kaçışına dönüşebileceği olgusunu 1989 yılını izleyen dönemde yaşamıştır²⁸⁰. 1989'dan başlayarak uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği ve böylelikle TL'nin tam konvertibilitesine geçildiği bir ortamda kamu açıklarının artışı, iç borçlanmayı ve bu arada iç borçlanma faiz oranlarının artışını da beraberinde

²⁷⁸ Gülten Kazgan, *Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri*, 2. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995, ss.206-207

²⁷⁹ Kazgan, a.g.e., s.207

²⁸⁰ Okan Aktan, "Uluslararası Finansman:Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Geçmişi ve Geleceği", *İşletme ve Finans*, Sayı 87(Haziran 1993), s.50

getirmiştir. Bu ise, yurt dışından kısa vadeli spekülâtif sermayenin ÷lkeye girişini hızlandırmıştır²⁸¹.

Ayrıca Türkiye'de konvertibiliteye enflasyonun sürdüğü bir ortamda geçilmiş ve bundan dolayı sermayenin dışarı kaçmaması için yüksek faiz oranı, düşük kur politikası izlenmeye başlanmıştır. Yüksek faiz düşük kur politikası ile sıcak paraya, uluslararası sermaye piyasalarından daha yüksek getiri elde etme olanağı tanınmıştır. Sonuçta ÷lke yatırımlara dönüşmeyen, yüksek karlar elde edip kısa sürede yurt dışına kaçan spekülâtif bir sermaye akımına uğramıştır²⁸².

Tablo 23'te, sıcak paranın ölçülmesinde en önemli göstergelerden sayılan kısa vadeli sermaye hareketlerindeki gelişmeler gör÷lmektedir. Tabloya baktığımızda, Türkiye'ye yönelik kısa vadeli sermaye girişinin, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1989 yılı sonrasında daha fazla hızlanmış olduğunu ve hacimce büyümüş olduğunu görmekteğiz. Bu dönemde yıllık ortalama 1.4 milyar dolar sermaye girişi olmuştur.

Tablo-23

Türkiye'ye Yönelik Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ve Portföy

Yatırımları(Milyon\$)

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Kısa Vad. S. H	-2	121	98	798	-652	1.479	812	50	-2281	-584
Portföy Yat.	0	0	0	0	0	0	146	282	1.178	1.386
Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Kısa Vad. S. H	3.000	-3020	1.396	3.054	-5127	2.305	5.945	1.761	2.601	759
Portföy Yat.	547	623	2.411	3.917	1.158	237	570	1.634	-6711	3.429

Kaynak:<http://www.treasury.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/6-1.htm>,
<http://www.treasury.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/6-1-Dev.htm>

²⁸¹ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, Türkiye Ekonomisi, 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996, s.443

²⁸² Kepenek, a.g.e., s.475

1991 ve 1994 yılları, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1989 yılı sonrasında, sermaye çıkışının yaşandığı yıllar olmuştur. Sermaye çıkışının yaşandığı 1991 ve 1994 yıllarının her ikisinde özelliği olan yıllardır. 1991 yılındaki kısa vadeli sermaye çıkışı Körfez Savaşı nedeniyle ortaya çıkmıştır. 1994 yılı ise ekonomide krizin yaşandığı yıldır. Ekonomik krizin patlak verdiği 1994 yılında, yurt dışına kaçan kısa vadeli sermaye miktarı 5 milyar doları geçmiştir.

Krizin yaşandığı 1994 yılı öncesinde gerçekleşen sıcak para girişine bağlı olarak yüksek borçlanma, yüksek harcamalar, yüksek ithalat gibi şişkinlikler ortaya çıkmış ve ekonomideki dengesizlikler daha da pekişmiştir²⁸³. Ödemeler dengesi çok büyük açıklar vermiş ve hükümet artan harcamaları karşılamak için iç ve dış piyasalardan borçlanmaya ve TCMB avanslarını kullanmaya devam etmiştir. Serbest fonlar, yönedikleri piyasalarda dengeleri altüst etmiş ve faiz hadleri, döviz kurları ve borsa endeksi, bu fonların dolaşımı ile inip çıkmaya başlamıştır²⁸⁴. Sonuçta Aralık 1993 tarihinden itibaren kısa vadeli sermaye ülke dışına yönelmiştir.

Türkiye'de faizlerin yüksek, kur artışlarının yavaş ve borsasında manüpile edilebilir durumda olması nedeniyle sıcak para kendi ülkesinde % 5-6 kazanacakken, Türkiye'de dolar bazında % 40 dolaylarında kazanabilmekte ve hatta bu kazanç zaman zaman daha yüksek seviyelerde çıkabilmektedir²⁸⁵. Nitekim, 1993 yılı ortalarında ülkemizdeki sıcak para miktarının 4 milyar dolar olduğu tahmin edilmiştir. Bunun için ödenmesi gereken yıllık faizin 800 milyar dolar olduğu düşünülcek olursa, sıcak paranın ülkemize yüklediği maliyetin ne kadar yüksek düzeylerde olduğu daha iyi anlaşılmaktadır²⁸⁶.

²⁸³ Kepenek, a.g.e., s.475

²⁸⁴ Şahin, a.g.e., s.202

²⁸⁵ İnce, a.g.e., s.167

²⁸⁶ İnce, a.g.e., s.169

1997 yılında Asya ülkelerinde yaşanan kriz kısa vadeli sermaye hareketlerini olumsuz yönde etkilenmiştir. 1998 yılına gelindiğinde ise, yaşanan Asya ve Rusya finansal krizlerinin daraltıcı etkisine bir de mali milat uygulaması eklenmiştir. Vergiden ve mali milattan korkan yerli ve yabancı yatırımcılar fonlarını dışarıya çıkarmışlardır. Bunların sonucunda Türkiye'ye yönelik portföy yatırımlarında, GSMH'nin % 5.3'ü gibi oldukça yüksek bir seviyede bir çıkış yaşanmıştır²⁸⁷. 1999 yılı başından itibaren yeniden sermaye girişleri yaşanmaya başlanmıştır. Böylece, 1999 yılında gerçekleşen sermaye girişi büyük oranda portföy yatırımları olarak gerçekleşmiştir.

3.2.8. Dış Borçların Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi, gelişmekte olan ülkelerin dış borç almalarının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Hangi nedenle alınırsa alınsın, dış borçların ülke ekonomisi ve ülkenin mali yapısı üzerinde bir takım etkiler meydana getireceği kesindir. Dış borçların sözkonusu etkileri, ekonomik istikrarı da olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Esasen dış borçların ekonomi üzerindeki etkilerinin, ekonominin bütünü çerçevesinde birbirinden kesin çizgilerle ayrılması mümkün değildir. Böyle olmakla birlikte sektörel etkilerin değerlendirilebilmesi açısından bu etkiler çalışmamızda ayrı ayrı olarak ele alınacaktır. Sözkonusu etkileri şu başlıklar altında inceleyebiliriz²⁸⁸;

1. Dış Borçların Reel Ekonomi Üzerindeki Etkileri
2. Dış Borçların Kamu Ekonomisi Üzerindeki Etkileri
3. Dış Borçların Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

²⁸⁷ Ulusoy, "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Etkileri", s.56

²⁸⁸ M. Coşkun Cangöz, "Dış Borçların Makroekonomik Dengelerle Etkileşimi", Hazine Dergisi, Sayı 4 (Ekim 1996), s.1

3.2.8.1. Dış Borçların Reel Ekonomi Üzerindeki Etkileri

Türkiye'nin aldığı dış borçlar sürüklü artış göstermekle beraber kuşkusuz ekonomi üzerinde çeşitli etkiler meydana getirmekte, makro ekonomik büyüklüklerin gelişimini etkileyebilmektedir. Dış borçlar, dış ödemeler dengesinin iyileşmesine katkı sağlarken yurtiçi üretimde, yatırımlarda, istihdamda v.b. artış gerçekleştirebilmektedir. Dış borçlar kısa vadede ekonomide bir rahatlık sağlamakta, bu rahatlama dış borçların kullanıldıkları alanlara ve üretime katkılarına göre geçici veya nisbeten uzun olabilmektedir²⁸⁹.

Gelişmekte olan ülkeler öncelikle milli gelirlerinin artırılması ve kalkınmanın sürdürülebilmesi amacıyla dış borçlanmaya başvurmakta ve böylece reel ekonominin desteklenmesi sağlanmaktadır²⁹⁰. Bilindiği gibi, gelişmekte olan ülkelerin yurtiçi tasarrufları çoğunlukla hızlı kalkınma için gerekli olan yatırımları finanse edecek düzeyde bulunmamaktadır. Bu nedenle yurtiçi tasarruflarla hızlı kalkınma için gerekli olan yatırım arasındaki bu fark, dış borçlanma yoluyla kapatılmaya çalışılmaktadır²⁹¹. Yatırım ve tasarruf dengesizliği bütün ekonomi genelinde olabileceği gibi, sadece özel sektör veya kamu sektöründe de olabilmektedir.

Diğer bütün gelişmekte olan ülkeler açısından olduğu gibi, Türkiye açısından da tasarrufların yetersiz olması dış borç artışının en önemli nedenlerinden birisi olarak yıllardan bu yana süregelmiştir. Ülkemizin yatırım tasarruf dengesinin yıllar itibariyle incelenmesiyle bu durum daha açık bir şekilde görülebilmektedir. Tablo 24'ten, Türkiye'nin 1980-2000 yılları arasındaki yatırım tasarruf dengesinin GSMH'ya oranı, özel sektör ve kamu sektörü açısından ayrı ayrı izlenebilmektedir.

²⁸⁹ Kamil Tüğen, "Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri", Maliye Yazıları, (Mart-Nisan 1991), s.66

²⁹⁰ Cangöz, a.g.m., s.1

²⁹¹ Bülent Gedikli, "Türkiye'de Dış Borçlar Sorunu ve İktisadi Büyüme", Maliye Dergisi, Sayı 124 (Ocak-Nisan 1997), s.29

Tablo-24

Ekonominin Genel Dengesi İle İlgili Göstergeler (GSMH'ye Oranı)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Dış Tasarruf	4.9	2.6	1.4	3.1	2.3	1.5	1.9	1.8	-1.1	0.2	3.2	2.1	2.0	4.9	-1.5	3.2	4.9	3.8	0.8	2.8	3.6
Top. Yatırımlar	18.3	17.8	14.5	16.5	16.0	16.4	18.7	25.7	26.2	22.4	25.2	23.5	23.6	27.6	21.6	25.3	24.6	25.1	23.8	22.7	24.2
Kamu	9.3	10.4	7.8	8.3	8.0	9.0	10.3	10.3	8.5	7.4	8.6	7.6	6.8	7.3	3.6	3.8	5.3	6.3	6.5	6.2	7.1
Özel	9.0	7.4	6.7	8.1	8.0	7.4	8.5	15.4	17.7	15.0	16.3	15.8	16.8	20.3	18.0	21.5	19.3	18.8	17.3	16.5	17.1
Top. Tüketim	70.3	66.5	69.2	69.5	69.2	63.8	60.1	76.1	72.8	77.4	78.0	78.6	78.4	77.3	76.9	77.9	80.2	78.7	76.9	80.2	79.4
Kamu	10.3	8.7	7.4	8.4	7.5	6.7	6.8	7.0	6.7	8.0	10.0	11.2	12.2	12.3	10.7	9.6	9.8	10.7	11.1	13.0	12.7
Özel	60.0	57.8	61.7	61.0	61.7	57.1	53.3	69.1	66.0	69.4	68.0	67.5	66.2	65.0	66.3	68.4	70.4	68.0	65.9	67.2	66.7
Top. Yurtiçl Tas.	13.4	15.2	13.1	13.4	13.7	14.9	16.8	23.9	27.2	22.1	22.0	21.4	21.6	22.7	23.1	22.1	19.8	21.3	23.1	19.8	20.6
Kamu	4.5	7.4	6.9	6.5	6.0	7.7	8.1	6.6	6.8	4.7	3.4	0.7	-0.8	-2.7	-1.1	0.1	-1.7	0.8	-1.9	-6.4	-6.8
Özel	8.9	7.8	6.2	6.9	7.7	7.2	8.7	17.3	20.4	17.4	18.6	20.6	22.4	25.4	24.2	22.2	21.5	20.5	25.0	25.0	27.4
Kamu Tas-Yat Farkı	-4.8	-2.9	-0.9	-1.9	-2.0	-1.3	-2.1	-3.7	-1.6	-2.6	-5.2	-6.9	-7.6	-9.5	-4.7	-3.9	-7.0	-5.5	-8.5	-12.6	-13.9
Özel Tas-Yat Farkı	0.1	0.4	-0.5	-1.2	-3.2	-0.2	0.2	1.9	2.7	2.4	2.0	4.8	5.6	5.1	6.2	0.7	2.2	1.7	7.7	9.8	10.3
Yurtiçl Tas/Yatırım	73	85	90	81	86	91	90	93	104	99	87	91	92	82	107	87	80	85	97	87	85

Kaynak: www.treasury.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/1-1.htm

Tablodan görüldüğü üzere, toplam yurt içi tasarrufların toplam yatırımları karşılama oranı, 1980 ile 1988 yılları arasında, 1983 ile 1986 yılları hariç sürekli artış göstermiştir. 1980 yılında % 73 olan tasarrufların yatırımları karşılama oranı 1988 yılında %104 olmuştur.

1988 yılı sonrasında ise bu oran 1991, 1994, 1997 ve 1998 yılları dışında giderek düşmüştür. 1988 yılında %104 olan tasarrufların yatırımları karşılama oranı 1990 yılında % 87'ye gerilemiştir. Körfez savaşı neticesinde İraka ambargo uygulanmasının, özel yatırımların GSMH'ya oranının nisbi olarak azalmasına neden olması doğrultusunda, 1991 yılında tasarrufların yatırımları karşılama oranında bir artış olurken, 1992 ve 1993 yıllarında düşme görülmüştür. 1993 yılında % 81'e düşen bu oran, 1994 yılında yaşanan ekonomik krize bağlı olarak kamu yatırımlarında büyük bir azalma olmasının da etkisiyle % 107 olarak gerçekleşmiştir²⁹². Tasarrufların yatırımları karşılama oranı, 1996 yılında dönemin en düşük seviyesi olan % 80'e kadar düşerken, 2000 yılında tekrar % 85'e yükselmiştir.

Ayrıca Tablo 24'ten de izleneceği üzere, 1980 sonrasında kamu sektörü yatırım tasarruf dengesi sürekli açık vermiş ve bu açık 1990 yılı sonrasında çok büyük oranlara ulaşmıştır. 1990 yılı sonrasında ortaya çıkan bu durum, kamu yatırımlarındaki artıştan değil kamu tasarruflarındaki azalmadan kaynaklanmıştır.

Özel sektör yatırım tasarruf dengesi ise, 1982 ile 1985 yılları arasında açık verirken 1986 yılından sonra fazla vermiştir. Bu fazla yatırımlardaki durgunluk nedeniyle ortaya çıkmıştır. Özel sektör tasarruf fazlası, 1990 sonrasında kamu sektörünün vermiş olduğu tasarruf açığını kapatarak dış tasarruflara olumlu katkılar yapmıştır. Buradan kamu tüketiminin ve yatırımının büyük ölçüde özel sektör tasarrufları ve dış kaynaklarla finanse edildiği anlaşılmaktadır²⁹³.

²⁹² Cangöz, a.g.m., s.2

²⁹³ Cangöz, a.g.m., s.4

Yatırım tasarruf dengesinin, milli gelirin büyümesi üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Nitekim yurt dışından yurtiçi ekonomiye kaynak aktarmak suretiyle yatırımlar artırılıp büyüme hızlandırılabilir. İç tasarruflara ek yeni kaynak getiren dış borçlanma, ekonomik büyümeyi destekliyerek daha hızlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır²⁹⁴.

Borçlanılan yılda borç alan ülkede toplam harcama miktarını arttıran dış borçlar ister yatırıma ister tüketime yönelsin, sonuçta yatırım kapasitesini arttırmaya katkıda bulunacaktır. Dış borçların bütününe veya büyük bir bölümünün yatırımlara yönlendirilmesi durumunda, iç kaynaklardan esasen yatırıma gidecek kaynakların dış borçlanma nedeniyle aynı ölçüde azalması hariç, ülkedeki toplam yatırımlar ve buna bağlı olarak milli gelir artacaktır²⁹⁵.

Dış borçların tüketime yönelmesi durumunda da yine dolaylı da olsa yatırımlar artacaktır. Çünkü dış borçların daha çok tüketime yönelmesi, tüketime gidecek olan iç kaynakların tasarruf edilerek yatırıma yönlendirilmesi imkanını doğuracaktır. Buna karşılık, dış borç alan ülkenin daha önce yapacağı yatırımdan vazgeçerek tüketim oranını arttırması durumunda, dış borçların yatırımların büyümesine herhangi bir etkisi olmayacaktır²⁹⁶.

Dış borç alınması GSMH'da artışa yol açarken, tersine dış borç anapara ve faiz ödemeleri, ülkeden dışarıya bir kaynak aktarımı olacağından, GSMH'da bir azalma meydana getirecektir. Zira, dış borç anapara ve faiz ödemeleri ölçüsünde ülkedeki yatırım veya tüketim veya her ikisinde birden azaltma olacaktır²⁹⁷.

Dış borçlanmada önemli olan diğer bir konu da masnetme kapasitesidir. Masnetme kapasitesi, gelişmekte olan ülkelerde sağlanan dış borçların verimli

²⁹⁴ Muammer Şimşek, "Dış Yardımların Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkileri", *Cumhuriyet Üni. İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (Yıl 1996), s.69

²⁹⁵ Özhan Uluatam, *Kamu Maliyesi*, 5. Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1997, s.443

²⁹⁶ Uluatam, a.g.e., s.444

²⁹⁷ Uluatam, a.g.e., s.446

bir şekilde kullanılabilceği bir üst sınırı ifade etmektedir. Bu tezi savunanlara göre, ekonomik verimliliği arttırdığı sürece dış borçlanmaya gidilmelidir.

Borçlanmanın massetme kapasitenin üzerinde sürdürülmesi, ülke içi kaynakların dış ülkelere aktarılmasına neden olacaktır. Zira, dış borçlanma sonucu yapılan yatırım artışları "Azalan Verimler Kanununa" tabidir. Her yeni yatırımın üretim hacminde sağlayacağı artışlar giderek azalır ve bir noktadan sonra ödenmesi gereken anapara ve faizlerin altına düşebilir²⁹⁸.

Ayrıca ekonominin verimli olarak massedemeyeceği ölçüde bir dış borçlanma tüketim harcamalarının tasarruf aleyhine genişlemesine yol açabilecektir. Bu açıdan yatırım kapasitesini sınırlayan hammadde, aramalı ve yatırım malları ithalinin, döviz gelirleriyle finanse edilemeyen kısmı için dış borçlanmaya başvurulmalıdır²⁹⁹.

Türkiye ve gelişmekte olan ülkeler açısından dış borçların ekonomik büyümeye katkısı büyük önem taşımaktadır. Zira dış borçlanma yoluyla sağlanan kaynakların amacına uygun olarak ilgili yerlerde harcanmaması durumunda ülkede dış borç sorunuyla karşı karşıya kalınabilecektir.³⁰⁰

Herhangi bir dış borç sorunu yaşamadan alınan dış borçların zamanında geri ödenebilmesi ve ülkenin kredibilitésinin sağlanarak sürdürülebilmesi açısından alınan dış borçların verimli yatırımlarda kullanılması ve reel büyüme hızının dış borçlar için ödenen faiz oranından büyük tutulması gerekmektedir³⁰¹. Diğer bir ifadeyle dış borçlarla sağlanan sermayenin getirisini, bu borçlar için ödenen faiz oranından daha büyük olması durumunda dış borçların ekonominin büyümesi üzerindeki etkisi olumlu olacak, aksi durumda ise dış borçlanma

²⁹⁸ Erol, a.g.e., s.85

²⁹⁹ Gedikli, a.g.m., s.29

³⁰⁰ Duran Bülbül, "Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından Devlet Borçları", *Maliye Dergisi*, Sayı 88, (Kasım-Aralık 1988), s.61

³⁰¹ Gedikli, a.g.m., s.27

ekonomi için karlı ve yararlı bir olgu olmayacaktır³⁰².

Ülkenin döviz darlığını gidermesi ve yatırım malları ithali için gerekli döviz sağlaması dış borçlanmanın diğer etkileri arasındadır³⁰³. Dış borçlar, makina ve teçhizat ithalinde kullanıldığı ölçüde ülke ekonomisinin teknoloji seviyesini yükseltir. Çünkü her yeni makina yeni bir teknolojiyi temsil etmekte ve ithal edilen makina ile birlikte ülkeye bir takım teknik bilgilerde girmektedir³⁰⁴.

Dış borçlanmaya döviz kazandıracak veya döviz tasarrufu sağlayacak yatırımlar için başvurulmalıdır. Her ne kadar dış borçlanma ekonomik büyümeyi arttırsa bile, yeterli döviz bulunmadığı için dış borç stoku azaltılamayacak ve dış borç sorunu ortaya çıkabilecektir³⁰⁵. Dış borçlanma ile sağlanan sermaye birikimindeki artışın, ülkeye döviz kazandıracak yatırımlarda kullanılması durumunda, hem yeterli bir ekonomik büyüme ve hem de alınan borçların ödenmesi sağlanmış olacaktır. Dış borçların, sanayi kesiminin; hammadde, teçhizat ve yedek parça taleplerini karşılanması sonucunda, üretimdeki tıkanıklıkların aşılması kolaylaşır ve böylece ekonomik büyümenin devamlılığı sağlanmış olur³⁰⁶.

Dış borçların reel ekonomi üzerindeki etkisi, yurt dışından sağlanan bu fonların nasıl kullanıldığına bağlı olarak fiyatlar üzerinde de etki edecektir. Dış borçların doğrudan doğruya mal ve hizmet ithali için kullanılması, kısa vadede üretim artışına benzer bir etki yaparak, yurt içi toplam arzın artmasına yolaçacak ve fiyatlar düşebilecektir³⁰⁷. Diğer taraftan dış borcun verimsiz alanlara kayması veya doğrudan doğruya tüketim harcamalarında kullanılması durumunda enflasyonist etkilerin ortaya çıkması kaçınılmazdır.

³⁰² Gedikli, a.g.m., s.29

³⁰³ Atabek, a.g.m., s.42

³⁰⁴ Vural Savaş, *Kalkınma Ekonomisi*, 3. Baskı, İstanbul: AR Yayınları, 1982, s.89

³⁰⁵ Gedikli, a.g.m., ss., 31-32

³⁰⁶ Ahmet Ulusoy, "Türkiye'de Dış Borçların İktisadi Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkisi", s.47

³⁰⁷ Cangöz, a.g.m., s.4

Alınan borçların kamu açıklarının finansmanında veya altyapı yatırımlarının üretime olan etkisinin ancak belli bir süre sonra ortaya çıkması nedeniyle, altyapı yatırımlarında kullanılması da enflasyona ivme kazandıran uygulamalardır. Bütün bunlara karşılık, alınan borçların kısa dönemde gelir kazandıracak verimli yatırımların finansmanında kullanılması durumunda ise enflasyonist süreç hızlandırılmadan ekonomik büyüme sağlanabilecektir³⁰⁸.

Dış borçların doğrudan doğruya sermaye girdisi olarak yatırımlara yönlendirilmesi durumunda ise diğer faktör fiyatlarında ve üretimde bir artış olacağından, nihai mal fiyatlarında nispi bir düşüş görülecektir³⁰⁹. Kısacası, eğer alınan borçlar kısa dönemde gelir kazandıracak verimli yatırımların finansmanında kullanılırsa, enflasyonist süreç hızlandırılmaksızın ekonomik büyüme sağlanabilecektir.

Sonuç olarak, alınan borçlar tüketim harcamalarına değil, verimli yatırım harcamalarına yönelik olarak kullanılmalıdır. Bu şekilde, yatırımlardan elde edilen döviz kazancı ile hem borçların geri ödenmesi sağlanır, hem de yapılan yatırımlar ülkenin faktör donanımında sermaye lehine bir artış sağlar. Dışarıya bağımlılığın sürekli hale gelmemesi ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi açısından bu son derece önemlidir³¹⁰. Aksi takdirde, borç için ödenecek faiz tutarının, büyümenin üzerinde gerçekleşmesi sonucunda, tasarruf edilen fazla sürekli aşınmaya uğrayacak ve dış borç stoku artmaya devam edecektir³¹¹.

3.2.8.2. Dış Borçların Kamu Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Dış borçların kamu ekonomisi üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır. Kamu harcanabilir gelirlerinde artışa yol açmasına bağlı olarak yatırım ve cari harcamaların finansmanını sağlaması ve döviz cinsinden fonların yurtiçi

³⁰⁸ Ulusoy, "Türkiye'de Dış Borçların İktisadi Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkisi", s.54

³⁰⁹ Cangöz, a.g.m., s.4

³¹⁰ Bülbül, a.g.m., s.61

³¹¹ Gedikli, a.g.m., s.35

piyasaların düzenlenmesi yönünde katkıda bulunması dış borçların etkileri arasında bulunmaktadır.

Kamu kesimi tasarruf açığının dış borçlarla finanse edilmesinin gerek kamu ekonomisi ve gerekse bütün ekonomi üzerinde çeşitli etkileri bulunmakta ve bu etkiler, yapılacak harcamanın türüne göre kısa ve uzun vadede farklı etkiler göstermektedir. Dış borçların kamu kesiminin cari harcamalarında kullanılması kısa dönemde enflasyonist etkiler doğururken, yatırım harcamalarına yönlendirilmesi durumunda yatırımın niteliği önem kazanmaktadır.

Yatırımın üretime yönelik olması durumunda dış borçlar uzun vadede milli geliri artırıcı etkide bulunmakta, buna karşılık yatırımın altyapı yatırımlarına yönelik olması durumunda ise daha çok kısa vadeli istihdamı artırıcı etkiler doğurmaktadır³¹². Altyapı yatırımlarının marjinal sermaye hasıla oranları ve gecikme süreleri yüksektir. Bu nedenle alınan dış borçların altyapı yatırımlarında yoğunlaşması yatırımların verimliliği açısından, önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır³¹³.

Tablo 24'e baktığımızda, kamu kesimi yatırımlarının, toplam yatırımlar içindeki payının 1987 yılından itibaren giderek gerilediği görülmektedir. Kamu tüketiminin toplam tüketim içindeki payı ise 1993 yılına kadar artış göstermiş, 1994 ve 1995 yıllarında nisbi olarak azalmış ve bu yıldan sonra tekrar artış göstermiştir. Kamu tüketimi artış gösterirken kamu kesimi tasarrufları sürekli düşmüştür. Kamu kesimi tasarrufları 1992 yılından itibaren açığa dönüşmüş ve bu durum büyük ölçüde artan kamusal tüketimden kaynaklanmıştır. Sonuçta kamu kesiminin artma eğiliminde olan finansman açığı daha da büyümüştür.

³¹² Cangöz, a.g.m., ss.4-5

³¹³ Öniş, a.g.e., s.98

Tablo-25

Kamu Kesimi Genel Dengesi (Cari Fiyatlarla , Milyar TL)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
1.Vergiler	7.194	10.906	18.338	33.744	61.158	103.416	190.753	351.558	718.088	1.337.382	2.670.443	5.467.638	10.450.135
2.Vergi Dışı N. Gel.	1.515	1.316	2.131	3.161	5.466	9.002	15.492	28.486	59.921	130.436	155.880	162.969	441.093
3.Faktör Gelirleri	2.827	4.223	8.201	11.385	12.383	3.935	-887	14.690	79.746	263.798	683.102	1.175.710	2.138.086
4.Sosyal Fonlar	-99	211	-323	-273	396	-1.805	-4.913	-18.046	-48.012	-130.884	-299.792	-707.289	-1.317.234
5.Cari Transferler	-3.789	-6.441	-10.806	-17.790	-26.012	-39.043	-74.912	-185.359	-437.589	-858.985	-2.022.382	3.338.290	-7.444.503
I. Kamu Harcanabilir Gel.	7.649	10.213	17.542	30.226	53.390	75.504	125.533	191.330	372.154	741.747	1.187.251	2.760.738	4.267.576
II. Cari Giderler	-3.491	-5.263	-8.704	-19.372	-39.774	-70.964	-134.576	-244.926	-414.743	-747.574	-1.470.908	-3.248.768	-5.540.326
III.Kamu Tasarrufu	4.157	4.950	8.838	10.854	13.616	4.540	9.043	-53.596	-42.589	-5.827	-283.657	-488.030	-1.272.750
IV. Yatırımlar	-5.247	-7.719	-10.931	-16.953	-34.264	-48.257	-74.643	-145.539	-141.420	-300.202	-794.614	-1.738.939	-2.850
V. Sermaye Transferleri	-215	-673	-1.270	-1.733	-2.500	-7.378	-10.780	-8.810	-22.000	-14.479	-90.924	-187.095	321.040
VI. Kasa-Banka Borçlanma	1.304	3.441	3.363	7.892	3.148	51.095	94.475	207.945	206.010	320.506	1.169.197	2.414.063	3.902.095
1.Kasa-Banka Değişimi	-1.179	-1.590	-2.521	-3.689	-4.504	-4.226	-17.773	-17.800	-69.292	-148.021	-375.813	-450.308	-697.980
2. Dış Borçlanma(NET)	1.083	2.015	2.695	1.885	3.595	2.644	17.571	27.700	-64.988	-87.531	-184.304	82.408	-201.550
-Dış Borç Ödemesi	-1.237	-1.944	-3.753	-7.211	-10.645	-18.698	-26.102	-40.171	-149.593	-337.290	-656.542	-922.362	-2.186.182
-Dış Borç Kullanımı	2.320	3.958	6.448	9.096	14.240	21.342	43.673	67.872	84.825	249.759	472.238	1.004.771	1.984.632
3.İç Borç / Alacak (NET)	1.965	4.138	6.062	14.067	30.338	66.051	116.882	229.893	441.197	643.817	1.900.877	3.138.454	5.130.615
4.Stok Değişim Fonu	-565	-1.122	-2.873	-4.451	-6.281	-13.374	-22.205	-31.848	-100.927	-87.759	-171.563	-356.490	-428.990
Borçlanma Gereği (KKBG)	1.869	4.563	6.235	12.283	29.429	64.469	116.680	239.793	306.937	408.265	1.340.760	2.770.553	4.231.085
Kasa Banka Değişimi/KKBG	-63.1	-34.8	-40.4	-29.9	-15.3	-6.6	-12.5	-11.1	-10.2	-36.3	-28.0	-16.3	-16.5
Dış Borçlanma(NET)/ KKBG	58.0	44.1	43.2	15.3	12.3	4.3	12.7	12.9	-16.5	-21.4	-13.8	3.0	-4.8
İç Borç/Alacak(NET)/ KKBG	105.1	90.7	97.2	114.5	103.0	102.4	99.8	98.2	126.8	157.7	141.8	113.3	121.3
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: <http://www.ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-98/501b.xls>

Tablo 25'deki kamu kesimi genel dengesi verileri, yukarıdaki gelişmeleri destekler niteliktedir. Tablodan da görüldüğü üzere, kamu kesimi harcanabilir gelirlerinde önemli artışlar görülmekle birlikte özellikle cari harcamalarındaki artışlar çok daha büyük oranlarda olmuştur. Bu gelişmeler etkilerini doğrudan kamu kesimi açığı üzerinde göstermiştir.

İncelenen 1986-2000 yılları arasında farklı özellikler taşıyan iki ayrı dönem dikkatimizi çekmektedir. Dış borçlar 1986-1993 döneminde, zaman zaman yüksek oranlarda KKBG'nin finansmanında kullanılmıştır. Kamu tüketimine bağlı olarak ortaya çıkan açıkların finansmanında kullanılması açısından, sözkonusu borçları enflasyonist etki yapan bir faktör olarak değerlendirmek mümkündür. Dış borçlar, yurtiçi faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde, uluslararası piyasalardaki şartların uygun olması dolayısıyla iç borçlara alternatif bir araç olmuştur³¹⁴.

Yurtiçi faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde, dış borçlar kamu açıklarını, görece olarak daha düşük faiz ve daha uzun vade ile finanse edebilme imkanı sağlamıştır. Ancak 1994 krizi ile birlikte yurtdışından borçlanma imkanları kısıtlanmış ve bundan dolayı 1994 yılı ve sonrasında vadesi gelen dış borçların ödenmesinde büyük ölçüde iç borçlanmaya başvurulmuştur. Bunun sonucunda da faiz oranları yükselmiştir.

Özetle, incelenen dönemde genellikle kamu tüketimi kamusal tasarrufları aşan miktarlarda gerçekleşmiş ve kamu tüketiminin finansmanında dış borçlanmaya başvurulmuştur. 1994 krizi sonrasında ise dış borç servisinin yapılabilmesi için yurtiçi piyasalardan yüksek faiz ve kısa vadelerle borçlanma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla buradan çıkaracağımız sonuç, dış

³¹⁴ Cangöz, a.g.m., s.8

borçların 1994 öncesi dönemde doğrudan, 1994 sonrasında ise dolaylı olarak faizler, döviz kurları ve enflasyon üzerinde bir takım etkilerde bulunmuş olduğudur³¹⁵.

3.2.8.3. Dış Borçların Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

3.2.8.3.1. Dış Borçlanma ve Ödemeler Dengesi

Ödemeler dengesi, genellikle, bir ülkede yerleşik kişilerin belirli bir dönem boyunca yabancı ülkedeki yerleşik kişilerle yaptıkları bütün ekonomik işlemlerin sonucunu gösteren sistematik bir kayıttır³¹⁶. Burada, dış borçlanma açısından, ödemeler dengesi bilançosunda yer alan kavramlardan cari işlemler ve sermaye işlemleri dengesi kavramları ele alınacaktır.

3.2.8.3.1.1. Cari İşlemler Dengesi

Cari işlemler dengesi; dış ticaret dengesi, görünmeyen işlemler dengesi ve karşılıksız transferler kalemlerinden oluşmaktadır. Dış ticaret işlemleri, ülkenin ithalat ve ihracat işlemlerini kapsamaktadır. Bir ülkenin toplam ihracatı ile toplam ithalatı arasındaki farka dış ticaret dengesi denmektedir. Görünmeyen işlemler kalemi ise turizm, dış seyahat, bankacılık gibi hizmet ithalatı ve ihracatı işlemlerini kapsamaktadır. Dış borç faiz geliri ve ödemeleri ile kar transferleri bu kalem içerisinde yer almaktadır. Cari işlemler dengesinde yer alan diğer bir kalem karşılıksız transferler ise ülkeler arasında bağış ve hibe şeklinde yapılan işlemler ile yurtdışında çalışan işçilerin tasarruf transferlerini içermektedir.

Dış ticaret, görünmeyen işlemler ve karşılıksız transferler dengesi toplamının oluşturduğu denge olan cari işlemler dengesi, ülkenin dış dünya karşısındaki varlık ve yükümlülüklerinde ortaya çıkan değişimleri

³¹⁵ Cangöz, a.g.m., s.8

³¹⁶ Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s.304

göstermektedir. Cari işlemlerin dengesinin fazlalık vermesi, ülkenin dış varlıklarının artması veya dış yükümlülüklerinin azalması sonucunu doğurur³¹⁷.

3.2.8.3.1.2. Sermaye İşlemleri Dengesi

Bir ülkenin cari işlemler dengesinde ortaya çıkan açık veya fazlalık, dış dünya ile olan sermaye hareketleri yoluyla dengelenebilir. Cari işlemler dengesindeki açığın giderilebilmesi için sermaye hareketlerinde fazlalık oluşturulması gerekmektedir. Borçlanma gelir ve giderleri bu fazlalığın sağlanmasında önemli iki kalemdir. Sermaye hareketlerinde fazlalık sağlanamaması durumunda ise ülke altın ve döviz rezervleri azaltılarak cari işlemler açığı kapatılabilir.

Türkiye'nin ödemeler dengesinde sermaye hareketleri dört grup altında toplanmıştır. Bunlar; dolaysız yatırımlar, portföy yatırımları, diğer uzun vadeli sermaye hareketleri ve kısa vadeli sermaye hareketleridir³¹⁸.

3.2.8.3.2. Dış Borçların Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Bir ülkenin yıllık dış borç değişme miktarı ile aynı yılın cari işlemler dengesindeki değişme miktarı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Eğer yıl içerisinde döviz rezervlerinde hiç bir artış veya azalış olmamış ise ve ülkeye yine yıl içerisinde dışarıdan bedelsiz ithalat yapılmamış ve bağış alınmamışsa, o yıl için cari işlemler açığı dış borç birikimine eşittir. Bu ifadeyi kısaca şu şekilde formüleştirebiliriz³¹⁹;

Dış Borç Artışı = Cari İşlemler Açığı - Bağış ve Bedelsiz İthalat + Döviz Rezervleri Artışı

³¹⁷ Derdiyok, a.g.e., s.16

³¹⁸ Derdiyok, a.g.e., s.17

³¹⁹ Kemal Kurdaş, "Dış Borç Birikimi ve Ödemeler Dengesi Hesapları", Banka ve Ekonomik Yorumlar, (Kasım 1988), s.39

Yani, cari işlemler dengesindeki açığın finanse edilebilmesi, uluslararası rezervlerin değişmediği varsayımı altında, dış borç stokunda da bir miktar artışı gerektirmektedir. Dış borç stokunda meydana gelen değişimler ise ödemeler dengesindeki kısa ve uzun vadeli sermaye hareketleri kısmını etkilemektedir.

Latin Amerika borç krizi sonrasında, toplam iç talep kontrolünün ve ülkedeki yatırım tasarruf eşitliğinin ödemeler dengesine olan etkilerini öne çıkaran görüşler önem kazanmaya başlamıştır. İç tasarrufların az olması ve kamu harcamalarının yüksek olması nedeniyle milli gelir üzerinde bir harcama yapısı ile karşılaşılması durumunda, dış borcun süratli bir şekilde arttığı gerçeği üzerinde durulmuştur. Özetle kamu harcamaları ile gelirleri arasında denkliliği sağlayan ve özel sektör tasarruflarını yatırımlarının üzerinde gerçekleştiren ülkelerde dış borç sorunu minimuma inmekteydi³²⁰.

Dış borçların ödemeler dengesi üzerindeki etkileri şu şekilde ifade edilmektedir³²¹;

$$CA = (G + R - T) + (Ip - Sp)$$

Bu eşitlikteki ifadeler aşağıda gösterildiği şekildedir.

CA : Cari İşlemler Dengesi

G : Kamu Harcamaları

R : Kamu Kesimi Transfer Harcamaları

T : Kamu Kesimi Gelirleri, Vergiler

Ip : Özel Kesim Yatırımları

Sp : Özel Kesim Tasarrufları

³²⁰ Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, s.10

³²¹ Cangöz, a.g.m., s.9

Bu denklemden hareketle, cari işlemler dengesindeki bir artış veya azalış, ülkenin net kamu harcamaları ile özel sektörün tasarruf yatırım farkı toplamından oluşmaktadır. Dolayısıyla bir ülkenin cari işlemler dengesi ve dolayısıyla dış borç sorununun denetim altına alınabilmesi için, kamu harcamaları ve gelirleri arasında denkliğin sağlanması gerekmektedir.

Türkiye'nin cari işlemler açığının ve dış borçlanmasının temel nedeni kamu açıklarıdır. Bununla ilgili rakamlar gibi dış finans çevreleri de aynı olguyu vergulamaktadır. Kamu açıkları dış ve iç tasarruflarla karşılanmaktadır. Özel kesim, yaptığı yatırımların üzerinde tasarruf gerçekleştirdiğinden dolayı devlete borç vermekte ve karşılığında faiz almaktadır. Açıkların özel kesimden ve dış borçlarla kapatılması sonucunda, dış borçlarla birlikte iç borçlarda artmaktadır. Diğer taraftan fon piyasasında oluşan baskı dolayısıyla faiz hadleri yükselmektedir. 1989 yılı başından itibaren yürürlüğe giren para programı ile bu eğilim daha da şiddetlenmiştir. Merkez Bankası'ndan borçlanmanın devreden çıkması sonucu kamu kesimi artan bir biçimde iç ve dış borçlanmaya yönelmiştir³²².

Diğer taraftan dış borçlanma ile beraber değerlendirildiğinde, altın dışı rezerv artışının da, cari işlemler dengesi dışında dış borç artışında etkili olan diğer bir kalem olduğu görülmektedir. Bu çerçevede yukarıdaki ilişki biraz daha geliştirilecek olursa³²³,

$DDB = CA + DR + EC + DCR$ şeklinde oluşmaktadır. Bu eşitlikte;

DDB: Dış borç artışı

CA: Cari İşlemler dengesi

DR: Altın dışı rezerv artışı

EC: Yurt dışına açılan döviz kredileri

DCR: Çarpraz kur farklarıdır.

³²² Şevket Sayılğan, "Türkiye'nin Cari İşlemler Bilançosu ve Dış Borçları", Banka ve Ekonomik Yorumlar, (Ocak 1998), ss. 13-14

³²³ Cangöz, a.g.m., s.9

Tablo 26'dan Türkiye'nin 1980 yılından 1999 yılına kadar olan dönemdeki cari işlemler açıkları ve dış borçlarını incelediğimizde, bu dönemde dış borç stokunda görülen 88.7 milyar dolarlık artışın % 27.4'ünün cari işlemler dengesi açıklarının finansmanında kullanıldığını görmekteyiz. Bu miktarın % 36.5'i ise altın dışı rezerv olarak Merkez Bankası ve bankacılık sektöründe tutulmuştur.

Tablo-26

Cari İşlemler Dengesi, Rezerv ve Dış Borç Artışı (Milyon \$)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Cari İşl. Deng.	-3.408	-1.936	-952	-1.923	-1.439	-1.013	-1.465	-806	1.596	961	-2.625
Döv. Rez. Artışı	513	263	302	226	1.001	-484	572	773	1.269	2.731	1.984
-Merkez Ban.	419	-149	152	174	-14	-219	348	351	589	2.524	1.141
-Bankalar	94	412	150	52	1.015	-265	224	422	680	207	843
Dış Borç Artışı	2.295	893	1.231	956	2.009	4.837	6.546	8.120	396	1.029	7.284
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Topl.	
Cari İşl. Deng.	250	-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1.364	-24.330	
Döv. Rez. Artışı	817	3.000	2.514	-1.165	7.451	1.065	4.848	20	4.629	32.329	
-Merkez Ban.	-1.054	1.198	97	899	5.279	3.882	2.425	1.023	3.456	22.521	
-Bankalar	1.871	1.802	2.417	2.064	2.172	-2.817	2.423	1.003	1.173	9.808	
Dış Borçlar	1.454	5.103	11.764	-1.755	7.677	6.348	5.261	12.086	5.137	88.671	

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri/6-4.htm>

Daha önce de ifade edildiği gibi, yıllık dış borç değişme miktarı ile aynı yılın ödemeler dengesi hesabının cari işlemler kısmındaki değişme miktarı arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Herhangi bir yılda cari işlemler hesabının açık vermesi, aynı yıl dış borçlarda belirli bir artışı gerektirmekte ve hatta daha net rakama ulaşılması için cari işlemler açığına döviz rezervlerindeki yıllık artışın ilave edilmesi gerekmektedir. Ancak incelenen dönemdeki verilere baktığımızda bunun böyle olmadığını farklılıkların olduğunu görmekteyiz. Bu farklılıklar şu nedenlerden kaynaklanabilmektedir ³²⁴

³²⁴ Berksoy, a.g.m., s.37

1- Ekonominin genel dengesinde yer alan dış açık veya dış tasarruf olarak tanımlanan rakamsal ifadenin aynı yılın kamu net borçlanması ile ilişkisinin tam kurulamamış olması

2- Dış tasarruflara ihtiyaç azalırken, dış borçların giderek artması

3- Yıllık dış borç artışını ifade eden cari işlemler açıkları ve döviz rezervleri toplamı ile dış borç artışı arasındaki ilişkinin kopmuş olması

4- Dış ödemeler dengesi hesaplarındaki ihracat rakamları içinde önemli derecede bir hayali ihracat kaleminin bulunması

3.2.9. Rasyo Analizleri İle Türkiye'nin Dış Borçları

Bir ülkenin kredi değerliliğinin ölçülmesinde çeşitli göstergeler dikkate alınmaktadır. Bu göstergelerden bir tanesinde rasyo analizleridir. Ayrıca rasyo analizleri yardımıyla ülkenin borçluluk durumunun görülmesi mümkün olmaktadır. Şimdi Türkiye'nin dış borçlarını çeşitli rasyolarla incelemeye çalışalım.

3.2.9.1. Toplam Dış Borç/ GSMH Rasyosu

Toplam Dış Borç/ GSMH rasyosu, genellikle bir ülkenin kredibilitesinin ölçülmesinde kullanılmakla birlikte; risk ve borç yükü analizlerinde de genel bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Toplam dış borçların GSMH'ya oranının giderek büyümesi, ülkenin dış borç yükünün giderek arttığının bir göstergesidir³²⁵. Dünya Bankası ve IMF'nin değerlendirmesine göre, Dış Borç/ GSMH rasyosu % 30-50 arasında olan ülkeler orta derecede borçlu, % 50 üzerinde olan ülkeler ise çok borçlu ülke olarak kabul edilmektedir³²⁶.

³²⁵ Erol, a.g.e., s.146

³²⁶ Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, s.67

1980 yılında % 27 olan Toplam Dış Borç/ GSMH oranı, 1980 yılından 1987 yılı arasında 1984 yılı hariç sürekli artmış ve 1987 yılında % 46.0 olarak gerçekleşmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında bir miktar azalan bu oran, 1989 yılından sonra tekrar artmaya başlamış ve 1994 yılında % 50.1 değerine ulaşmıştır. 1993 yılında önemli ölçüde düşerek % 42.6 olurken, bu yıldan sonra yeniden yükselme eğilimine girmiş ve 1999 yılında % 55.3, 2000 yılında da 56.6 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında gelinen bu noktada, Türkiye'nin dış borç stokunun, GSMH'nin yarısından daha fazla olduğu görülmektedir

Tablo-27

Toplam Dış Borç/ GSMH Rasyosu (Milyon Dolar)

Yıllar	Top. Dış Borç (1)	GSMH(2)	(1)/(2)
1980	15.734	58.300	27.0
1981	16.627	59.449	28.0
1982	17.858	54.275	32.9
1983	18.814	51.564	36.5
1984	20.823	60.758	34.3
1985	25.660	68.199	37.6
1986	32.206	76.465	42.1
1987	40.326	87.671	46.0
1988	40.722	90.920	44.8
1989	41.751	108.625	38.4
1990	49.035	152.292	32.2
1991	50.489	152.133	33.2
1992	55.592	160.665	34.6
1993	67.356	181.806	37.0
1994	65.601	130.888	50.1
1995	73.278	171.861	42.6
1996	79.571	184.017	43.2
1997	84.797	193.286	43.9
1998	96.897	205.015	47.3
1999	103.025	186.360	55.3
2000	114.324	201.972	56.6

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>,
Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.84

Çok borçluluk göstergesi açısından Türkiye, Toplam Dış Borç/ GSMH oranının 2000 yılı itibariyle geldiği noktada, % 50 sınırını aştığından dolayı çok

borçlu ülke kategorisine girmektedir. 1999 ve 1994 yılları dışında bu oran hep % 50'nin altında kalmıştır.

3.2.9.2. Toplam Dış Borç/ Toplam Döviz Gelirleri Rasyosu

Toplam Dış Borç/ Toplam Döviz Gelirleri rasyosu, dış borç ödeme kapasitesinin belirlenmesinde en önemli göstergelerden birisidir. Borçlu ülke açısından oranın yükselmesi olumsuz, küçülmesi ise olumlu bir gelişmedir³²⁷.

Tablo-28

Toplam Dış Borç / Toplam Döviz Gelirleri (Milyon Dolar)

Yıllar	Top. Dış Borç (1)	Top. Döviz Gel.(2)	(1)/(2)
1980	15.734	5.307	296.5
1981	16.627	7.573	219.6
1982	17.858	8.450	211.3
1983	18.814	7.879	238.8
1984	20.823	9.818	212.1
1985	25.660	11.123	230.7
1986	32.206	10.229	314.8
1987	40.326	13.900	290.1
1988	40.722	16.149	252.2
1989	41.751	17.475	238.9
1990	49.035	19.576	250.5
1991	50.489	19.222	262.7
1992	55.592	21.604	257.3
1993	67.356	22.533	298.9
1994	65.601	25.375	258.5
1995	73.278	30.297	241.9
1996	79.571	41.745	190.6
1997	84.797	52.086	162.8
1998	96.897	58.343	166.1
1999	103.025	50.148	205.4
2000	114.324	54.655	209.2

Kaynak:<http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>,
Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.84

³²⁷ Erol, a.g.e., s.47

Toplam Dış Borç/ Toplam Döviz Gelirleri rasyosu, 1980 yılında % 297 iken, bu yıldan sonra düşmeye başlamış ve 1982 yılında % 211 olmuştur. Rasyo, 1985 yılında % 231 olurken, 1986 yılında dikkat çekici bir artış göstererek % 315 olmuştur. 1989 yılında % 239, 1993 yılında % 299 olarak gerçekleşen rasyo, 1993 yılından sonra düşme eğilimine girmiş ve 1997 yılında % 163 olmuştur. Takip eden yıllardan 1998 yılında % 166, 1999 yılında % 205 ve 2000 yılında da % 209 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönem içerisinde, toplam döviz gelirlerinin dış borçlarımızı karşılama ortalama % 45.1 olarak gerçekleşmiştir.

3.2.9.3. Toplam Dış Borç/ İhracat Rasyosu

Bu rasyo, dış borç ödeme kapasitesini gösteren ve ihracat gelirlerinin toplam dış borç stoku üzerindeki uzun dönemli etkileri konusunda bilgi veren bir ölçüttür. Bu oranın yükselmesi borçlu ülkeler açısından olumsuz, küçülmesi ise olumlu bir gelişmedir³²⁸. Ayrıca bu rasyo ülkenin borçluluk durumunun da bir göstergesidir. Uluslararası kriterler açısından Toplam Dış Borç / İhracat rasyosu % 165-275 arasında olan ülkeler orta derecede borçlu, % 275'i aşan ülkeler ise çok borçlu ülke olarak kabul edilmektedir³²⁹.

1980 yılında % 541 olan oran, 1984 yılında % 282'ye düşmüş, daha sonra 1986 yılında % 425, 1988 yılında % 341, 1993 yılında % 431, 1997 yılında % 322 ve 2000 yılında % 418 olarak gerçekleşmiştir. 1980 ile 2000 yılları arasında ihracatın dış borçları karşılama oranı yaklaşık olarak % 27.4 olarak gerçekleşmiştir. Dış borçların toplam ihracatın üç katından az olduğu tek yıl 1984 yılı olmuştur. Bu dönemde, dış borçlar ihracat gelirlerinin ortalama olarak yaklaşık dört katı olmuştur.

³²⁸ Erol, a.g.e., s.148

³²⁹ Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.67

Tablo-29

Toplam Dış Borç / İhracat (Milyon Dolar)

Yıllar	Top. Dış Borç (1)	İhracat (2)	(1) / (2)
1980	15.734	2.910	540.7
1981	16.627	4.703	353.5
1982	17.858	5.890	303.2
1983	18.814	5.905	318.6
1984	20.823	7.389	281.9
1985	25.660	8.255	310.8
1986	32.206	7.583	424.7
1987	40.326	10.322	390.7
1988	40.722	11.929	341.4
1989	41.751	11.780	354.4
1990	49.035	13.026	376.4
1991	50.489	13.667	369.4
1992	55.592	14.891	373.3
1993	67.356	15.611	431.5
1994	65.601	18.390	356.7
1995	73.278	21.975	333.5
1996	79.571	23.225	342.6
1997	84.797	26.261	322.9
1998	96.897	26.973	359.2
1999	103.025	26.587	387.5
2000	114.324	27.324	418.4

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>,
Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.84

Ayrıca bu rasyo, incelenen dönemdeki bütün yıllar için % 275'in üzerinde gerçekleşirken, 2000 yılında % 418 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye, borçluluk kriteri açısından çok borçlu ülke grubuna girmektedir.

3.2.9.4. Dış Borç Servisi/ GSMH Rasyosu

Bir ekonomide belli bir dönemde üretilen değer ne kadarının dış borç ödemesi için ayrıldığını gösteren bu rasyo, bir ülkenin dış borç geri ödeme kapasitesinin uzun zaman dilimi içerisindeki durumu hakkında bilgi vermektedir³³⁰.

³³⁰ Erol, a.g.e., s.149

1980 yılında % 4.7 olan rasyo, 1983 yılında % 7.1'e çıktıktan sonra 1986 yılında % 5.6'ya düşmüş ve tekrar yükselerek 1988 yılında % 7.4 olmuştur. Bu yıldan sonra düşme eğilimine giren rasyo, 1993 yılında % 4.4'e kadar düştükten sonra büyük oranda bir artış göstererek 1994 yılında % 7.2 olmuştur. 1995 yılında % 5.8'e düşen bu rasyo, bu yıldan sonra tekrar artmaya başlamış ve 2000 yılı itibariyle incelenen dönemin en yüksek seviyesi olan %10.9'a çıkmıştır.

Tablo-30

Dış Borç Servisi / GSMH (Milyon Dolar)

	Dış Borç Servisi (1)	GSMH (2)	(1) / (2)
1980	2.766	58.300	4.7
1981	2.732	59.449	4.6
1982	3.168	54.275	5.8
1983	3.647	51.564	7.1
1984	3.493	60.758	5.7
1985	3.961	68.199	5.8
1986	4.307	76.465	5.6
1987	5.074	87.671	5.8
1988	6.726	90.920	7.4
1989	6.930	108.625	6.4
1990	7.202	152.292	4.7
1991	7.510	152.133	4.9
1992	8.310	160.665	5.2
1993	7.986	181.806	4.4
1994	9.371	130.888	7.2
1995	9.970	171.861	5.8
1996	11.418	184.037	6.2
1997	12.418	193.286	6.4
1998	16.513	205.015	8.1
1999	18.316	186.360	9.8
2000	21.937	201.972	10.9

Kaynak:<http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>,
Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.84

3.2.9.5. Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri Rasyosu

Elde edilen toplam döviz gelirlerinin ne kadarının dış borç ödemelerine ayrıldığını gösteren bu rasyo, dış borç ödeme kapasitesinin en önemli göstergelerinden birisidir. Rasyonun yükselmesi borçlu ülkeler açısından olumsuz, düşmesi ise olumlu bir gelişmedir³³¹.

Dış borç servisi / Toplam döviz gelirleri rasyosu, 1980 yılında % 52.1 iken, bu yıldan sonra düşme eğilimi içerisine girmiş, 1985 yılında % 35.6, 1986 yılında % 42.1 olarak gerçekleşmiştir. 1998 yılında dönemin en düşük seviyesi olan % 23.8'e kadar düşen rasyo, bu yıldan sonra artmaya başlamış ve 1999 yılında % 28.3, 2000 yılında da % 40.1 olmuştur.

Tablo-31

Dış Borç Servisi/ Toplam Döviz Gelirleri (Milyon Dolar)

	Dış Borç Servisi (1)	Top. Döviz Gelirleri (2)	(1) / (2)
1980	2.766	5.307	52.1
1981	2.732	7.573	36.1
1982	3.168	8.450	37.5
1983	3.647	7.879	46.3
1984	3.493	9.818	35.6
1985	3.961	11.123	35.6
1986	4.307	10.229	42.1
1987	5.074	13.900	36.5
1988	6.726	16.149	41.6
1989	6.930	17.475	39.7
1990	7.202	19.576	36.8
1991	7.510	19.222	39.0
1992	8.310	21.604	38.5
1993	7.986	22.533	35.4
1994	9.371	25.375	36.9
1995	9.970	30.297	32.9
1996	11.418	41.745	27.4
1997	12.418	52.086	23.8
1998	16.513	58.343	28.3
1999	18.316	50.149	36.5
2000	21.937	54.655	40.1

Kaynak:<http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>,
Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.84

³³¹ Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.69

3.2.9.6. Dış Borç Servisi / İhracat Rasyosu

Ülkenin bir yıl içerisinde elde ettiği ihracat gelirlerinin, ne oranda dış borç giderlerine ayrıldığını gösteren bu rasyo ülkenin bir likidite sıkıntısı ile karşılaşp karşılaşmayacağını önemli bir göstergedir. Dış borç yükünün değerlendirilmesinde etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Rasyonun yükselmesi borçlu ülkenin dış borç yükümlülüklerini yerine getirebilme gücünün zayıfladığını gösterirken, tersine rasyonun küçülmesi ülkenin dış borç yükümlülüklerini yerine getirebilme gücünün arttığını göstermektedir.

Bu rasyo aynı zamanda ülkenin borçluluk derecesinin ölçülmesinde de kullanılmaktadır. Rasyonun % 18-30 arasında olması durumunda ülke orta derecede borçlu, % 30'u aşması durumunda ise çok borçlu ülke olarak kabul edilmektedir³³².

Dış Borç Servisi / İhracat rasyosuna baktığımızda, rasyonun 1980 yılında % 95.1 olduğunu görmekteyiz. Diğer bir ifadeyle, 1980 yılında elde edilen ihracat gelirlerinin neredeyse hepsi dış borç servisine ayrılmıştır. Diğer yıllar için genellikle % 45 ile % 60 arasında değişen rasyo, hiç bir yıl için % 45'in altına hiç düşmezken 1983, 1998 ve 1999 yıllarında % 60'ın üzerine çıkmıştır. 2000 yılı itibariyle de % 80.3 olarak gerçekleşmiştir. Yani 2000 yılında elde edilen ihracat gelirlerinin % 80.3'ü dış borç servisinde kullanılmıştır. İncelenen dönemdeki bütün yıllar için Dış Borç Servisi / GSMH rasyosu % 30'un üzerinde gerçekleşmiştir. Bu açıdan Türkiye çok borçlu ülke grubuna girmektedir.

³³² Evgin, *Dünden Bugüne Dış Borçlarımız*, s.68

Tablo-32

Dış Borç Servisi / İhracat (Milyon Dolar)

	Dış Borç Servisi (1)	İhracat (2)	(1) / (2)
1980	2.766	2.910	95.1
1981	2.732	4.703	58.1
1982	3.168	5.890	53.8
1983	3.647	5.905	61.8
1984	3.493	7.389	47.3
1985	3.961	8.255	48.0
1986	4.307	7.583	56.8
1987	5.074	10.322	49.2
1988	6.726	11.929	56.4
1989	6.930	11.780	58.8
1990	7.202	13.026	55.3
1991	7.510	13.667	54.9
1992	8.310	14.891	55.8
1993	7.986	15.611	51.2
1994	9.371	18.390	51.0
1995	9.970	21.975	45.4
1996	11.418	23.225	49.2
1997	12.418	26.261	47.3
1998	16.513	26.973	61.2
1999	18.316	26.587	68.9
2000	21.937	27.324	80.3

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>,
Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.84

3.2.9.7. Faiz Servisi / İhracat Rasyosu

İhracattan elde edilen gelirlerin ne oranda faiz ödemeleri için kullanıldığını gösteren bu rasyo, aynı zamanda ülkenin borçluluk derecesinin de bir göstergesidir. Uluslararası kriterlere göre, Faiz Servisi / İhracat rasyosu % 12-20 arasında olan ülkeler orta derece borçlu, % 20'yi aşan ülkeler ise çok borçlu ülke olarak kabul edilmektedir³³³.

Tablo 33'e baktığımızda, Türkiye'nin dış borç faiz ödemelerinin sürekli bir şekilde artmış olduğu görülmektedir. Dış borç faiz ödemeleri 1980 yılında 1.138 milyar dolar iken, 1990 yılında 3.264 milyar dolara ve 2000 yılında da 6.299 milyar dolara çıkmıştır.

³³³ Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.69

Söz konusu rasyo, 1980 yılında % 39.1 iken, 1981 yılında % 30.7, 1982 yılında % 26.6 ve 1985 yılında % 21.2'ye düştükten sonra 1986 yılında % 28.1'e çıkmıştır. 1987 yılı ile 1995 yılları arasında % 20-25 arasında değişmiş ve 1998 yılında % 17.9'a düşmüştür. 2000 yılında da % 20.5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo-33

Faiz Servisi / İhracat (Milyon Dolar)

	Faiz Servisi (1)	İhracat (2)	(1) / (2)
1980	1.138	2.910	39.1
1981	1.443	4.703	30.7
1982	1.565	5.890	26.6
1983	1.511	5.905	25.6
1984	1.586	7.389	21.5
1985	1.753	8.255	21.2
1986	2.134	7.583	28.1
1987	2.387	10.322	23.1
1988	2.799	11.929	23.5
1989	2.907	11.780	24.7
1990	3.264	13.026	25.1
1991	3.440	13.667	25.2
1992	3.439	14.891	23.1
1993	3.574	15.611	22.9
1994	3.923	18.390	21.3
1995	4.303	21.975	19.6
1996	4.200	23.225	18.1
1997	4.588	26.261	17.5
1998	4.823	26.973	17.9
1999	5.450	26.588	20.5
2000	6.299	27.324	23.1

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>,
Evgin, Dünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.84

1980 -1999 yılları arasında ortalama % 23.8 olarak gerçekleşen oran, 1980-1989 döneminde ortalama % 26.4, 1990-1999 döneminde ise ortalama % 21.1 olarak gerçekleşmiştir. Rasyo sadece 1995 -1998 döneminde % 20'nin altında gerçekleşmiştir. Faiz / İhracat rasyosu 2000 yılında % 20'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye uluslararası kriterlere göre çok borçlu ülke grubuna girmektedir.

3.2.9.8. Uluslararası Rezervler / Toplam Dış Borç Rasyosu

Uluslararası borç ödemelerinde kabul edilen her türlü aktife uluslararası rezerv denilmektedir. Altın, konvertibil döviz, uluslararası ödemelerde kabul gören kısa vadeli özel ve resmi alacak senetleri, bonolar ve tahviller ile IMF nezdindeki özel çekme hakları ve diğer çekme kolaylıkları uluslararası rezerv kapsamına girmektedir. Bu kapsam, gayrisafi uluslararası rezervleri ifade etmektedir. Gayrisafi uluslararası rezervlerden kısa vadeli dış borçların çıkarılmasıyla uluslararası net rezerv miktarı elde edilmektedir. Bir ülkenin dış ödeme kapasitesini gösteren en önemli rasyo olan bu rasyonun büyümesi olumlu, küçülmesi ise olumsuz bir gelişmedir³³⁴.

Tablo-34

Uluslararası Rezervler / Toplam Dış Borç (Milyon Dolar)

	Uluslararası Rezervler (1)	Toplam Dış Borç (2)	(1) / (2)
1980	1.463	15.734	9.3
1981	1.726	16.627	10.4
1982	2.027	17.858	11.4
1983	2.253	18.814	12.0
1984	3.899	20.823	18.7
1985	3.655	25.660	14.2
1986	4.347	32.206	13.5
1987	5.212	40.326	12.9
1988	6.428	40.722	15.8
1989	9.283	41.751	22.2
1990	11.387	49.035	23.2
1991	12.250	50.489	24.3
1992	15.252	55.592	27.4
1993	17.762	67.356	26.4
1994	16.514	65.601	25.2
1995	23.317	73.278	31.8
1996	24.966	79.626	31.4
1997	27.138	84.887	32.0
1998	29.499	96.973	30.4
1999	34.128	102.110	33.4

Kaynak: <http://www.treasury.gov.tr/stat/ti87.htm>,
Evgin, Düünden Bugüne Dış Borçlarımız, s.84

³³⁴ Erol, a.g.e., s.153

1980 yılında % 9.3 olan rasyo, 1984 yılında % 18.7'ye çıkmış, 1987 yılında % 12.9'a düşmüş ve daha sonra 1992 yılında tekrar % 27.4'e yükselmiştir. 1994 yılında % 25.2'ye düşen rasyo, 1999 yılı itibariyle % 33.4 olarak gerçekleşmiştir. Oranın yükselmiş olması bu rasyo açısından Türkiye'nin olumlu gelişme içerisinde olduğunun bir göstergesidir.

Bilindiği gibi, rezervlerin ödemeler bilançosu açığının kapanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Uluslararası rezervlerin erimemesi için kısa vadeli borçların toplam borçlar içerisindeki payının kabul edilebilir bir seviyede tutulması ve faiz oranlarının yüksek olmamasına özen gösterilmesi gerekmektedir.

3.2.10. İç Borçların Dış Borçlarla İkama Edilebilirliği

Türkiye, 2000 yılı başından başlayarak üç yıllık bir dönemi kapsayan bir istikrar programını uygulamaya koymuş, ancak Şubat 2001'de yaşanan kriz sonucunda programın uygulanmasından vazgeçilmiştir. Programda, gerekli kaynak ihtiyacının yurt dışından ve özelleştirmeden karşılanması, faizlerin serbest bırakılması kararlaştırılmıştır³³⁵.

Türkiye'de 1989 yılından sonra uygulanan kısa vadeli sermaye girişini hızlandırma stratejisi faiz hadlerinin yukarıya çekilmesine yol açmıştır. Hızla borçlanan Devletin uluslararası piyasalardakinin çok üzerinde faizler ödemesi faiz ödemelerinin konsolide bütçe üzerindeki baskısını giderek arttırmıştır³³⁶. İstikrar programının bir bütün olarak dış finansmana yönelmesinin sebebi, kamu

³³⁵ Özer Ertuna, "2000 Yılı İstikrar Programı", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 6 (Nisan 2000), s.16

³³⁶ Sinan Sönmez, "İstikrar Programı Bağlamında Yeni Bütçenin Anlamı ve Finansman Sorunu", İktisat Dergisi, Sayı 407(Kasım 2000), s.45

maliyesindeki tıkanıklıklar ve iç borçlardaki sürdürülebilirliğin giderek olanaksız hale gelmesi olmuştur. İç borçlar dış borçlarla ikame edilerek iç borç yükünün baskısının azaltılması sağlanmaya çalışılmıştır³³⁷.

Programın mantığına göre, yurt dışından elde edilecek kaynaklarla iç borçlar ikame edilecek ve böylece piyasa koşullarında serbestçe oluşmaya bırakılan faizlerin düşürülmesi sağlanacaktır. Ayrıca yurt dışından gelecek kaynaklar, döviz kuru artışı hedeflerinin tutturulmasını sağlayacak ve böylece yurt içine kısa vadeli sermaye girişi teşvik edilmiş olacaktır. Bu da borsayı olumlu etkileyecektir³³⁸.

Türkiye istikrar programında benimsediği, dış borçlarla iç borçları ikame etme stratejisiyle faizlerin düşürülmesini amaçlamıştır. Ancak iç borçların dış borçlarla ikame edilmesi durumunda, ülkeye üretime dayanmayan bir satın alma gücü girecektir. Ülkeye giren satın alma gücünün elde, yastık altında veya kasada ölü olarak tutulması veya mal ve hizmet ithalinde kullanılması halinde enflasyonu arttırıcı etkisi olmayacaktır. Ancak böyle bir durum Türkiye ekonomisi için bir kayıp olacaktır.

Buna karşılık, elde edilen satın alma gücünün tüketime yönelmesi halinde, satın alma gücünün üretim karşılığı olmamasından dolayı enflasyon körüklenecektir. Bu da istikrar programının ana hedefi olan enflasyonu düşürme hedefiyle ters düşmektedir. Bu durumda, sadece ithalat artışlarıyla enflasyonun körüklenmesinin önüne geçilebilecektir. Nitekim 2000 yılında dışarıdan borç olarak gelen para ithalatı arttırmış, bu da dış ticaret açıklarının büyümesine yol açmıştır³³⁹.

³³⁷ Sönmez, a.g.m., s.47

³³⁸ Ertuna, a.g.m., s.16

³³⁹ Özer Ertuna, "Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi", Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar, (Şubat 2001), s.30

Tablo-35

Türkiye'de Devlet Borçları (1984-2000) (GSMH'ya Oranı)

Yıllar	İç Borç	Dış Borç	Toplam
1984	% 21	% 30	% 51
1985	% 20	% 32	% 51
1986	% 21	% 35	% 55
1987	% 23	% 39	% 62
1988	% 22	% 38	% 60
1989	% 18	% 32	% 51
1990	% 14	% 25	% 40
1991	% 15	% 26	% 41
1992	% 18	% 25	% 43
1993	% 18	% 24	% 42
1994	% 21	% 37	% 58
1995	% 17	% 30	% 47
1996	% 21	% 27	% 48
1997	% 21	% 26	% 48
1998	% 22	% 26	% 48
1999	% 29	% 28	% 58
2000(10)	% 26	% 34	% 60

Kaynak: Özer Ertuna, "Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi", Banka- Mali ve Ekonomik Yorumlar, (Şubat 2001), s.36

Tablo 35, iç ve dış kamu borç stokunun GSMH'ya oranlarını göstermektedir. Tablodan da görüldüğü üzere, Türkiye'nin iç borçları, 1990 yılından sonra artma eğilimi içerisine girmiş, özellikle 1999 yılında büyük ölçüde bir artış göstermiştir. 2000 yılında ise iç borçlarda azalma olurken, dış borçlarda artış ortaya çıkmıştır. Bu gelişme, 2000 yılında uygulamaya konulan iç borçların dış borçlarla ikame etme stratejisinin bir göstergesidir.

2000 yılı ekonomik istikrar önlemlerinde, kısmen iç borçlar dış borçlarla ikame edilmiş ve böylece yurt içi faiz oranları hızla düşürülmüştür. Ancak enflasyonun hedeflenen oranlara indirilememesinden dolayı reel faizler negatif düzeylere inmiştir. Bu durum Aralık ayında yaşanan krizi hazırlayan nedenlerden birisi olmuştur. Bu krizle birlikte faizler tekrar rekor düzeylere yükselmiştir³⁴⁰.

³⁴⁰ Ertuna, "Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi", ss.36-37

3.2.11.Günümüzde Türkiye'nin Dış Borçları

Türkiye'nin dış borçları 1980 yılında 15.7 milyar dolar iken, 1990 yılında 49 milyar dolar ve 2000 yılında da 114.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış borçların artışına paralel olarak vedeler kısalmıştır. 2000 yılı itibariyle dış borçlarımızın % 25'i kısa vadeli borçlardan oluşmaktadır. 1990 yılı ile 2000 yılı arasındaki 10 yıllık süre içerisinde dış borçlarımız iki katından fazla artarken, kısa vadeli dış borçlarımız üçe katlanmıştır.

Kısa vadeli dış borçların hemen hemen tamamı, ticari banka ve diğer sektörlerin borçlarından oluşmaktadır. Yurt içi faiz oranlarının çok yüksek olması nedeniyle bankalar dışarıdan ucuza borçlanarak, içeride pahalıya satmaktadır. Sanayi de hammadde ve malzeme ihtiyaçlarını, yine dışarıdan ucuz borç alarak karşılamaktadır. Bankaların ve şirketlerin dış borçlarının yüksek olması ise, Türkiye'nin dış rekabet gücüne dayalı bir kur politikası izlemesini zorlaştırmaktadır³⁴¹.

Uluslararası kriterlere göre, ülkemizin dış borçlarının yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Esasen dış borçlarımızın az olduğunu söyleyen de pek görülmemektedir. Böyle olmakla birlikte, hükümetlerimiz hep daha fazla borç sağlayabilmek için uğraşmakta ve sağlanan dış borçları da topluma başarı olarak sunmaktadır.

Prof. Dr. Özer Ertuna, Türkiye'nin, borçlanmada gelmiş olduğu noktayı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden örnekler vererek değerlendirmekte ve borçlanmanın çözüm olmayacağını iddia etmektedir³⁴².

" Tarih bir tekerrür müdür? Bu sorunun cevabı ibret alıp almamaya bağlı. Sultan Abdülmecit şöyle demiş: "İstikraz yapmamak için çok çalıştım. Lakin ahval bizi istikraza

³⁴¹ Özer Ertuna, "Türkiye'de Devlet Borçları", Muhasebe ve Finansman Dergisi, (Ocak 2000), s.42

³⁴² Ertuna, "Türkiye'de Devlet Borçları", s.41

mecbur etti." O dönemde Sultan Abdülmecit böyle inandırılmıştı. Dış borç olmadan çıkış yolu olmadığına inandırılmıştı. Dış borç çözüm olmadı; sorunları büyüttü. Bunun sonucu, 1881 yılında Düyunu-u Umumiye kuruldu. Düyun-u Umumiye, devletin gelirlerini toplayarak alacaklılara aktaran idarenin adıydı. Bugün, Türkiye'nin koca maliye teşkilatı, 2000 yılında toplayabileceğini umduğu 24 katrilyon lira verginin, 21 katrilyon lirasını borçlarının faizi olarak ödeyecek.

Tarih tekerrür ediyor gibi. Sebebi de ibret almamış olmamız. Bugün Türkiye bir dış borç çıkmazı içinde. Dış borçlar, milli gelirin %50'sini aşmış durumda. Bu borç düzeyi, Türkiye'nin dış siyasetinde sorunlar çıkatabilecek durumda. Lozan'da Avrupalı diplomatlar şöyle demiş: "Bize bugün tasdik ettirdiğiniz bağımsızlığınızı, mali ve iktisadi darlıklar karşısında, para bulmak için birer birer feda edeceksiniz." Türkiye iç borç çıkmazı içinde, pek yakında vergi gelirleri borç faizlerini ödemeye yetmeyecek. Bu vahim duruma rağmen, Türkiye çıkış yolunu dışarıya borçlanmada görüyor. Buna inanmış, ya da inandırılmış. Aynen Sultan Abdülmecit gibi."

Türkiye aynı zamanda, bir iç borç kısır döngüsü içerisinde bulunmaktadır. Türkiye bugün iç borçlarının faizlerini ödeyebilmek için borçlanmak zorunda kalmaktadır. Yeni borçlanmalar ise faizleri daha da artırmakta ve sonuçta çok yüksek düzeydeki reel faizler nedeniyle iç borçlar büyük artış göstermektedir. Sabit fiyatlarla Türkiye'nin iç borçları 1995 yılından buyana iki kattan fazla artış göstermiştir.

Türkiye, karşı karşıya olduğu iç borç sorununun çözümünü halen dış borçlanmada aramaktadır. Dışarıdan borçlanarak iç borçlar ve faizlerinin ödenmeye kalkılması ekonomiyi daha da zora sokacaktır. Zira, dış borçlar ancak yatırıma dönüştürüldüğü ve ekonomiye borç ödeme gücü kazandırdığı sürece faydalı olacak, aksi takdirde sorunları daha da büyütecektir³⁴³.

³⁴³ Ertuna, "Türkiye'de Devlet Borçları", s.42

SONUÇ

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınmalarının finansmanında genellikle kaynak kıtlığı problemiyle karşı karşıya bulunmaktadırlar. Bu durum sözkonusu ülkelerde iç tasarrufların yetersiz olması, döviz ihtiyacının bulunması ve bütçe açıkları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarının önünde engel teşkil eden bu problemlerin giderilmesinde dış borçlar büyük önem taşımaktadır.

Böyle olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerin dış borçlarında büyük boyutta artışlar ortaya çıkabilmekte ve buna bağlı olarak bu ülkeler ciddi sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bu sorunlardan gelişmiş ülkeler de etkilenmektedir. Bu nedenle dış borç sorunu günümüzde çözümü aranan global ekonomik ve finans problemlerinin en başında gelmektedir. Bu sorunun sona erdirilebilmesi amacıyla gelişmiş ülkelerle birlikte çok uluslu organizasyonlar da çeşitli çalışmalar yaparak soruna çözüm bulmaya çalışmaktadırlar.

Dış borç sorunu, 1970'li yıllarda dünya gündemine girmiş ve 1980'li yıllarda da gündemden hiç eksik olmamıştır. 1982 yılında Meksika'nın borç anapara ve faiz ödemelerine devam edemeyeceğini açıklamasıyla 1982 uluslararası borç krizi patlak vermiştir. Gelişmekte olan ülkelerin dış borç krizine girmesinde dünya ekonomisinde ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin etkisi büyük olmuştur. Bu dışsal nedenlerin yanında bu ülkelerin ekonomik yapılarından kaynaklanan içsel nedenler de etkili olmuştur.

1973 ve 1979 yıllarında olmak üzere petrol fiyatlarında iki defa artış yaşanmıştır. Petrol ihraç eden ülkelerin petrol ihracından elde ettikleri fazla fonlar uluslararası bankacılık sistemine kaymıştır. Buna paralel olarak uluslararası bankacılık sisteminin elinde kredi verilebilir fonların artması ve bankalar arası rekabet nedeniyle kredilerin ucuzlama eğilimi göstermesi

nominal faiz oranlarını düşürmüştür. Hatta reel faiz hadleri artan uluslararası fiyatlar nedeniyle negatif düzeylere düşmüştür.

Diğer taraftan petrol fiyatlarındaki artış, petrol ithal eden ülkelerin cari işlemler açıklarının yüksek boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Bu ülkeler, petrol ithalatının büyük bir bölümünü, ticari bankalardan sağladıkları kredilerden sağlamışlardır. 1970'lerde faiz oranlarının düşük olması, gelişmekte olan ülkelerin borçlanmalarını daha da özendirmiştir. Bu dönemde borç veren kuruluşlar, borç alan ülkelerin güvenilirliğini araştırmadan fazla kredi sağlamıştır. Sonuçta gelişmekte olan ülkelerin borçlarında büyük boyutta artışlar ortaya çıkmıştır.

Ancak gelişmiş ülkelerde, enflasyon eğiliminin yükselmeye başlaması sıkı para politikasının uygulanmasını zorunlu bir hale gelmiştir. Ayrıca, ABD'de büyük boyutlarda bütçe açıkları ve cari işlemler açıkları meydana gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde uygulanan ekonomi politikalarının bir sonucu olarak, 1980 yılında bir taraftan reel faiz oranları hızlı bir şekilde yükselmiş ve diğer taraftan da ABD doları değer kazanmaya başlamıştır. Faiz oranlarının yükselmesi, birçok gelişmekte olan ülkenin kredi sözleşmelerinin değişken faiz koşullarına göre yapılmış olması nedeniyle, vadesi gelen borçları daha pahalı bir hale getirmiştir. Diğer taraftan da doların değerinde ortaya çıkan artış, çoğu borçlanmaların dolar üzerinden yapılmış olması nedeniyle borç servislerinin reel değerini büyütülmüştür.

Uluslararası borç krizinin ortaya çıkmasına yol açan nedenlerden biri de gelişmekte olan ülke ihraç mallarına olan talebin azalması olmuştur. Gelişmiş ülkelerin korumacı politika izlemeleri ve teknolojik ilerlemeyle beraber doğal kaynakların ikame imkanlarının artması ve bunun sonucunda arz fazlalığının ortaya çıkması, temel hammadde ve mal fiyatlarının düşmesine yol açmıştır. Buna bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hadleri giderek daha fazla kötüleşmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin dış borç krizine girmelerinde, dünya ekonomisindeki gelişmelerle birlikte bir takım içsel nedenler de etkili olmuştur. Bu ülkelerde uygulanan yanlış borç yönetimi, alınan borçların verimsiz alanlarda kullanılması, siyasi istikrarsızlık ve yolsuzluk, hantal ve verimsiz devlet yapısı ve benzerleri bunlar arasında sayılabilir. Ekonomik analiz yapıldığında, bu nedenlere, bu ülkelerde ithal ikame politikası uygulanması, 1978 ve 1982 yılları arasında çoğu gelişmekte olan ülkede artan bütçe açıkları ve bu açıkların genişletici para ve kredi politikası ile finanse edilmesi ve ulusal paranın suni olarak aşırı değerli tutulması sonucu ödemeler bilançosu açıklarında ortaya çıkan artışlar da ilave edilebilir.

1982 borç krizi çok taraflı finansal kuruluşların sanayileşmiş ülkelerin ve uluslararası ticari bankaların ortak girişimleri sayesinde atlatılmaya çalışılmıştır. Krizin çözümüne yönelik çok sayıda öneri ortaya atılmıştır. Uygulama imkanı bulan önerilerin en önemlileri Baker Planı ve Brady Planı olmuştur. Ancak bu girişimler soruna çözüm getirememiş sorun sadece belli bir süre uzatılarak ileri bir tarihe ertelenmiştir.

Krizin çözümüne yönelik çeşitli planlar hazırlanarak uygulamaya konulurken, yeni bazı borç azaltma teknikleride gündeme gelmeye başlamıştır. Temelde Dünya Bankası'nın desteğinde geliştirilen bu tekniklerin arasında borçların geri satın alınması, borçların aynı olarak ödenmesi, borç özsermaye değişimi, borç doğa değişimi gibi teknikler ve IDA'nın çok borçlu ülkelere sağladığı borç ödeme kolaylığı bulunmaktadır. Bu teknikler arasında en fazla uygulama imkanı bulan teknik, borç özsermaye değişimi tekniğidir. Diğer tekniklerin sağladığı fayda ise marjinal katkıdan öteye geçememektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin dış borçları 1990'lı yıllarda da artmaya devam etmiştir. Bu ülkelerin dış borçları, 1980-90 döneminde ortalama % 9.2 oranında artış gösterirken, 1990-98 yılları arasında ortalama % 6.7 oranında artış göstermiştir. Dünya Bankası'nın borçluluk durumu ve kişi başına gelir

düzeylerine göre yapmış olduğu sınıflandırmaya göre, ağır borçlu olan ülkelerin Sahra Afrika ve Latin Amerika olmak üzere dünyanın başlıca iki merkezinde toplanmaktadır. Her iki bölgedeki ülkelerin % 80'inden fazlası ağır borçlu ülkeler grubunda yer almaktadır. 1998 yılında yapılan bu sınıflandırmada Türkiye, orta gelirli-orta borçlu ülkeler grubunda yer almıştır.

Dış borç sorunu diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de güncelliğini ve önemini koruyan konular arasında yer almaktadır. Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Türkiye'nin dış borçları, 1980 öncesi dönem ve 1980 sonrası dönem olmak üzere iki bölüme ayrılarak incelemeye çalışılmıştır. 1980 öncesi dönem Osmanlı'nın son dönemlerindeki içine alacak şekilde tarihsel bir süreç içerisinde ele alınmıştır. 1980 sonrası dönem ise ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda girdiği savaşlardan ağır yenilgiler alarak çıkmıştır. Yapılan bu savaşlar nedeniyle askeri harcamaların artması ve ekonomik yapısının giderek zayıflaması sonucu devlet giderleri artış göstermiştir. Bu durum devlet bütçesini olumsuz etkilemiştir. Bütçe açıklarına bir de gittikçe büyüyen dış ticaret bilançosu açıkları eklenmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti tedrici olarak borçlanmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti ilk dış borcunu, 1854 Kırım Savaşı'nın finansmanında kullanılmak üzere almıştır. Devlet, 1854-74 döneminde 15 defa borçlanma yapmıştır. 1875 yılına gelindiğinde, dış borç anapara ve faiz ödemelerinin bütçe gelirleri içerisindeki payı % 59'u bulmuştur. Devlet mali kriz içerisine girmiş ve 1876 yılında bütün ödemeler durdurulmuştur. Bunun üzerine 20 Aralık 1881 tarihinde Osmanlı Devleti'nin vesayet altına alınmasına meydan veren Muharrem Kararnamesi neşredilmiştir.

Muharrem kararname ile ülkenin borçlarında indirim yapılmıştır. Ayrıca borç verenlerin menfaatlerinin korunması amacıyla Duyun-u Umumiye İdaresi'nin

kurulmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin borçlarına karşılık olarak ülkenin önemli gelir kaynakları bu idareye bırakılmıştır. 1882 ile 1886 yılları arasında herhangi bir borçlanma yapılmamıştır. 1886 ile 1914 yılları arasında ise 26 borç sözleşmesi yapılmış ve bu borçlar demiryolu ve liman gibi yatırımlara yönlendirilmiştir.

Düyun-u Umumiye İdaresi, Lozan Antlaşması ile Türkiye'den çıkarılmış ve 1940 yılında da Bakanlar Kurulu Kararı sonucunda İdare ile olan ilişkiler kesilmiştir. Türkiye, Duyun-u Umumiye borçlarını 1943 yılında tamamen ödemiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan İkinci dünya savaşına kadar önemli sayılabilecek bir dış borçlanma yapmamıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin dış borçları artış göstermiştir. Bu artış, savaş öncesi ve savaş döneminde yükselen askeri teçhizat ithalatından kaynaklanmıştır.

1946 yılından sonra ise Amerikan yardımları ve kredileri yoğunlaşmaya başlamıştır. 1950 ile 1960 yılları arasında da borçlar % 401 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde Türkiye'ye verilen kredilerin % 48'ini ABD kredileri oluşturmuştur. Ayrıca bu dönemde uluslararası kuruluşlardan da kredi alınmıştır. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik koşullar 1958 yılında kötüleşmiş ve ülkenin dış ödeme gücü gittikçe zayıflamıştır. Bunu üzerine moratoryum ilan edilmiş ve 4 Ağustos 1958 tarihinde istikrar programı uygulanmasına karar verilmiştir. İstikrar programının kabul edildiği 1958 yılı 1950-60 dönemi içerisinde en çok borçlanılan yıl olmuştur.

Türkiye 1960 yılından sonra da borçlanmaya devam etmiştir. 1963 yılından sonra planlı kalkınma dönemi başlatılmıştır. Bu yıldan itibaren gerekli dış finansman ihtiyacı, biri OECD çerçevesinde kurulan konsorsiyum kanalıyla, diğeri de konsorsiyum dışı kaynaklardan olmak üzere iki yoldan sağlanmıştır. Konsorsiyum kanalıyla sağlanan kredilerin çoğunu program kredileri oluşturmuştur. Uluslararası kuruluşlardan sağlanan kredilerin hemen hemen

tamamını ise proje kredileri oluşturmuştur. Türkiye, 1960-70 döneminde Rusya ve Japonya'dan da kredi almıştır.

Planlı dönemin başlangıcından 1980 yılına kadar Türkiye dışa kapalı bir ekonomi politikası izlemiştir. Ancak sürekli döviz darboğazıyla karşılaşmış ve dış borçlar sürekli olarak artmıştır. Dış borçlar özellikle BBYKP dönemi sonunda, yurt içi ve yurtdışı koşulların zorlamasıyla yüksek düzeylere çıkmıştır. Bu borçlanma süreci, daha kötü koşullarda daha fazla borçlanmayı gerekli kılmıştır.

Ayrıca 1973 yılında yaşanan petrol krizi, ülkenin dış finansman ihtiyacını arttırmış ve yatırımları olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer taraftan 1973 yılı sonrasında piyasada orta ve uzun vadeli kredilerin bulunamaması, kısa vadeli borçlanmayı arttırmıştır. Kısa vadeli borçların toplam borçlar içerisindeki payı 1977 ve 1978 yıllarında % 50'nin üzerine çıkmıştır. Kısa vadeli borçların çoğunluğunu ticari banka borçları ve dövizle çevrilebilir mevduat hesapları oluşturmuştur. Sonuçta, 1977-1978 yıllarında ekonomi ciddi bir ödeme güçlüğü içerisine girmiştir. 1979 yılında IMF ile bir stand-by anlaşması yapılmış, DÇM borçları konsolidasyon sonucunda devlet borcu haline getirilmiştir.

Ekonomide yaşanan bu olumsuz gelişmeler sonucunda "24 Ocak Kararları" olarak bilinen bir dizi ekonomik istikrar önlemleri alınmıştır. Ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması, ekonominin dış finansman ihtiyacının azaltılması ve dış borçların aksatılmadan ödenmesi 24 Ocak Kararları'nın öncelikli amaçları arasında yer almıştır. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için ithal ikame politikası terkedilerek, ihracata yönelik politikalar izlenmeye başlanmıştır. Başta ihracat gelirleri olmak üzere döviz gelirlerini arttıracak politikalara ağırlık verilmiştir.

1980 sonrası dönemde izlenen ihracata yönelik politikaların etkisiyle döviz gelirleri önemli ölçüde artmıştır. Bu sayede dış borç anapara ve faizleri düzenli bir şekilde ödenebilmiştir. Bunun sonucunda ülkenin kredi itibarı yükselmiştir,

uluslararası mali kuruluşlardan ve uluslararası sermaye piyasalarından yeni krediler verilmeye başlanmıştır. Böylece dış borçlarda da önemli ölçüde artışlar ortaya çıkmıştır.

1980 sonrası dönemde Türkiye'nin dış borçları, 1994 yılı dışında sürekli artış göstermiştir. 1980 yılında 15.7 milyar dolar olan dış borç stoku, 1990 yılında 49.0 milyar dolar olmuş ve 2000 yılında da 114.3 milyar dolara ulaşmıştır. Dış borçlar 1980 ile 2000 yılları arasında ortalama % 10.1 oranında artış göstermiştir. Kısa vadeli dış borçların toplam dış borçlar içindeki payında özellikle 1989 yılından sonra artma eğilimi ortaya çıkmıştır. 1989 yılında % 14 seviyesinde olan bu oran, 1993 yılında % 28 ile dönemin en yüksek seviyesine çıkmıştır ve 2000 yılı itibariyle %25 olarak gerçekleşmiştir. Kısa vadeli borçların artmasında 1989 yılında gerçekleşen sermaye hareketlerinin libelleşmesi sonucu Türkiye'ye olan sıcak para girişinin önemli payı olmuştur.

1980 sonrasında, uluslararası mali kuruluşlardan ve ikili anlaşmalar çerçevesinde sağlanan borçların yerini zamanla ticari bankalardan sağlanan borçlar almıştır. Tahvil ihracı yoluyla yapılan borçlanmalar sürekli artmıştır. Tahvil ihracı, borçlanmanın en önemli kaynaklarından biri haline gelmiştir. Bu yolla sağlanan borçlar 2000 yılında 20 milyar doları aşmıştır.

Türkiye'nin orta ve uzun vadeli borçlarının büyük bir bölümü konsolide bütçe borçlarından oluşmaktadır. Bu oran 2000 yılı itibariyle % 46 olarak gerçekleşmiştir. Özel sektör borçlarının toplam borçlar içerisindeki payı ise 1984 yılından sonra sürekli artış içerisinde olmuştur. Özel sektör borçlarının faiz oranı kamu sektörüne göre genellikle daha yüksektir. Dolayısıyla özel sektör borçlarındaki artışın, dış borçların maliyetinin daha çok artmasına neden olmuştur denilebilir.

Ticari banka borçlarının kısa vadeli borçlar içerisindeki payı 1986 yılından itibaren birinci sıraya yükselmiştir. Bu oran 2000 yılı itibariyle % 59 olmuştur. Bu

oranının artışı, büyük ölçüde yurt içi kredi faizlerinin dış piyasa faizlerine göre daha yüksek düzeylerde seyretmesinden kaynaklanmıştır.

Konsolide bütçe giderleri 1987 yılından itibaren sürekli artmıştır. Buna karşılık bütçe gelirleri aynı ölçüde arttırılamamıştır. Buna bağlı olarak yoğun bir şekilde iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. İç ve dış borçlanmaya paralel olarak faiz ödemelerinin konsolide bütçe içerisindeki payı da artış göstermiştir. Bu oran 2000 yılı itibariyle %61 olmuştur. Borç faiz ödemeleri bütçe açıklarının en önemli nedeni haline gelmiş ve borç faiz kısır döngüsü ortaya çıkmıştır.

1980 sonrası dönemde Türkiye'nin net dış borçlanma dengesi 1987, 1988, 1993, 1997 ve 2000 yılları dışında sürekli negatif değerler almıştır. Bu ise söz konusu yıllarda yurt içinden dışarıya net kaynak transferi olduğu anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle 1987, 1988, 1993, 1997 ve 2000 yılları dışındaki yıllarda yurt içi tasarruflar dış borçlar nedeniyle dış dünyaya akmıştır. Dış borç faiz ödemeleri dış finansman ihtiyacının başlıca nedeni haline gelmiştir.

1980 ile 1999 yılları arasında Türkiye'nin dış borç stokunda toplam 88.671 milyar dolar artış olmuştur. Bu artışın;

% 27.4' ü cari işlemler açığı ,

% 36.5'i altın dışrezerv birikimi ,

% 4.2' si verilen krediler ,

% 7.0'ı Dünya Bankası havuz farkı ve çapraz kur farkı,

% 3.9'u FMS refinansmanı ve OECD faiz ertelemeleri dahil borç ayarlamaları ve % 21.7'si de diğer faktörlerden kaynaklanmıştır. Net hata ve noksan kaleminin dış borç artışına katkısı ise negatif yönde %0.6 olmuştur.

Dış borçların artışına neden olan faktörlerden birisi de sıcak para girişi olmuştur. Bilindiği gibi 1980'li yılların başındaki ihracatta libelleşme girişimini, 1984 yılında sermaye hareketlerinde libelleşme süreci izlemiştir. Sermaye hareketlerinde libelleşme süreci 1989 yılında 32 sayılı Kararın yürürlüğe

girmesiyle tamamlanmıştır. 32 Sayılı Kararın kabul edildiği ortamda kamu açıkları artışı iç borçlanmayı ve bu arada iç borçlanma faiz oranlarındaki artışı da beraberinde getirmiştir. Bu da ülkeye olan sıcak para girişini hızlandırmıştır.

Türkiye'de faizler yüksek, kur artışları yavaş ve borsa da manüpile edilebilir durumdadır. Bu nedenle sıcak para kendi ülkelerinde % 5-6 kazanabilecek iken, Türkiye'de dolar bazında % 40 kazanabilmektedir. Bu kazanç bazen daha yüksek seviyelere çıkabilmektedir.

Sıcak paranın ölçülmesinde kabul edilen en önemli gösterge kısa vadeli sermaye hareketleridir. Türkiye'ye yönelik kısa vadeli sermaye girişi, sermaye hareketlerinin sebestleştirildiği 1989 yılından sonra hızlanmıştır. 1989 yılı sonrasında sadece 1991 ve 1994 yıllarında sermaye çıkışı olmuştur. Her iki yılda özelliği olan yıllardır. Bu yıllardan 1991 yılında Körfez Savaşı, 1994 yılında ise ekonomik kriz yaşanmıştır.

Türkiye'nin toplam yurtiçi tasarruflarının toplam yatırımları karşılama oranı, 1980 ile 1988 yılları arasında, 1973 ve 1986 yılları hariç sürekli artış göstermiştir. Oran 1980 yılında % 73 iken, 1988 yılında % 104 olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılı sonrasında ise 1991, 1994, 1997 ve 1998 yılları dışında giderek düşmüştür. Oran 1996 yılında, dönemin en düşük seviyesi olan % 80'e kadar düşmüştür. 2000 yılında ise % 88 olarak gerçekleşmiştir.

Kamu sektörü yatırım-tasarruf dengesi 1980 sonrasında sürekli açık vermiştir. Bu oran 1990 sonrasında büyük boyutlara ulaşmıştır. Bu durum kamu tasarruflarındaki açıklardan kaynaklanmıştır. Özel sektör yatırım-tasarruf dengesi ise 1986 yılından sonra fazla vermiştir. 1990 sonrasında kamu sektörü tasarruf açığını bu fazla kapatmıştır.

Dış borçların ekonomi üzerinde birtakım etkileri bulunmaktadır. Alınan dış borçlar GSMH'da artışa yol açmaktadır. Dış borç anapara ve faiz ödemeleri ise tersine GSMH'de azalma meydana getirmektedir. Dış borçların doğrudan

doğruya sermaye girdisi olarak yatırımlara yönlendirilmesi durumunda üretimde artışa sebep olacağından, nihai mal fiyatlarında nispi bir düşüş görülecektir. Dolayısıyla bu durumda enflasyonist süreç hızlanmadan ekonomik büyümeye katkı sağlanacaktır. Dış borçların doğrudan doğruya mal ve hizmet ithalinde kullanılması durumunda yurtiçi toplam arz artacağından fiyatlarda düşme olabilecektir. Dış borçların verimsiz alanlara kayması veya doğrudan tüketim harcamalarında kullanılması durumunda ise enflasyonist etkiler ortaya çıkacaktır.

Kamu kesimi tasarruf açığının dış borçlarla finanse edilmesinin ekonomi üzerinde yapılan harcamanın türüne göre kısa ve uzun vadede farklı etkileri olmaktadır. Dış borçların kamu kesimi cari harcamalarında kullanılması kısa dönemde enflasyonist etkiler doğuracaktır. Dış borçların yatırım harcamalarında kullanılması ise uzun vadede milli geliri arttıracaktır. Altyapı yatırımlarının marjinal sermaye hasıla oranları ve gecikme süreleri yüksek olduğundan dolayı alınan dış borçların altyapı yatırımlarında yoğunlaşması yatırımların verimliliği açısından, önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Kamu kesimi yatırımlarının toplam yatırımlar içerisindeki payı 1987 yılından itibaren giderek gerilemiştir. Kamu tüketiminin toplam tüketim içerisindeki payı ise 1994 ve 1995 yılları hariç devamlı artış göstermiştir. Kamu tüketimi artış gösterirken, kamu kesimi tasarrufları sürekli düşmüştür. Kamu kesimi tasarrufları, büyük ölçüde artan tüketim nedeniyle 1992 yılından itibaren açığa dönüşmüştür.

Dış borçlar 1986-1993 döneminde zaman zaman yüksek oranlarda KKBG'nin finansmanında kullanılmıştır. Kamu açıklarının kamu tüketimine bağlı olarak ortaya çıkması nedeniyle dış borçlar enflasyonist etki yapan bir faktör olarak değerlendirilebilir. Ancak 1994 krizi ile birlikte dışarıdan borçlanma olanakları kısıtlanmıştır. 1994 sonrasında vadesi gelen dış borçların ödenmesinde iç borçlanmaya başvurulmuştur. Buna bağlı olarak faiz oranları

yükselmiştir. Dolayısıyla 1994 sonrasında dış borçların, dolaylı olarak faizler, döviz kurular ve enflasyon üzerinde etkisi olmuştur.

Uluslararası kriterlere göre toplam dış borç / GSMH, toplam dış borç / ihracat, dış borç servisi / ihracat ve faiz servisi / ihracat rasyolarından üçü belirli seviyeyi aşan ülkeler çok borçlu ülke kabul edilmektedir. Sözkonusu rasyoları, sırasıyla % 50'yi, %275'i, %30'u ve %20'yi aşan ülkeler çok borçlu ülkeler sınıfına girmemektedir. 2000 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam dış borç / GSMH %56.6, toplam dış borç / ihracat %418, dış borç servisi / ihracat %80.3 ve faiz servisi / ihracat % 23.1 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılı için Türkiye, bütün bu rasyo sınırlarını aşmış bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye uluslararası kriterlere göre çok borçlu ülke konumunda bulunmaktadır.

Türkiye 2000 yılı başında bir istikrar programı uygulamaya koymuştur. Bu programında iç borçların dış borçlarla ikame edilmesi stratejisi benimsenmiştir. Gerekli kaynak ihtiyacının yurt dışından ve özelleştirmeden karşılanması kararlaştırılmıştır. Dışardan elde edilen kaynaklarla iç borçlar ikame edilecektir. Böylece, piyasa koşullarında serbestçe oluşmaya bırakılan faizlerin düşürülmesi sağlanacaktır. Ayrıca dışarıdan gelecek kaynaklar döviz kuru artışı hedeflerinin tutturulmasını sağlayacak ve bu sayede kısa vadeli sermaye girişi teşvik edilecektir. Bu da borsayı olumlu etkileyecektir.

Nitekim program etkisini göstermiş ve 2000 yılında dış borçlarda artış olurken, iç borçlarda azalma görülmüştür. İç borçlar dış borçlarla kısmen ikame edilmiş ve faiz oranları hızla düşürülmüştür. Ancak enflasyon hedeflenen oranlara indirilememiştir. Bu nedenle reel faizler negatif düzeylere inmiştir. İthalat artmış ve dış ticaret açıkları büyük boyutlara ulaşmıştır. Aralık ayında bir kriz yaşanmış ve krizle birlikte faizler tekrar rekor düzeylere yükselmiştir.

Dışarıdan borç alınarak iç borçlar ve faizlerinin ödenmeye kalkılması ekonomiyi daha da zora sokacak bir uygulamadır. Zira, iç borçların dış borçlarla

ikame edilmesi durumunda, ÷lkeye ÷retime dayanmayan bir satın alma g÷c÷ girmektedir. Oysa dış borçlar, ancak yatırıma dönüştür÷ld÷ğ÷ ve ekonomiye borç ödeme g÷c÷ kazandırdığı s÷rece faydalı olacaktır. Aksi takdirde sorunları daha da büyütecektir

Uluslararası kriterlere göre, ÷lkemiz çok borçlu ÷lke olarak gör÷lmektedir. Esasen dış borçlarımızın az olduğunu söyleyen de pek gör÷lmemektedir. Böyle olmakla birlikte, hükümetlerimiz hep daha fazla borç sağlayabilmek için uğraşmakta ve sağlanan borçlar topluma başarı olarak sunulmaktadır. Dış borçlanma değilde dış borç ödeme başarı olarak kabul edilmelidir. Herhangi bir dış borç sorunu yaşanmadan alınan borçların zamanında geri ödenebilmesi için şunlar önerilmektedir.

÷lkenin kredibilitesinin sağlanarak sürdür÷lebilmesi için alınan dış borçlar, tüketim harcamalarında değil de verimli yatırımlarda kullanılmalıdır. Diğer bir ifadeyle dış borçlarla sağlanan sermayenin getirisi, bu borçlar için ödenen faiz oranından daha büyük olmalıdır. Bu şekilde, yatırımlardan elde edilen döviz kazancı ile hem borçların geri ödenmesi sağlanır, hem de yapılan yatırımlar ÷lkenin faktör donanımında sermaye lehine bir artış sağlar. Dışarıya bağımlılığın sürekli hale gelmemesi ve ekonomik kalkınmanın gerçekteşmesi açısından bu son derece önemlidir. Aksi durumda dış borçlanma ekonomi için karlı ve yararlı bir olgu olmayacağı ve dış borç stoku artmaya devam edecektir.

Bilindiğı gibi ÷lkenin döviz darlığını gidermesi ve yatırım malları ithali için gerekli döviz sağlanması dış borçlanmanın diğer bir önemli yönüdür. Bu nedenle dış borçlanmaya döviz kazandıracak veya döviz tasarrufu sağlayacak yatırımlar için başvurulmalıdır. Her ne kadar dış borçlanma ekonomik büyümeyi arttırsa bile, yeterli döviz bulunamadığı takdirde dış borç stoku azaltılamayacak ve dış borç sorunu ortaya çıkabilecektir. Dış borçlanma ile sağlanan sermaye birikimindeki artışın, ÷lkeye döviz kazandıracak yatırımlarda kullanılması, hem

yeterli bir ekonomik büyüme ve hem de alınan borçların ödenmesini sağlayacaktır.

Dış borçlanmada önemli olan diğer bir konuda masnetme kapasitesidir. Dış borçlanmaya ekonomik verimliliği arttırdığı sürece gidilmelidir. Borçlanmanın masnetme kapasitesinin üzerinde sürdürülmesi, ülke içi kaynakların dış ülkelere aktarılmasına neden olacaktır. Ayrıca ekonominin verimli olarak masnetemeyeceği ölçüde bir borçlanma tüketim harcamalarının tasarruf aleyhine genişlemesine yol açabilecektir. Bu nedenle dış borçlanmaya sadece yatırım kapasitesini sınırlayan hammadde, aramalı ve yatırım malları ithalinin döviz gelirleriyle finanse edilemeyen kısmı için başvurulmalıdır.

Kamu kesimi tasarruf açığı Türkiye'nin dış borçlanmaya gitesindeki en önemli nedenlerden birisini oluşturmaktadır. Kamu kesimi tasarruf açıklarının azaltılması için devlet harcamaları kısılmalı ve israf önlenmelidir. Devlet kaynaklarının siyasi amaçlarla kullanılmasının önüne geçilmelidir. Sadece döviz geliri sağlayacak üretime yönelik yatırımlar teşvik edilmelidir. Diğer taraftan kamu gelirleri arttırılmalıdır. Bu amaçla etkin bir vergileme sistemi kurulmalı ve kayıtdışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Zarar eden KİT'ler özelleştirilmelidir.

Dış borçların azaltılmasında uygulama alanı bulan tekniklerinden en yaygın olanı, borç özsermaye değişimi tekniğidir. Arjantin gibi özelleştirme yönünden ileri adım atılmış ülkeler, bu teknik yardımıyla borç azaltılmasında başarı elde edilmiştir. Türkiye de özelleştirmede borç-özsermaye değişimi tekniğini kullanarak dış borçlarında azalma sağlayabilir.

Dış borçların ekonomik kalkınmaya sağlayacağı katkı, borcun sağlandığı koşullara bağlı bulunmaktadır. Bu açıdan, alınan dış borçların getireceği faiz yükü ve ödeme süresi ve vadesi büyük önem taşımaktadır. Borçlanmanın uygun koşullarda sağlanması ülkenin kredibilitesiyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanarak ülkenin kredi itibarı arttırılmalıdır.

YARARLANILAN YAYINLAR

KİTAPLAR

ALPAR, Cem. ve ONGUN, Tuba. **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, 1985.

ALTUĞ, Figen N. "Gelişmekte Olan Ülkeler Yönünden Dış Borçlanmanın Ekonomik Önemi ve Türkiye'nin Dış Borçlanması", (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986).

ARNAUD, Pascal, **Üçüncü Dünyanın Borçlanması**, çev: Fikret Başkaya, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

ASLAN, Nurdan. **Uluslararası Özel Sermaye Akımları: Portföy Yatırımları ve Sıcak Para Hareketleri**, 2. Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 1997.

ATAÇ, Beyhan. **Maliye Politikası**, Eskişehir: Anadolu Üni. Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yay. No: 118, 1999.

BALKAN, Neşecan. **Kapitalizm ve Borç Krizi**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1994.

BAŞAK, Zafer. **Dış Yardım ve Ekonomik Etkileri Türkiye 1960-1970**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1977.

BEGG, David. FISCHER, Stanley. and DORNBUSH, Rudiger. **Economics**, Second Edition, London: Mc. Graw-Hill Book Company, 1987.

BERKSOY, Taner. ve SALTOĞLU, Burak. **Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri**, İstanbul: İTO Yayın No:1998-58, 1998, s.35

DERDİYOK, Türkmen. **Türkiye'de Dış Borç Yönetimi**, Ankara: HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 1993.

DİKEÇ, Üstün. **Dış Yardımların Koordinasyonu ve Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu**, Ankara: Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayın No:26, 1984.

DOĞAN, Seyhun. **IMF İstikrar Programları ve Türkiye**, İstanbul: Işıklı Yayınları, 1997.

ERDEM, Metin. **Devlet Borçları**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 1996.

EROL, Ahmet. **Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'de Devlet Borçları**, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No:1992/324, 1992.

ERPUL, Turgay. **Planlı Dönemde Türkiye'de Kamu Borçlarının Yüğü (1963-1985)**, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1987.

ERSAN, İhsan. **Euro Pazarlar ve Türkiye**, İstanbul: Finans ve Finansal Kurumlar Yönetimi Enstitüsü Yayın No:2, 1979.

EVGİN, Tülay. **Dünden Bugüne Dış Borçlarımız**, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Araş. ve İnceleme Dizisi No: 26, 2000.

GÜR, Timur Han. **External Debt and Empirical Models for Country Risk Assessment**, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No: 117, 1998.

GÜRSEL, Seyfettin. "Dış Borçlar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yay., Cilt 2.

İMKB Araştırma Yayınları, **Uluslararası Sermaye Hareketlerinde Portföy Yatırımları ve Türkiye**, İstanbul: Araştırma Yayınları No: 3, 1994.

İNCE, Macit. **Devlet Borçlanması**, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi, 1996.

KARYA, Cahit. **Dış Finansman Teknikleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1970.

KAZGAN, Gülten. **Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri**, 2. Basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995.

KEPENEK, Yakup.ve YENTÜRK, Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.

KIRAY, Emine. **Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yay., 1993.

KRUGMAN, Paul R. ve OBSTFELD, Maurice. **International Economics Theory and Policy**, 4. Edition, California: 1997.

MESTEL, Roland. **Auslandsverschuldung der Entwicklungslander in den 90er Jahren Marktorientierte Massnahmen zur Schuldenreduktion**, Wiesbaden: DUV Dt. Univ.-Ver., 1999.

MİNİBAŞ, Türkel. **Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, İstanbul: İÜ İktisat Fak. Yayını, 1989.

ORHANER, Emine. **Kamu Maliyesi**, 2. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi, 1997.

OYAN, Oğuz. **24 Ocak Ekonomisinde Dışa Açılma ve Mali Politikalar**, Ankara: V Yayınları, 1987.

ÖNDER, İzzettin., Hülya Kirmanoğlu, Yeşim Kartallı, **Kamu Açıkları ve Kamu Borçları: Teori ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler**, Ankara: Türkiye Harb-İş Sendikası, 1995.

ÖNDER, İzzettin ve Diğerleri, **Türkiye’de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.

ÖNEN, Z. Sacit. **Uluslararası Mali Kuruluşlar**, 2. Baskı, Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Yayını, 1990.

ÖZER, İlhan. **Devlet Maliyesi**, Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayın No: 1986/277, 1986.

PARASIZ, İlker. ve YILDIRIM, Kemal. **Uluslararası Finansman**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1994.

PEHLİVAN, Osman, **Kamu Maliyesi**, Trabzon: Derya Kitabevi, 1998.

SAVAŞ, Vural. **Kalkınma Ekonomisi**, 3. Baskı, İstanbul: AR Yayınları, 1982.

SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası Finans**, 2. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 1997.

SEYİDOĞLU, Halil. **Uluslararası İktisat**, 11. Baskı, İstanbul: Güzem Yayınları, 1996.

ŞAHİN, Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998.

TARLAN, Selim. **Uluslararası Mali Kuruluşlar**, Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No:195, 1979.

TÜĞEN, Kamil. “Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri”, **Maliye Yazıları**, Sayı29 (Mart-Nisan 1991).

TÜĞEN, Kamil. “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borçlanmalar”, **Maliye Yazıları**, Sayı31 (Temmuz-Ağustos 1991).

TÜRK, İsmail. **Maliye Politikası**, 12. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998.

TÜSİAD, **Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Kamu Borçlanması: Mali Disiplin Gereği Üzerine Gözlem ve Öneriler**, İstanbul: Yayın No: TÜSİAD-T/96-1/190, 1996.

ULUATAM, Özhan. **Kamu Maliyesi**, 5. Baskı, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1997.

ULUSOY, Ahmet. **Maliye Politikası**, Trabzon:, LEGA Kitabevi, 1999.

UZUNOĞLU, Sadi. ALKİN, Kerem. ve GÜRLESEL, Can Fuat. **Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Etkileri ve Türkiye**, İstanbul: İMKB Araştırma Yayınları No:6, 1995.

YAŞA, Memduh. **Devlet Borçları**, İstanbul: Sermet Matbaası, 1965.

YILDIZ, Rifat. **Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçlarının Tahlili**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basınevi, 1988.

YILMAZ, Faruk. **Devlet Borçlanması ve Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlar**, İstanbul: Birleşik Yayıncılık 38, 1996.

ZILLIOĞLU, Osman N. **Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Sorunu**, Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları No: 17, 1984.

MAKALELER

AKÇAY, Mehmet. "Türkiye'nin Dış Borç Yönetim Sistemi", **TCMB. Ekonomiye İzleme ve İstatistik Çalışmaları**, Üç Aylık Bülten, 1988/IV(Ekim-Aralık).

AKTAN, Okan H. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borç Bunalımı ve Türkiye", **H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt 3 Sayı 1-2(1985).

AKTAN, Okan. "Uluslararası Finansman:Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Geçmiş ve Geleceği", **İşletme ve Finans**, Sayı 87(Haziran 1993)

AKTÜRK, İsmail. "Dış Borçların Gelişimi ve Ortaya Çıkan Sorunlar", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı:11(Kasım 1987).

AKYÜZ, Abdullah. "Uluslararası Finansal Piyasalar ve Türkiye", **İktisat İşletme Finans**, Sayı 87(Haziran 1993).

ALPAR, Cem. "Dış Borç Sorunu:Az Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Yönünden Bir Değerlendirme", **Ankara İkt. Ve Ticari İlimler Akademisi Yay. No: 138**, Cilt 1, Sayı 3 (1980).

ALPAR, Cem. "Osmanlıdan Cumhuriyete Dış Borçlarımız ve Bir Atasözü", **Dış Ticarete Durum**, Sayı 5 (Temmuz 1987).

ASLAN, Nurdan. "Kalkınmakta Olan Ülkelerde Sermaye Akımları", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Aralık 1995)

- ATABEK, Feyza. "Dış Yardım ve Etkileri", **İSO Dergisi**, Sayı 303(Mayıs 1991).
- BALL, Laurence and MANKİW N. Gregory. "What Do Budget Deficit Do", **Budget Deficits And Debt: Issues And Options**, A Symposium Sponsered By The Federal Reserve Bank of Kansas City: 1995.
- BERKSOY, Turgay. "Türkiye'nin Son On Yıllık Dış Borç Gelişimi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Ocak 1990)
- BLACKWELL, Michael.ve NOCERA, Simon. "Effekte der Umwandlung von Darlehen in Beteiligungskapital", **Finanzierung und Entwicklung**, (Juni 1988).
- BÜLBÜL, Duran. "Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından Devlet Borçları", **Maliye Dergisi**, Sayı:88 (Kasım-Aralık 1988).
- CANGÖZ, M. Coşkun. "Dış Borçların Makroekonomik Dengelerle Etkileşimi", **Hazine Dergisi**, Sayı:4 (Ekim 1996).
- CANKAY, Lale. "Türkiye'de Dış Borçların Gelişimi", **İktisat İşletme ve Finans** , Sayı 83 (Şubat 1993).
- ÇAĞLAYAN, Toper. "Osmanlı Dış Borçlarının Neden ve Sonuçları(1854-1923)", **Maliye Dergisi**, Sayı 47 (Eylül-Ekim 1980).
- DENİZ, Saadet. "Dış Borç Sorunu ve Borç Stratejisinde Son Gelişmeler", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 5 (1990/1).
- DONOVAN, Donald J.. "Ursprung und Art der Schuldendienstprobleme", **Finanzierung und Entwicklung**, (Dezember 1984).
- DOOLEY, Michael P.und WATSON, C. Maxwell. "Wiederbelebung der Schuldenstrategie", **Finanzierung und Entwicklung**, (September 1989).
- DURAN, Mahmut. "Kamu Finansman Açıklarının Optimal Finansmanı", **Kamu Kesimi Finansman Açıkları**, İstanbul: İ.Ü. Yayın No:554, 1996.
- EGELİ, Hüseyin Avni. "Türkiye'nin Dış Borç Yapısının Analizi (1980-1990)" , **AÜ SBF Dergisi**, Cilt 47, Sayı 3-4 (Aralık 1992).
- EKİNCİ, M. Sena ve SEVER Ersan. "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Nedenleri ve Buna Bağlı Olarak Alınması Gereken Önlemler", **İktisat Dergisi**, (Ocak-Şubat 2000)
- ERÇEL, Gazi. "Türkiye' nin Dış Borç Birikiminin Kaynakları", **Maliye Yazıları**, Sayı 36 (Temmuz- Eylül 1992)

ERTUNA, Özer. "Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi", **Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar**, (Şubat 2001).

ERTUNA, Özer. "Türkiye'de Devlet Borçları", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (Ocak 2000).

ERTUNA, Özer. "2000 Yılı İstikrar Programı", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı6 (Nisan 2000).

EVGİN, Tülay. "Dış Borçlarımız", **Hazine Dergisi**, Sayı 4 (Ekim 1996).

FISCHER, Stanley und HUSAIN, Ishrat. "Schuldenkrisenmanagement in den 90er Jahren" **Finanzierung und Entwicklung**, (Juni 1990).

FRYDL, Edward J., Doroty M. Sobol, "Borçların Azaltılması mı, Borçların Affı mı?", Çev.: Metin Meriç, **Dokuz Eylül Ün. İİBF Dergisi**, Cilt:6, Sayı 2 (1991).

GEDİKLİ, Bülent. "Türkiye'de Dış Borçlar Sorunu ve İktisadi Büyüme", **Maliye Dergisi**, Sayı124 (Ocak-Nisan 1997).

GRİFFİN, Keith. "Zu einer kooperativen Lösung des Schuldenproblems", **Finanzierung und Entwicklung**, (Juni 1988).

HUSAIN, Ishrat. "Neuere Erfahrungen mit der Schuldenstrategie", **Finanzierung und Entwicklung**, (September 1989).

IŞIL, Erhan, "Dış Borçlarımız Az mı Çok mu?", **Dünya**, 17-3-1997

KARACA, Yüksel. "İslam Kalkınma Bankası: Kuruluş İşleyiş ve Faaliyet Yapısı", **Maliye Dergisi**, Sayı 124(Ocak-Nisan 1997).

KOLÇAK, Menşure. "Türkiye'de Devlet Borçlarının Yükü", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**,(Kasım 1997).

KURDAŞ, Kemal. "Dış Borç Birikimi ve Ödemeler Dengesi Hesapları", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Kasım 1988).

MEHRAN, Hassanali. "Dış Borç Yönetimi", Çev. Fevzi Devrim, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Haziran 1987).

NOWZAD, Bahram. "Lehren des Schuldenjahrzehnts", **Finanzierung und Entwicklung**,(Marz 1990).

OKTAR, Suat. "Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Borçlarının Azaltılmasında Yeni Bir Teknik: Borç-Özsermaye Değişimi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Ocak 1992).

OKTAR, Suat. "Baker Planından Brady Planına: Borç Krizine Yeni Alternatif", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı 5 (Mayıs 1989).

OKTAR, Suat. "Bir Borç Azaltma Tekniği: Borç-Doğa Değişimi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Ocak 1994).

OKTAR, Suat. "Uluslararası Sermaye Akışı ve Sıcak Para", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Kasım 1995).

OKTAR Suat. "Gelişmekte Olan Ülkelere Sermaye Akışı ve Dış Borçların Menkulleşmesi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar** , Sayı 12 (Aralık 1993).

OYGUR, Halime. "Kalkınmanın Finansmanında Kaynaklar ve Kaynak Sorunu", **HÜ İİBF Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1-2 (1985).

ÖNER, Erdoğan. "Kamu Kesimi Gelir-Harcama ve Borçlanma Gereği: Genel Bir Değerlendirme(1975-1993)", **Kamu Kesimi Finansman Açıkları**, İstanbul: İ. Ü. Yayın No:554, 1996.

ÖNERTÜRK, Pınar. "Dış Borçlanma ve Borç Ödeme Kapasitesi", **Maliye Dergisi**, Sayı 38 (Mart-Nisan 1979).

SAYIGAN, Şevket. "Türkiye'nin Cari İşlemler Bilançosu ve Dış Borçları", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Ocak 1998).

SÖNMEZ, Sinan., "İstikrar Programı Bağlamında Yeni Bütçenin Anlamı ve Finansman Sorunu", **İktisat Dergisi**, Sayı 407(Kasım 2000).

SÖYLER, İlhami. "Nedenleri ve Sonuçları Açısından Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması", **Maliye Dergisi**, Sayı127 (Ocak-Nisan 1998).

ŞİMŞEK, Muammer. "Dış Yardımların Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkileri", **Cumhuriyet Üni. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:1, Sayı 1 (Yıl:1996).

TOKGÖZ, Erdinç. " Atatürk'ün Tasarruf Politikası", **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, Ankara: A.Ü. SBF. Yayınları: 513, 1982.

TOKGÖZ, Erdinç, "Türkiye'nin Dış Borçları", **Dış Ticarete Durum**, Sayı 5 (Temmuz 1987).

TÜĞEN, Kamil. "Dış Borçlarımız ve Ekonomik Etkileri", **Maliye Yazıları**, Sayı29 (Mart-Nisan 1991).

TÜĞEN, Kamil. "Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Borçlanmalar", **Maliye Yazıları**, Sayı31 (Temmuz-Ağustos 1991).

ULUSOY, Ahmet., Birol Karakurt, "Türkiye'ye Yönelik Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Etkileri", **Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar**, (Ocak 2001).

ULUSOY, Ahmet. "Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç Sorunuyla İlgili Gelişmeler", **İşletme ve Finans**, Sayı103 (Ekim 1994).

ULUSOY, Ahmet.ve KÜÇÜKKALE, Yakup. "Türkiye'de Dış Borçların İktisadi Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkisi", **Uludağ Üni. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:XV, Sayı 2 (1994).

WEAVING, Rachel. "Die Messung der Auslandsverschuldung der Entwicklungslander", **Finanzierung und Entwicklung**, (Marz 1987).

WEISNER, Eduardo. "Ursachen der lateinamerikanischen Schuldenkrise", **Finanzierung und Entwicklung**, (Marz 1985).

YILMAZ, Bahri. "Dış Borç Sorunu ve Gelişmekte Olan Ülkeler", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Sayı7 (Temmuz 1985).

YURT, Emel. "1980 Sonrasında Türkiye'nin Dış borçlanmasında Ülke Riskinde Gelişmeler", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, (Ocak-Şubat 1993).

RAPORLAR

İTO, **Ekonomik Rapor**, Yayın No: 1990-21.

İTO, **Ekonomik Rapor**, Yayın No: 1991-26.

İTO, **Ekonomik Rapor**, Yayın No:1992-30.

İTO, **Ekonomik Rapor**, Yayın No: 1993-38.

TCMB, **Üç Aylık Bülten**, 1988/IV, Ekim-Aralık.

İNTERNET ADRESLERİ

www.dpt.gov.tr

www.tcmb.gov.tr

www.treasury.gov.tr

www.worldbank.org

ÖZGEÇMİŞ

10/12/1970 Kars doğumludur. İlk Öğrenimini Kars'ta; orta ve lise öğrenimini İzmir'de tamamladı. 1990 yılında U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümüne; 1994 yılında da K.O.Ü. İ.İ.B.F. İktisat Bölümü'ne girdi. 1998 yılında başladığı, KOÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası dalındaki öğrenimine halen devam etmektedir.

